

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TARİKATLARIN TOPLUMSAL İŞLEVİ
(Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)

Ahmet AKTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT

KONYA-2014

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TARİKATLARIN TOPLUMSAL İŞLEVİ
(Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)

Ahmet AKTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet BAYYIĞIT

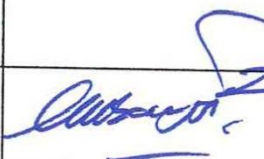
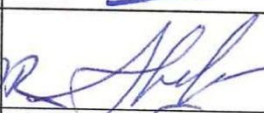
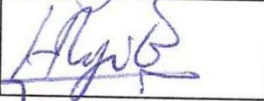
KONYA-2014

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet AKTAŞ
	Numarası	128102061014
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Sosyolojisi Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet BAYYIĞIT
	Tezin Adı	Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “**Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)**” başlıklı bu çalışma .../.../.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mehmet BAYYIĞIT	
2	Prof. Dr.	Abdülkerim BAYHAR	
3	Prof. Dr.	Hayri ERTEN	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet AKTAŞ		
	Numarası	128102061014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe Ve Din Bilimleri ABD/ Din Sosyolojisi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Ahmet AKTAŞ

(Handwritten signature of Ahmet Aktaş)

	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ahmet AKTAŞ
	Numarası	128102061014
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Sosyolojisi Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT
	Tezin Adı	Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)

ÖZET

Bu çalışmada Tarikatların Toplumsal İşlevleri Diyarbakır'daki Kadiri Tarikatı örneğinde açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında metodolojik bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde genel anlamda tasavvuf ve tarikatlar, özelde ise kadiri tarikatı hakkında araştırmamız kapsamında gerekli literatür incelenmiş ve kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Diyarbakır'ın sosyo-kültürel ve dini hayatı hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın Yöntemi ve analizi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmamız neticesinde elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Tarikatların toplumsal işlevlerini ortaya çıkarmak için uyguladığımız anket ve diğer tekniklerden elde edilen bulgular farklı kategoriler şeklinde düzenlenmiştir. Tarikat ve demografik yapı arasındaki ilişki irdelenmiştir. Sonuç ve değerlendirme kısmında da araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Diyarbakır, Kadiri Tarikatı, Tasavvuf, Tarikat,

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ahmet AKTAŞ		
	Student Number	128102061014		
	Department	Department of Philosophy and Religious Studies / Sociology of Religion Department		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT		
Title of the Thesis/Dissertation	The Social Function Of Sects (The Sample Of Diyarbakir Kadiri Sect)			

In this study, I have attempted to scrutinize Social Function of Sects in Diyarbakir within sample of Kadiri Sect. This study consists of three part. Introduction part will include methodological data. The first part of this study will investigate Islamic philopshy and tariqas in general, and Kadiri Sect in detail within scope of literature review. The theoretical framework has been established in this section. Socio-cultural and religious of people living in Diyarbakir have been highlighted. Second part provides method and analysis of this study. In third part, findings of the study has been interpreted. The survey and other techniques have been utilized in this study for data collection to demonstrate social functions of Sects. These data have been organized in different categories. The relationship between demographic structure and Sect have been examined. In conclusion and discussion part, over all evaluation of the research data have discussed.

Keywords: Diyarbakir, Kadiri Sect, Sufism, Sect

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ.....	1
A. Konu.....	1
B. Amaç ve Önem.....	4
C. Varsayımlar	5
D. Kapsam ve Sınırlılıkları	6
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
TEORİK ÇERÇEVE.....	8
1.1. TASAVVUF VE TARİKATLARA SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ.....	8
1.1.1. Tasavvuf ve Tanımı.....	8
1.1.2. Tasavvufun Kaynağı, Konusu ve Gayesi	9
1.1.4. Tasavvuf Tarihi ve Sosyolojik Boyutu	11
1.1.5. Tarikat	12
1.1.6. Tarihi Gelişim İçerisinde Tarikatlara Genel Bir Bakış	15
1.1.7. Büyük Tarikatlar Ve Kurucuları	16
1.1.8. Tarikatlardaki Ortak Temel Esaslar	18
1.1.9. Tarikatların Sosyal Fonksiyonları	21
1.2. ABDÜLKADİR GEYLANİ ve KADİRİLİK	25
1.2.1. Abdülkadir-i Geylani'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı.....	25
1.2.2. Kadiri Tarikatının İntişarı ve Kolları	27
1.2.3. Kadirilikte Usul, Adap, Erkan.....	29
1.2.3.1. Tarikata İntisap Şekli.....	29
1.2.3.2. Cemaatle Zikir	30
1.2.3.3. Şeyh- Mürid İlişkisi	32

1.3.1. Tarihi Süreçte Diyarbakır.....	33
1.3.3. Sosyo-Kültürel Yapı.....	41
1.3.3.2. Ailenin Yapısı ve Kuruluşu	45
1.3.3.3. Sünnet ve Kirvelik	46
1.3.3.4. Taziye Geleneği.....	46
1.3.3.5. Giyim Kuşam.....	47
1.3.3.6. Mutfak Kültürü.....	48
1.3.4. Dini Hayat	49
1.3.4.1. Dini Bayramlar/Adetler	50
1.3.4.2. Kur'an Okuma, Zikir, Mevlid Okutma	51
1.3.4.3. Dini Teşkilatlanma	53
1.3.4.4. Dini Gruplar.....	54
İKİNCİ BÖLÜM.....	56
YÖNTEM VE ANALİZ	56
2.1. ARAŞTIRMADA VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE ANALİZİ	56
2.1.1. Yöntem ve Teknikler.....	56
2.1.2. Verilerin Toplanması, Analizi ve Yorumlanması	57
2.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	61
BULGULAR ve YORUMLAR	61
3.1. ARAŞTIRMADA DEMOGRAFİK BULGULAR.....	61
3.2. ARAŞTIRMA BULGULARININ YORUMLANMASI.....	68
3.3. TARİKATLARIN TOPLUMSAL İŞLEVLERİ.....	75
3.3.1. Toplumsal Dayanışma ve Sosyal Uyum Boyutu	75
3.3.2. Dini Hayatı Şekillendirme Boyutu	91
3.3.3. Psikolojik Boyutu	95
3.3.4. Ekonomik Boyutu.....	103
3.3.5. Hayata Anlam Katma Boyutu	104
3.3.6. Eğitim Boyutu	107
3.4. DEMOGRAFİK YAPI ve TARİKAT İLİŞKİSİ (Kİ-KARE TESTİ).....	110
3.4.1. Cinsiyet ve Tarikat ilişkisi.....	110
3.4.2. Yaş ve Tarikat İlişkisi.....	113

3.4.3. Eğitim ve Tarikat İlişkisi	116
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA.....	123
EK ANKET FORMU.....	131
ÖZGEÇMİŞ.....	139

KISALTMALAR

A.B.D.	Ana Bilim Dalı
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör(ler)
ERUSAM	Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi
EÜİFD	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NEÜİFD	Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
OMÜİFD	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.	Sayı
ss.	Sayfa Sayıları
SÜİFD	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Vb.	ve benzeri
Vd.	ve diğerleri

TABLOLAR LİSTESİ

tablo 1:Ankete Katılanların Cinsiyet Dağılımı	61
Tablo 2:Ankete Katılanların Yaş Dağılımı	61
Tablo 3:Ankete Katılanların Eğitim Durumu	62
Tablo 4:Ankete Katılanların Medeni Durumu	63
Tablo 5:Ankete Katılanların Meslek Dağılımı	64
Tablo 6:Ankete Katılanların Doğum Yerleri Dağılımı	65
Tablo 7:Ankete Katılanların Aylık Gelir Dağılımı	66
Tablo 8:Ankete Katılanların Kaç Yıldır Kadiri Tarikatında Olduklarının Dağılımı	67
Tablo 9:Tarikat Üyeleri İçin Tarikata Bağlanmanın Dünya Hayatına Katkıları Hakkındaki Görüşleri Dağılımı	68
Tablo 10:Tarikat Üyeleri İçin Tarikata Bağlanmanın Ahiret Hayatına Katkıları Tutumuna Göre Dağılımı	70
Tablo 11:Tarikatın Müridler İçin Ne Anlama Geldiğinin Dağılımı	71
Tablo 12:Tarikat Üyelerinin Bir Araya Gelme Sebepleri Dağılımı	72
Tablo 13:Müridlerin Dini Yaşantısında Kimin En Etkili Olduğunun Dağılımı	73
Tablo 14:Katılımcıların Zikir Toplantılarına Katılma Sıklığı.....	74
Tablo 15:Tarikatın Toplumsal Dayanışmayı Sağlayan Yerler Olmasına Yönelik Tutumların Dağılımı	77
Tablo 16:Tarikatların Toplumsal İlerlemenin Önünde Bir Engel Olmasına Göre Dağılımı.....	79
Tablo 17:Tarikatların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Merkezleri Olmalarına Göre Dağılımı	80
Tablo 18:Tarikat Büyüklerinin Keramet Ve Menkıbelerinin Müridlerin Dini Yaşantısındaki Önemine Göre Dağılımı.....	81
Tablo 19:Köyden Şehre Göç Edenlerin Şehre Uyum Sağlamasında Tarikatın Önemiyle İlgili Tutumların Dağılımı.	83
Tablo 20:İnsanların Kendilerini Yalnız Hissetmelerini Engellemesi Açısından Tarikatların Öneminin Dağılımı	84
Tablo 21:Toplumdaki Bozulmaları Onarmaya Çalışması Açısından Tarikatların Öneminin Dağılımı	87
Tablo 22:Kültürel Yabancılaşmayı Engellemesi Açısından Tarikatın İşlevinin Dağılımı.	88
Tablo 23:Toplumdaki Kültürel Yozlaşmayı Engellemesi Konusunda Tarikatın Rolü.	90
Tablo 24:Gerçek İslam'ı Yaşayabilmek ve Allah'ın Yolunu Bulabilmek İçin Bir Mürşide ve Tarikata Olan İhtiyacın Dağılımı	91
Tablo 25:Bir Rol-Model Olarak Şeyhin Önemine Göre Dağılımı	93
Tablo 26:Cennete Gitmek İçin Bir Tarikata Bağlanmanın Önemine Göre Dağılımı	94
Tablo 27:Tarikattaki Her Şeyin Müridlerin Gönüllerince Gitmesine Göre Dağılımı	96

Tablo 28:Müridler Arasındaki İşbirliğinin Kendilerini İyi Hissetmelerindeki Öneme Göre Dağılımı	97
Tablo 29:Bütün Tarikat Üyelerinin Huzur ve Mutluluğunun Kadiri Tarikatı İçin Öneme Göre Dağılımı	98
Tablo 30:Tarikatın, Üyelerinin Mutlu Olmasındaki Öneme Göre Dağılımı	99
Tablo 31:Müridlerin Psikolojik Açıdan Rahatlamalarında Haftalık Zikirle Katılmanın Öneme Göre Dağılımı	100
Tablo 32:Müridler Arasında İşbirliği, Katılım ve Güven İklimi Oluşturmada Tarikatın Öneme Göre Dağılımı	102
Tablo 33:Aynı Tarikattan Olmanın Alış-Verişe Etkisi	103
Tablo 34:Ölüm, Hastalık ve Musibetler Karşısında Tarikatın İnsana Başka Yoldan Elde Edemeyeceği Bir Güven Duygusu Vermesi Açısından Öneminin Dağılımı	104
Tablo 35:Hayata Anlam ve Gaye Katmada Tarikatın Öneminin Dağılımı	105
Tablo 36:Manevi Bir Haz Alma ve Dini Duygularını Yenilenmiş Hissetmede Tarikattaki Zikir ve Sohbetlerin Öneminin Dağılımı	106
Tablo 37:Dini Eğitimlerine Katkı Sağlaması Açısından Tarikatın Öneminin Dağılımı	108
Tablo 38:Cinsiyete Göre Müridlerin Dini Yaşantısındaki En Etkili Olan Kişilerin Dağılımı	110
Tablo 39:Cinsiyete Göre Gerçek İslam'ı Yaşayabilmek ve Allah'ın Yolunu Bulabilmek İçin Bir Mürşide ve Tarikata Bağlanma Gerçeği Tutumuyla İlgili Dağılım	111
Tablo 40:Cinsiyete Göre Cennete Gitmek İçin Bir Tarikata Bağlanma Tutumuyla İlgili Dağılım	112
Tablo 41:Cinsiyete Göre Şeyhe Bağlanma Dağılımı	112
Tablo 42:Yaşa Göre Müridlerin Dini Yaşantılarındaki Otorite Dağılımı	113
Tablo 43:Yaşa Göre Şeyhe Bağlanma Dağılımı	114
Tablo 44:Yaşa Göre Cennete Gitmek İçin Bir Tarikata Bağlanmanın Tutumuyla İlgili Dağılım	115
Tablo 45:Eğitim Durumuna Göre Müridlerin Dini Yaşantılarındaki Otorite Dağılımı	116
Tablo 46: Eğitim Durumuna Göre Müridlerin Dini Yaşantısında Tarikat Büyüklerinin Keramet ve Menkıbelerinin Önemiyle İlgili Tutum Dağılımı	116
Tablo 47:Eğitim Durumuna Göre Şeyhe Bağlanma Dağılımı	117
Tablo 48:Eğitim Durumuna Göre Cennete Gitmek İçin Bir Tarikata Bağlanma Gereği Tutumuyla İlgili Dağılım	118

ÖNSÖZ

Dünyayı daha iyi algılamak ve toplumla uyum içinde yaşayabilmek, bir anlamda toplumun hayata bakışını, değer yargılarını, hayat tarzlarını bilmekten geçer. Bu çerçevede, toplum hayatını kendine has yöntemleriyle inceleme ve anlama amacıyla olan Sosyoloji'nin alan araştırmaları gün geçtikçe artmaktadır.

Din ve toplum arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bugün bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de sanayileşme, kentleşme, göç ve modernleşme yaşanmakta ve bunun sonucunda bilimsel ve teknolojik alanlar gibi birçok alanda büyük gelişmeler ve değişimler vuku bulmaktadır. Buna bağlı olarak dinin toplumdaki etkisi, dini düşünce ve yaşantılar da değişime uğramaktadır. Toplumunun karşı karşıya bulunduğu bu değişim sürecinde dinin yerini ve rolünü bilimsel yöntemlerle ortaya koymak, ülkemizin karşı karşıya bulunduğu gerçekleri daha iyi anlamak ve bunları bilim dünyasına aktarmak bakımından yararlı olacaktır.

Dinin sosyolojik bir yansıması olarak dini gruplar vuku bulmaktadır. İnananların din referanslı arayışlarının birer neticesi olan gruplardan biri de şüphesiz tarikatlardır. Tarikatların, toplumsal hayat içerisinde birçok işlevi bulunmaktadır. Tarikatlardaki sohbetler ve derslerle müntesiplerinin eğitime katkıda bulunmaktadır. Yine müridler arasında kurulan birinci dereceden ilişkiler sayesinde samimi bir ortam oluşturularak insanların kendilerini güvende hissetmelerine katkıda bulunmaktadır. Zikir ayinlerine katılan insanların psikolojik açıdan rahatlamaları vb. birçok işlevi yerine getirmektedir.

Söz konusu Diyarbakır'daki Kadirilik olunca da tarikatın üstlendiği birçok fonksiyon göze çarpmaktadır. Özellikle son 30 yıldaki kırsaldan kente yapılan zorunlu göç neticesinde şehir hayatına uyum sağlamada Kadiri tarikatının önemli bir rol üstlenmektedir. Son yıllardaki hızlı değişimle beraber kültürel değerlerde aşınmalar gözlenmektedir. Tarikat bu noktada gençlerin kendi gelenek göreneklerine ve kültürüne yabancılaşmayı engellemeye çalışmaktadır.

“Tarikatların Toplumsal İşlevleri (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)” olarak yaptığımız araştırmamızın giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı ve

önemi, varsayımları, kapsam ve sınırlılıkları belirtilmiştir. Birinci bölümde teorik çerçeve başlığı altında genelde tasavvuf ve onun kurumsallaşmış hali olan tarikatlar, özelde ise araştırmamızın yoğunlaştığı kadiri tarikatı hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın daha sağlıklı olması için çalışma sahasının dini ve sosyo-kültürel hayatı hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. İkinci bölümde “Yöntem ve Analiz” başlığı altında araştırmanın yöntem ve teknikleri, veri toplama araçları ve verilerin analizi ve Araştırmanın evren ve örnekleme hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde “Bulgular ve Yorumları” başlığı altında elde edilen bulgular ve yorumlarına yer verilmiş son olarak da demografik bulgular ile tarikata karşı tutumlar Ki-Kire testi ile analiz edilmiştir. Araştırmamızın sonuç ve değerlendirme kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmış, sonuç ve önerilerle bitirilmiştir.

Araştırmamız süresince değerli fikirleriyle çalışmamızın şekillenmesine katkı sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Mehmet BAYYİĞİT’e sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir görev bilirim. Tezimin önemli bir yanı olan alan çalışmasını gerçekleştirebilmem için değerli yardım ve katkılarda bulunan kıymetli tarikat üyelerine ve buna öncülük eden Hacı Hızır Bey’e teşekkür ederim.

Uzun süren çalışmam sırasında, çalışmalarına destek veren ve yardımcı olan eşim Seda AKTAŞ’a, çalışmam süresince maddi manevi katkılarından dolayı ailemin bütün fertlerine ve farklı şekillerde katkılarını esirgemeyen bütün arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Ahmet AKTAŞ

Diyarbakır 2014

GİRİŞ

A. Konu

Dünyayı daha iyi algılamak ve toplumla uyum içinde yaşayabilmek, bir anlamda toplumun hayata bakışını, değer yargılarını, hayat tarzlarını bilmekten geçer. Bu nedenle, toplum hayatını kendine has yöntemleriyle inceleme ve anlama amacıyla olan Sosyoloji'nin alan araştırmaları gün geçtikçe artmaktadır.

Toplumların yaşantısında dinin rolünü bilmemiz, üzerinde yaşadığımız dünyayı daha iyi anlayabilmemiz için son derece önemlidir. Değişmekte olan dünyamızda toplumların hayat tarzlarını belirlemede önemli bir yere sahip olan din kurumunun insanlar üzerindeki rolünün bilinmesi hiç şüphesiz büyük önem taşımaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca toplumları şekillendiren en önemli unsurlardan bir tanesi din olagelmıştır. Toplumların yaşadıkları değişimde dinin etkisi büyük olmuştur.

İslam söz konusu olduğunda, putperest bir toplum yapısından tevhid inancının hâkim olduğu ve bunun neticesinde önceki toplumsal yapısından sıyrılıp yeni bir toplum yapısı oluşmuştur. Hatta insanlar dinleri uğruna yurtlarını terk etmiş ve dini düşüncelerine göre toplumsal yaşantılarına yön vermişlerdir. Bununla birlikte her toplumda dine verilen önem farklılık göstermekte ve din ile toplum arasındaki ilişki, toplumdan topluma değişmektedir.

Toplumlarda dine verilen değer sosyo-kültürel ve ekonomik şartlara bağlı olarak değişmektedir. Din, Durkheim'in deyimiyle, mekanik dayanışmanın olduğu toplumlarda merkezi bir yere sahip iken, modern olarak tanımlanan ve organik dayanışmanın olduğu gelişmiş toplumlarda bu merkeziliğini kaybetmeye başlamıştır. Kentleşme, sanayileşme ve modernleşme, dinin toplumdaki konumunun değişmesine etki eden faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Din ve toplum karşılıklı etkileşim içindedir. Toplum dini etkilediği gibi, din de toplumu etkilemektedir. Bu sebeple toplumu dinden, dini de toplumdan tümüyle soyutlayabilmek mümkün görünmemektedir. Toplumsal talepleri olmayan bir din ile dinden büsbütün bağlarını koparmış bir toplum düşünülemez (Bayyığıt, 2003: 30).

Bugün bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de sanayileşme, kentleşme ve modernleşme yaşanmakta ve bunun sonucunda bilimsel ve teknolojik alanlar gibi birçok alanda büyük gelişmeler ve değişimler vuku bulmaktadır. Buna bağlı olarak dinin toplumdaki etkisi, dini düşünce ve yaşantılar da değişime uğramaktadır. Toplumunun karşı karşıya bulunduğu bu değişim sürecinde dinin yerini ve rolünü bilimsel yöntemlerle ortaya koymak, ülkemizin karşı karşıya bulunduğu gerçekleri daha iyi anlamak ve bunları bilim dünyasına aktarmak bakımından yararlı olacaktır.

Toplum ve bireyin hayatında muhtelif şekillerde ve boyutlarda kendini gösteren dini hayat, hiç kuşkusuz bütün toplumlarda ya da aynı toplumun tarihsel süreci içerisinde aynı şekilde tezahür etmemiştir. Dini hayatın bu muhtelif tezahürlerinin tespit ve tahlili ise, konunun bilimsel yöntem ve tekniklerle incelenmesini gerekli kılmaktadır (Köktaş, 1993: 7).

Dini deneysel yöntemlerle incelemek amacıyla olan din sosyolojisi alanında uygulamalı araştırmalar gün geçtikçe artmaktadır. Yapılan bu çalışmaların sonucunda ortaya konulan bilimsel veriler sayesinde toplumumuzun sosyokültürel ve dini ilişkileri hakkında daha sağlıklı düşünceler geliştirme fırsatı doğmaktadır. Herhangi bir alan araştırması yapılmadan ortaya atılacak düşünceler, hem bilimsel bir temelden hem de sağlıklı sonuçlara ulaşabilme imkânından yoksun kalmaktadır. Din ve toplum arasında bir etki – tepki ilişkisinin bulunduğu temel düşüncesinden hareketle, dini yaşayışın, sosyo – kültürel yapı içinde inceleme konusu yapıldığı bu çalışma Güneydoğu Anadolu bölgesinin sosyal ve dini hayatı hakkında sağlıklı bilgiler sunma açısından önem arz etmektedir.

Din ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkisinin tezahür şekillerinden biri de şüphesiz tarikatlardır. Türkiye’de dini gruplar sosyolojisi açısından tarikatların incelenmesi büyük bir önem arz etmektedir. Tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunu çerçevesinde her ne kadar resmîyette tarikat ve benzeri dini gruplar yasaklanmış olsa da bu gruplar Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar bir şekilde varlıklarını sürdürmüştür. Özellikle Nakşibendîler ve Kadirilerin Doğu’da faal durumda kaldıkları ve yer altı medrese ağı aracılığıyla dini öğretimi sürdürdükleri; ailelere ekonomik destek verdikleri, iş ve toplumsal hareketlilik sağladıkları gözlenmektedir(Tapper, 1991: 18).

Topluma, ayırım gözetmeden İnsan-ı Kamil (ideal insan) yetiştirmeyi en önemli amaç olarak gören, tasavvufi düşünce ve onun kurumlaşmış şekli olan tarikatların incelenmesi, içinde yaşadığımız toplumu ve onun din anlayışını tanıma noktasında önemli katkılar sağlayacaktır. Öyle ki, tasavvuf ve tarikatlar Müslüman toplumların içerisinde meydana gelen dini-mistik, tarihi ve kültürel oluşumlar olarak görülüp bu çerçevede bir anlam ifade etmektedirler. Günümüzde de toplumsal olayları inceleme konusu yapan sosyoloji bilimi, din kurumunu ve dinsel inançları açıklarken cemaatlere özellikle tarikatlara ayrı bir önem vermektedir.

Gerek dini gerekse toplumsal hayatımızda önemli bir yeri olan Tasavvuf ve onun kurumsallaşmış hali olan tarikatların din sosyolojisinin bilimsel yöntemleriyle incelenmesi, “zühd” ve “tarikatlara” daha iyi anlaşılmasına imkân verecektir.

Toplumumuzun dini hayatının önemli bir boyutunu oluşturan “Tasavvuf ve Tarikat” konusunda ülkemizde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Tarikatlarla ilgili din sosyolojisi alanında çalışmalar yapılmıştır. Niyazi Usta'nın 1997 yılında hazırladığı Menzil Nakşiliği Sosyolojik Bir Araştırma; Durmuş Tatlıhoğlu'nun hazırladığı Dini Cemaatlerin yapısal- Fonksiyonel Analizi Kayseri ve Ankara İlleri Rıfai Cemaati örneği bunlardan sadece birkaçıdır.

Kadiri Tarikatı ile ilgili Salih Aydemir'in 1998 yılında hazırladığı “Şeyh-Mürid İlişkisiyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarikat(Şanlıurfa-Kadiri-Şeyh Sodey ve Müridler üzerine yapılan Bir Din Sosyolojisi Araştırması)” Kadirilik alanında yapılan öncü çalışmalardan biridir.

Kadiri tarikatı, tekke ve zaviyelerin resmi olarak kapatılmasına rağmen Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde varlığını bir şekilde sürdürmüştür. Bu varoluş sahnesinde diğer birçok dini grup gibi Kadirilik de birtakım işlevler üstlenmiştir. Kadiriliğin bu işlevlerinin sosyal bilimlerin araştırma yöntem ve teknikleriyle araştırılması hem toplum açısından hem de Din sosyolojisi bilim dalı açısından önem arz etmektedir.

Buradan hareketle araştırmamızın konusu, “**Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı örneği)**”dir. Bu bağlamda tarikatın yapısı, sosyal yapı

içerisindeki konumu ve fonksiyonlarının incelenmesi araştırmamızın temel konusunu oluşturmaktadır.

B. Amaç ve Önem

Bu araştırmamızın temel amacı Türkiye'deki İslami kültür ve yaşantının yerleşmesi ve gelişmesinde çeşitli etkileri bulunan, Anadolu'nun ilk tarikatlarından biri olan Kadiri tarikatının İslam kültür ve medeniyetinin Anadolu'ya yerleşmesindeki etkilerini ortaya çıkarmaktır. Değişen sosyal yapı ve değerler sisteminde dini cemaatler içerisinde bu cemaatin konumunu Diyarbakır ili örneğinde ele alarak din sosyolojisi alanında teorik ve pratik bir çalışma yapmaktır.

Öte yandan Kadiri tarikatı üyelerinin toplumsal yapı içerisindeki etkinlikleri, sosyo-ekonomik yapı içerisinde konumlarının ne olduğu ve nasıl bir yaşam sürdürdüklerini ortaya çıkarmak araştırmamızın amacı olmuştur.

Araştırmamızın bir diğer amacı da kırsaldan kente zorunlu göç nedeniyle gelen kesimin, geldikleri yere adaptasyon sürecinde Kadiri Tarikatının üstlendiği rolü araştırmaktır.

Din, toplumun kutsalla ilişkilerini düzenlemesi yanında, değerlerin, sosyal ilişkilerin ve normların şekillenmesinde en etkin kurumlardan biridir. Bu bakımdan sosyolojik araştırmalarda; toplumda ortaya çıkan dini tezahürler, büyük bir titizlikle ele alınması gereken çok önemli bir gerçektir (Günay, 1999: 21). Böylece din ve toplumun birbirileri üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılabilir.

Hızlı bir değişim içerisinde olan ölkemizde bireylerin bu değişimin önüne katılıp gittiği görölmektedir. Bu değişim karşısında insanların kendilerini güvende hissedebilecekleri bir yapıya olan ihtiyaçları her zamankinden daha fazladır. Deyim yerindeyse birer güvenli liman işlevi gören tarikatların, özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaygın tarikatlardan biri olan “Kadiri Tarikatının” payı küçümsenemeyecek derecededir. Öte yandan kırsaldan kente çeşitli nedenlerle yapılan göç sonucu bölge insanının bu tür yapılara olan ihtiyaı artmış ve tarikatlar da bu konuda etkin rol oynamışlardır.

YÖK'ün ulusal tez merkezinde yaptığımız incelemede Din sosyolojisi bilim dalında Kadirilik özelinde yapılan çalışmanın azlığı çalışmamızın din sosyolojisi

bilim dalındaki bu eksikliğe mütevazı bir katkı sunacağından ve bizden sonra bu alanında yapılacak çalışmalarına veri sağlayacağından önem arz etmektedir.

Toplumsal yapıyı iyi anlayabilmek için onu meydana getiren unsurları bilmek gerekmektedir. Bundan hareketle toplumsal yapının bir parçası oluşturan kadiri tarikatının yapısı ve sosyal yapı içerisinde icra ettiği fonksiyonların araştırılması toplumsal yapıyı daha iyi anlamamızı sağlaması açısından önemlidir.

Araştırmamızı önemli kılan önemli özelliklerinden birisi de, araştırmamızı yapacağımız bölgedir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra yaşanan olaylar neticesinde Diyarbakır, olağanüstü gelişmelere sahne olmuştur. Yaşanan göçler ve toplumsal değişimler sonucunda şehrin dokusu neredeyse tamamen değişmiştir. Özellikle köyden kente göçler sonucunda hızla gerçekleşen sosyal değişimler beraberinde ciddi toplumsal travmalara neden olmuştur. Bu süreçte dini gruplar bireylerin bu travmalara karşı durabilmelerinde önemli roller üstlenmiştir.

C. Varsayımlar

Bir bilimsel çalışma öncesinde alandaki mevcut bilgiler taranarak sorular oluşturulur ve bu sorularla birlikte verilecek bir cevabı da taşıyacak nitelikte birer sinama hipotezi hazırlanır. Bunlar, araştırmada doğruluğu araştırılacak tahminlerdir. Şayet hipotezlerin doğrulukları ispatlanabilirse sosyolojik bir yasa olurlar; olmazsa, terk edilirler ve sınanmak üzere başka hipotezler formüle edilir (Duverger, 2006: 354). Belirli bir varsayımdan hareket etmeyen bir araştırmacı, ne arayacağını bilmeden yollara düşen gagesiz gezginlere benzer (Çelebi, 2004: 241).

Araştırmamızda aşağıda sıralanan varsayımlar test edilecektir:

- 1- Kadiri tarikatı üyelerinin çoğunluğunu gençler oluşturmaktadır.
- 2- Kadiri tarikatı, bireysel ve sosyal sorunları çözümleyici bir sosyal kontrol aracı olma özelliği göstermektedir.
- 3- Kadiri tarikatına üye olanların eğitim durumları düşüktür.
- 4- Kadiri tarikatındaki müridlerin gelir düzeyleri düşüktür.
- 5- Kadiri tarikatına katılım konusunda kadınların oranı düşüktür.
- 6- Kadiri Tarikatı, şehre sonradan yerleşenlerin toplumsal uyum sağlamasında yardımcı bir mekanizma görevi üstlenmektedir.

7- Tarikata üye olmak ve ayinlerine katılmak müntesiplerini psikolojik açıdan rahatlatmaktadır.

8- Kadiri Tarikatı, gençlerin kendi kültürlerine yabancılaşmasını ve toplumdaki yozlaşmaları engellemektedir.

9- Tarikatlar, birer sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezi işlevi görmektedirler.

10- Tarikat üyeleri alış-verişte daha çok kendi tarikatından olanları tercih etmektedir. Bu da bir nevi Osmanlı dönemindeki esnaf örgütlenmeleri işlevi görmektedir.

11- Kadiri Tarikatında tarikat büyüklerinin keramet ve menkıbeleri müridelerin dini yaşantısında önemli bir yere sahiptir.

12- Kadiri Tarikatındaki zikir toplantıları ve sohbetler farklı statüdeki insanları bir araya getirir.

13- Tarikat mensupları geleneksel yapının korunması gerektiğine inanmaktadırlar.

14- Tarikatlar, din eğitiminin yapıldığı önemli yerlerden biridir.

15- Tarikatlar, ekonomik hayata çeşitli şekillerde etki etmektedir.

16- Kadiri tarikatı üyeleri arasında, Gerçek manada dini yaşayabilmek için bir tarikata/mürşide ihtiyaç olduğu kanısı yaygındır.

17- Kadiri tarikatı üyelerinin dini yaşantısında en etkili olan kişi şeyh ya da onun halifeleridir.

D. Kapsam ve Sınırlılıkları

Her araştırma, öncelikle kullandıkları örneklem ile sınırlı olduğundan, bu araştırmada da elde edilecek veriler, belirlenmiş olan örneklem ile sınırlıdır. Bu yüzden elde edilen veriler Diyarbakır merkezdeki Kadiri tarikatı dergâhları ve üyeleri ile sınırlı olacaktır.

Tarikatların Toplumsal İşlevini Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneğinde ele aldığımız bu çalışmada Kadiri tarikatının olumlu işlevleri üzerinde durulmuştur.

Araştırma, belirli bir zaman diliminde yapıldığından, zaman içerisinde elde ettiğimiz verilerin değişebilir nitelikte olduğu kabul edilerek bu araştırma yapıldığı zaman dilimi ile sınırlıdır. Ayrıca araştırmamız, kişilerin verdikleri bilgilerde doğru ve samimî oldukları varsayımıyla sınırlıdır.

Bu çerçevede araştırmamızın bulguları, Diyarbakır merkezdeki Kadiri tarikatı dergâhları ve üyeleri ile sınırlıdır. Merkez dışındaki ilçeler ve köyler araştırmamıza dâhil edilmemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. TASAVVUF VE TARİKATLARA SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

1.1.1. Tasavvuf ve Tanımı

Sufi ve tasavvuf kelimelerinin kökeni hakkında çeşitli iddialar bulunmaktadır. Kuşeyri ve Hücviri, kelimenin Arapça kökenli olmadığını iddia ederler. Ancak Arapça olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır (Haksever, 2012: 13).

Tasavvuf kelimesine kök olarak ileri sürülen başlıca kelimeleri: Ashab-ı Suffe, Sufane (bir çöl bitkisi), sıfat, saff-ı evvel, yunanca hikmet anlamına gelen Sofia, Safvet ve Suf vb. şeklinde sıralayabiliriz. Bu ileri sürülen görüşlerden en çok hüsnü kabul gören dil bilgisi kuralları açısından da uygun olanı, yün anlamına gelen 'Suf' tur (Kara, 2013: 23).

Tasavvufun sübjektif bir tecrübe olması ve yaşandıkça anlaşılacak bir ilim olması dolayısıyla sınırlı kalıplar içinde tanımı oldukça zordur. Sufilerin, içinde buldukları ruh hallerine ve kabiliyetlerine göre tasavvufun tanımını yapmaları, tasavvuf tarihindeki gelişim ve sosyo kültürel çevrenin etkisiyle birden çok tasavvuf tanımını ortaya çıkmıştır (Haksever, 2012: 19).

Tasavvuf için yapılan tariflerin birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Tasavvuf; nefsin hoşlandığı şeyleri bırakmaktır.

Tasavvuf, en iyi bir ahlakıdır ki o en iyi bir zamanda, en iyi bir toplulukta, en iyi bir kimseden açığa çıkmıştır.

Tasavvuf, her güzel huyla huylanmak ve her çirkin huydan kaçınmaktır (Sunar, 1966: 53).

Tasavvuf, nefsin arzularından arınmak dünyayı kalpten söküp atmak, onu avucuna alıp sonra da dağların kaldırmak istemediği o emaneti eksiksiz yerine getirmek için hayat yoluna güvenle devam etmektir (Geylani, 2007: 12)

Tasavvuf, Allah'ın seni "senliğinde öldürmesi ve kendi benliğinde diriltmesidir. Mutasavvıflarca, içinde bulunulan hal ve makam gereği olarak, çeşitli

biçimlerde tarif edilen tasavvuf, ilahi kaynaklı bir hikmetin bu düşünce sistemine katılmış olanlar tarafından yeni gelenlere onu aktarma geleneğidir. Böylece tasavvuf, hem zaman içinde sürüp gitme hem de sonsuz kaynağı ile ilişkisi nedeniyle ardı arkası kesilmeden devam eden bir yenilenmedir. (Altıntaş, 1981: 413).

Abdülkadir-i Geylani ise; sufi kelimesinin, musafat kelimesinden alınmış olduğunu belirtir. Yani Allah (c.c.) o kimseyi saf ve temiz kılmıştır. Bu manadan hareketle: “Sufi, afetlerinden arınan, temiz kişidir. Nefsin kötülüklerinden arınmıştır. O kişi kendisini yolların en güzeline koymuştur. Hakikatlere bağlanmış, kullardan hiçbirine kalbini bağlamamıştır (Geylani, 2012 : 20)

1.1.2. Tasavvufun Kaynağı, Konusu ve Gayesi

Tasavvufun kaynağı konusu öteden beri tartışılan konu olmuştur. Mutasavvıflar açısından tasavvufun kaynağının İslami oluşu konusunda bir şüphe yoktur. Ancak kimi İslam âlimleri ve şarkiyatçılar bunun aksini düşünmektedirler. Bu düşüncelerine dayanak olarak da şu iki hususu ileri sürmektedirler. Birincisi tasavvufun İslam’ın ilk dönemlerinde olmayıp sonradan ortaya çıkan (Bidat) anlayış olması; ikincisi ise tasavvufun Hint dinleri, Hıristiyanlık, Yeni Eflatunculuk gibi İslam dışı kaynaklardan Müslümanlara geçtiği iddiasıdır (Şimşek, 2012: 21).

Her ne kadar mutasavvıflar tasavvufun İslam kaynaklı olduğunu ifade etseler de bazı kaynaklar, tasavvufun riyazet ve inziva uygulamalarını, Hıristiyanlıkla; nefsi yok etme, fenaya ulaşma gayretlerini Budizm’le; nihai birlikten çokluğu çıkaran görüşünü de Yeni Eflatunculuk’ la irtibatlandırmak suretiyle dış kaynaklarla izah etmeye çalışırlar (Yitik, 1996: 16).

Tasavvufun konusu genel anlamda Allah, varlık ve insandır. İnsanın, yaratıcısı olan Cenab-ı Hakk’ı zati, sıfat ve fiilleriyle tanımaktır (ma’rifet-i ilahi). Öte yandan insanın nefsinin tezkiyesi, ruhun tasfiye ve ahlakını yüceltilmesi de tasavvufun konularındandır (Yılmaz, 2013: 57).

1.1.3. Tasavvufun İslam Dinindeki Yeri

Tasavvuf bilgisi Âdem'den Hatem'e kadar bütün peygamberlerin tebliğ eyledikleri İslam diyanetinin içyüzüdür (Yetkin, 1952: 1).

Tasavvufun İslam'daki yerini en net biçimde İslam kültüründe meşhur olmuş ve neredeyse herkes tarafından bilinen “Cibril Hadisi”nin açılımında buluyoruz (Gürer, 2012: 27).

Allah Resulü sahabesiyle otururken Cebrail gelmiş ve “ Ey Allah'ın Resulü, “İslam nedir?” diye sormuştur. Rasulullah da “Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, namazı kılman, zekât vermen, hacca gitmen ve ramazan orucunu tutmandır” diye buyurur. Cebrail ardından “İman nedir?” diye sormuş. Rasulullah: “Allah'a, meleklerine, ahirete, kitaplara, kadere ve öldükten sonra dirilmeye inanmandır.” buyurdu. Cebrail daha sonra “Ey Allahın Resulü İhsan nedir?” diye sorar. Efendimiz bu soruya; “İhsan; Allah'ı Görüyormuşçasına O'na kulluk etmendir. Zira sen O'nu görmesen de O seni görmektedir.” şeklinde cevap vermiştir... (Buhari, 1987, İman/43: 203).

Yukarıdaki hadisten İslam'ın üç boyutu olduğunu anlıyoruz.

- İnanç boyutu: İman
- İbadet boyutu: İslam
- Ruhani/Deruni boyutu: İhsan (Gürer, 2012: 28).

İhsan; basîret nuru ile, hazret-i rububiyeti müşahede ederek kulluğu gerçekleştirmektir. Sufilerin hayat hikayelerine ve eserlerine baktığımızda temel gayenin Allah'ın huzurundaymış gibi bir hal içerisinde olduğunu görmekteyiz. Bu noktadan bakıldığında, İslam'ın deruni, yani ihsan boyutunun, tasavvuf ile örtüştüğü görülmektedir.

Bizzat sufilerin kendi anlatımlarında da görebileceğimiz üzere tasavvuf, İslâm'ın olmazsa olmaz bir şartı olarak görülmemiştir. Örneğin İmam-ı Rabbani “Mektubat” adlı eserinde tasavvufun iman, amel ve ihlâs olarak üç cüz halinde tarif ettiği şeriatın üçüncü cüzünü yani ihlâsı gerçekleştirmeye yardımcı olduğunu ifade etmiştir (Öngören, 2006: 158).

Tasavvufun İslam dininde bir tek karşılığı vardır. Bunu da dinin esasları ve Peygamberimizin sünnetinden almıştır. O da, dünyayı elden değil gönülden çıkarmaktır (Geylani , 2007: 10).

Tasavvuf hicri ikinci asrın sonlarından itibaren İslam düşünce tarihinde, sistemli bir şekilde yer aldığını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Öncelikle bizzat Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu esaslar ve Peygamberin (s.a.v.) yaşantısı tasavvuftur (Tatlılıoğlu, 1995: 45).

Her kültür ve medeniyet bir yönüyle kendi kutsal kitabıyla ilgilidir. Batı kültürünün temelinde Kitab-ı Mukaddes olduğu gibi, İslam kültürünün temelinde de Kur'an-ı Kerim vardır. Bu gerçekten hareketle, İslam düşünce, kültür ve medeniyetinin önemli bir yönünü meydana getiren tasavvufu düşüncenin esasları da Kur'an-ı Kerim'den alınmıştır. Bu düşünce sisteminin tarihsel süreç içerisinde farklı kültür ve medeniyetlerle ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak bir derviş için her zaman temel referans kaynağı Kur'an-ı Kerim olmuştur (Kara, 2013: 37).

1.1.4. Tasavvuf Tarihi ve Sosyolojik Boyutu

Hiçbir din ve dini yaşayış toplumun tarihi ve sosyo-kültürel boyutundan tamamen soyutlanamaz. Tasavvuf ve tarikatlar da Müslüman toplumların kendi iç ve dış dinamikleri çerçevesinde meydana gelen dini-mistik, tarihi, toplumsal ve kültürel oluşumlardır. Ve onlar bu çerçevede bir anlam ve değer ifade edebilirler (Günay & Ecer, 1996 :290).

Sosyal faktörlerle düşünce olayları arasındaki ilişki tek istikametli olmadığı için, tasavvuf şu veya bu sosyal atmosferin eseridir şeklinde tek bir nedene indirgeyemeyiz. Ancak sosyal faktörler bir düşünce veya bakış tarzının cemiyette bazen daha kuvvetli, bazen daha zayıf bir cereyan halini almasında rol oynarlar (Güngör, 1996: 157).

Kuruluş döneminde tasavvufun temel niteliği, maddi değerlerden yüz çevirerek saf bir dini hayat gerçekleştirme, diğer bir deyişle zühd'dür. Zühd döneminin mutasavvıflarına da zahid denmiştir. Hz. Muhammed ve ashabının teşkil ettiği saf dindarlık anlayışı ve ahlaki sorumluluk bilinci, İslam'ın ilk yüzyıl içinde gelişen Zühd Hareketlerinin özünü oluşturmaktadır. Emeviler döneminde

yöneticilerin dünyalık zevklerinde ön plana çıkan lüks ve zevk ortamında duydukları tepki, ilk olarak zahidleri, Haricilerin yol açtığı anarşinin de etkisiyle toplumdan uzaklaşarak bireysel bir dini hayata yöneltti (Özalp, 1994: 396).

Zühd döneminden sonra hicri II. asrın sonunda sufi ve tasavvuf kavramlarının kullanıldığı ve ilk sufi adların duyulduğu tasavvufi dönem başlamıştır. Cüneyd, Beyazıd, Hallac, Gazâli gibi büyük sufi mutasavvıflar bu dönemde yetişmiştir (Yılmaz, 2013: 81).

Allah'ın rızasını elde etmekten ibaret bir düşünce ve hayat tarzı olan tasavvuf; başlangıçta ferdi bir hareket olarak görülmekteyken giderek kolektif bir hal almaya başlamıştır. Zamanla tarikatlar kurulup bu gelişmeye bağlı olarak tekke ve zaviyeler yaygınlaşmıştır (Yetik, 1994: 29).

Tasavvufun temel ilkesi, Allah katında nefsinin yok etmek ve o yoklukta varlığı bulmaktır. Allah'a ulaşmak için de ayrı bir istidada rehberliğe ihtiyaç hisseder ve ona teslim olur. Bundan sonra bireyin dünyaya bakışı, maddeye, eşyaya ve çevreye bakışı hep belirli zaviyeden olacaktır. Tasavvufun toplum düzenine getirdiği en önemli katkıyı din ve mana aristokrasisini yoğurup şekillendirip yürüncesine oturtmasında aramak gerekir. Bunun sakıncası ise, ilk zamanlarda İslam'ın şiddetle karşısında olduğu din adamı sınıfının, tasavvufla beraber başka isim ve kılık altında kul ile Tanrı arasına konulması ve kitle üzerinde yeni bir güç ve iktidar merkezi vücut bulmuş olmasıydı. Tasavvuf tekkeleri manevi merkez durumundaydı, topluma olumlu katkılarının yanında olumsuz katkıları da oluyordu (Ülgener, 2006: 81).

Tasavvuf ahlakı, yaşanan dünya ile ilişkisini alt ve orta sınıflar üzerinde yürütmüştür. Tasavvuf ve tarikatlar daha çok küçük çarşı esnafı üzerinde yoğunluk kazanmaktadır. Genel hatlarıyla bakarsak İslam'ın doğuştan şehirlerarası ticaretin ve büyük tacirlerin dinî olduğu, tasavvufun ise yine geniş hatlarıyla ahilikte olduğu gibi esnaf ve zanaatkârın dünya görüşünü aksettirdiği söylenebilir (Ülgener, 2006: 73).

1.1.5. Tarikat

Lügatte; "tutulan veya gidilen yol", "usul", "hal" (Doğan , 1989: 1061) anlamına gelen tarikat kelimesi, Arapçada 'vurmak' anlamına gelen "Tark" kökünden gelir. Yürürken ayakla yere vurulduğu için yola "Tarik" denilmiştir.

Halkın dilinde ve sözlükte yol anlamına gelmekle birlikte, tasavvuftaki asıl manası ayırdır. Bu yol umumi, avami olmayıp, kutsi ve hususi bir yoldur (Revnakoğlu, 2003: 37).

Gazzali'ye göre sufi tarikatlar, müridlerine mücahede yoluyla kötü sıfatlarını yok etmelerini, bu sıfatlarla olan alakalarını kesmelerini ve tamamen Allah'a yönelmelerini sağlayan müesseselerdir. Yine bu tarikatlar, saliki manen temizler, tasfiye ve tezkiye yoluyla kalpleri Allah aşkına hazır hali getirir (Taftazani, 1997: 471).

İnsanın iç âleminin güzelleşmesi için gönül adamlarının buldukları çarelere, gösterdikleri yollara tarikat adı verilmektedir. Çünkü Allah'a âşık olmanın yolları sonsuzdur. Herkesin kendi özellikleriyle hakka ulaşabilmesi için değişik usul ve yolların olması gerekir ki, bu da tarikattır (Kara, 2002: 16).

Tarikat kavramı, daha sonra gelen sufilerce belirli bir şeyhe intisap eden, sülük konusunda birtakım kuralları kabul eden, zaviye ve tekkelerde cemaat hayatı veya belirli gün ve gecelerde periyodik olarak bir araya gelen, düzenli zikir ve ilim meclisleri tertipleyen sufilerden oluşan gruplara verilen bir ad olmuştur (Taftazani, 1997: 472).

Wach; tarikati, kapalı bir cemaat içerisinde ortak bir takva hayatı yaşamaya karar vermiş bulunan kimselerin kurduğu ve teşkilatlandığı bir cemaat olarak tanımlanmaktadır. Bu cemaatin tekeli bir özelliğe sahip olduğunu bu bakımdan da kişisel sadakat üzerinde ısrar ettiğini bir manastır veya tarikat üyelerini birleştiren şeyin değişmez ikametgâh, özel kıyafet, ortak yemek, özel ibadetler ve müşterek çalışma olduğunu ve cemaat mensupları arasında manevi kardeşlik düşüncesinin tabii teşkilatın yerini aldığını belirtmektedir (Günay, 2011: 306).

İslam geleneği içerisinde ortaya çıkan tasavvuf akımının çeşitli ekoller halinde kurumsallaşmasıyla söz konusu her bir ekol için kullanılan bir kavramdır. Daha geniş anlamda sadece İslam'da değil, İslam dışı birçok geleneğe de var olan ve mistik düşünce ve yaşam tarzıyla tanrısal bilgiye ulaşmayı, hakikati elde edip kurtuluşa ermeyi ya da tanrıya yok olmayı hedefleyen dini akımları da ifade eder (Kirman, 2011: 319).

Tarikat, Allah dostlarının, kendilerinde görülen veya kendilerine ilham olunan tecelliyat neticesinde, her birinin kendi meşrebine ayrı ayrı tuttukları, kurdukları ve gösterdikleri yoldur(Revnakoğlu, 2003: 38).

Tarikat cemaatleri, şeyhin etrafında toplanmış bulunan gruplardır. Tarikatın merkezinde bulunan şeyhin çevresinde onunla yakın temasta bulunan bir halka mevcuttur. Bu halkanın dışında, şeyhi zaman zaman ziyaret eden, diğer vakitlerde kendi iş ve meslekleri ile uğraşan ve genellikle zaviyenin gelirinin büyük bir kısmını sağlayan müridlerin oluşturduğu daha geniş bir halka yer almakta ve tarikat cemaatleri halkavi ve karizmatik yapılarıyla, din kurucusunun etrafında teşekkül etmiş bulunan ilk dini cemaatlere benzemektedirler (Günay, 2011: 307).

Tarikatları analiz ederken göz önünde bulundurulması gereken iki nokta vardır:

1. Gerçek anlamda veya tam tarikat diyebileceğimiz "Esmâ yolunu" esas alan tarikatlar,

2. Zikre lüzum görmeden de "Cezbe yoluyla" Allah'a ulaşabileceğini kabul eden tarikatlar, yani Melami meşrep süfilerdir. Birinci kategoride olanlar tam anlamıyla "pir" denilen tarikatın kurucusundan başka halifeleri ve halifelerin irşatla görevlendirdiği şeyhleri bulunur. Bu tarikatların şeyhlerine uymuş bulunan müridler ve bu müridlerle mürşitler arasında bir takım davranışların belirli ölçüde ve kurallara göre yapılması esastır. Sosyal bir kuruluş olarak da bu tarikatlarda âsitan denen "Pir makamı" pirin yattığı tekke, hankah denen büyük tekkeler, dergâhlar, zaviyeler ve tarikat mensuplarının özel kıyafetlerinin hazırlandığı dikimhaneler ve özel vakıflar vardır. İkinci kategorideki; zikri esas almayan tarikatlara gelince, bunlar Melami meşrep süfilerdir. Bunlar tekke kurmayı, vakıfla idare edilme sistemini, giyim kuşam gibi özel adetler ve kıyafetler taşımak suretiyle halktan ayrılmayı kabul etmeyen, çalışmayı özel yardımlaşmayı ve dayanışmayı esas alan aşk ve cezbe yoluyla Allah'a ulaşılabilmesine inanan tören ayin vb. kuralları reddeden tarikatlardır(Gölpınarlı, 1968: 169).

1.1.6. Tarihi Gelişim İçerisinde Tarikatlara Genel Bir Bakış

Tarikatların doğuşu Peygamberimizin (s.a.v.) vefatından çok sonra olmuştur. Tarikatların oluşmaya başlaması hicri II. yüzyıla rastlar. Tarikatların oluşmasının başlıca nedeni savaşlar, kıtlık, bulaşıcı hastalıklar nedeniyle toplumun bunalması, İslam zühdünün ileriye götürülmek istenmesi; yabancı kültürlerin etkileri ve dinsel yorumlardır. Çeşitli nedenlerle bunalan insanlar daha çok Allah'a yönelme ihtiyacını duymuşlardır. Bu nedenle daha çok dini bilgi elde etme ve ibadet etme yolunu tutmuşlardır. Bu amaçlarla bilgin ve erdemli saydıkları bir dinsel önder etrafında toplanmışlardır. Tarikatların temeli İslam zühdü olmakla beraber Hint, İran, Yunan ve Hıristiyan dininin tekkelerin kurulmasında rol oynadığı söylenir. Genellikle büyük tarikatları kuran kimseler, toplumun bir gereksinmesini karşılıyorlardı. Adeta bir ekol mensupları gibi çalışıyorlar, ilme ve ahlaki değerlere önem veriyorlardı. Kimi zaman te'villerde ileri gittikleri ve taşkın sözler söyledikleri de görülüyordu (Çağatay & Çubukçu, 1985: XI).

Tarikatların doğuşunda birinci dönemde tarikat ve tasavvuf birbirleriyle tamamen iç içe olup, bir sufi aynı zamanda bir tarikatın kurucusu, bir tarikat şeyhi olarak da görülmektedir. İkinci dönem tarikatların sosyal birer kuruluş olma yoluna girmeleri ve birtakım kimselerin, belirli kişiler "Tarikat Şeyhleri" etrafında toplanmaları ve bu toplanışın birtakım prensiplere bağlandığı dönemdir. İşte tarikatlar sosyal fonksiyonları itibarıyla ancak bu dönemden itibaren etkilerini her alanda göstermeye başlamışlardır(Gölpınarlı,1968: 168).

Tarikatlar başlangıçta bir inziva hareketi olarak ortaya çıkarken, zaman içerisinde öğretici, pratik ve genişleyen müride potansiyelleriyle organize cemaatlara dönüşmüşlerdir (Çelik, 2013: 290). Ancak tarikatların bu saf şekli çok sürmedi. Tarikatlar, kurucularının ölümünden sonra bozulmaya başladı. Öyle ki tanınmış mutasavvıf Kuşeyri (Öl. H. 465 / M.1072) "Risale" adlı eserinde gerçek tasavvufçunun azaldığını ve tasavvuf yoluna girenlerin çoğunun takdire layık olmadığını belirtmektedir. Tarikatlar yüzyıllar geçtikçe yeni kollara ayrılmış ve nitelik değiştirmeye başlamıştır. Çoğu ilk safiyetini kaybetmiştir. Tarikat yoluyla çıkar sağlamak ve siyasi iktidar olmak isteyenlerin örneği tarihte pek çoktur. Dini, siyaset ve çıkar için kullanan tarikat mensupları zamanla ekollerine bir mezhep

niteliği vermişlerdir. Birçok tarikat önderleri amaçlarına ulaşmak için halkın dini duygularını kullanmışlardır. Zaman zaman siyaset ve çıkar alanında, Kur'ân'a uygun olmayan mezhepler ve çeşitli tarikatlar benzer yöntemle faaliyet göstermeye başlamışlardır. İslâm tarihi boyunca bunun birçok örnekleri vardır(Çağatay & Çubukçu, 1985: XII).

7. yüzyılın sonları ve 8. yüzyılın başlarından itibaren belli başlı yerler tarikatların mistik okullarının ve onların öğretilerinin merkezi konumuna gelmişlerdir. Söz konusu bu gruplar veya merkezler belli yöneticilerin etrafında toplanarak o kişinin adıyla anılan bir okula dönüşmüş ve öğretileri, mistik deneyim ve yaşam kuralları bu kişi etrafında yeni bir yolla gerçekleşmiştir (Atacan, 1990: 24).

İslam dünyasında, gerçekte hepsi tek bir amacı hedefledikleri halde tarikatlar, kurucularının isimlerinden dolayı farklı şekilde adlandırılmışlardır. Eskiden olduğu gibi günümüzde de tarikatlar arasında mevcut farklılıklar, sadece giyim, vird, zikir vs. gibi şekli uygulamalardadır. Bu durum aynen şuna benzer. Eğitimde amaçları, hedefleri aynı olduğu halde, bu hedefe ulaşmada öğrencilerine en uygun gördüğü kural ve metotları uygulayan eğitimcilerin farklılığı sebebiyle, değişik metotlar kullanan okullara benzerler. Gerçek şu ki; sufi tarikatların genel amacı, İslam'ın istediği faziletlerden tevekkül, başkalarını sevme, huşu, sabır, iş ve sözde doğruluk gibi ahlaki değerleri gerçekleştirmektir (Taftazani, 1997: 4723).

1.1.7. Büyük Tarikatlar Ve Kurucuları

Tasavvufi düşünce ve yaşayış, tasavvufun zaman içerisinde müessesleşmesiyle ortaya çıkan tarikatlar vasıtasıyla yaygın hale gelmiştir. (Türer 1995: 172). Tarikatlar, zikir şekilleri (Hafî, Cerhî, Kıyâmî ve Kuudî), inanç ve düşünce sistemleri (hak-batıl, ehl-i sünnet- ehl-i bid'at) gibi tasniflere tabi tutularak incelenmiştir (Yılmaz, 2013: 240).

Büyük mutasavvıflara göre tarikat tektir, o da "Tarikatı Muhammediye"dir. Sünnî daire içerisinde gelişen çeşitli tarikatlar aslında bu tek olan Tarikatı Muhammed'iyenin şubeleridir. Esasta usulde ayrılık gayrılık yoktur. Teferruata ait birtakım inceliklerde, meşrepte çeşitlilik vardır. Tarikatların sayısı konusunda da

değişik görüşler vardır. Ne kadar insan varsa o kadar yol vardır düşüncesinden hareket edenler, tarikat sayısını belli bir rakamda dondurmazlar. 12 temel büyük tarikat vardır. Diğerleri bunlardan çıkmış kollarıdır görüşü yaygındır. Bunlara göre 12 temel tarikat ve kurucuları ise şunlardır:

Tarikat

Kurucusu

1. Kadiriyye Tarikatı: Abdülkadir Geylâni (Ö.470-561/1077- 1161)
 2. Yeseviyye Tarikatı: Ahmet Yesevi (Ö. 562 H./ 1166 M.)
 3. Rifaiyye Tarikatı: Ahmet er-Rifaî (Ö. 512-578/ 1036 H.)
 4. Kubreviyye Tarikatı: Necmüddin el Kübra (Ö.540- 618/1145-1226)
 5. Medyeniyye Tarikatı: Ebu'l Medyen b. Huseyn (Ö.527-594/ 1126-1197)
 6. Desükiyye Tarikatı: İbrahim ed Desûki (Ö.676/1288.)
 7. Bedeviyye Tarikatı: Şeyh Ahmet Bedevi (Ö.596-675/1200- 1276)
 8. Şazeliyye Tarikatı: Ebul Hasan Takuyiddin Ali b.Abdullah eş Şazeli (Ö.656/1258)
 9. Ekberiyye Tarikatı: Muhyiddin İbnül Arabi (Ö.560- 638/1165-1240)
 10. Mevleviyye Tarikatı: Mevlânâ Celalüddinî Rumi (Ö.604- 672/ 1207-1273)
 11. Sa'diyye Tarikatı: Sa'duddin Muhammed el Cebbârî (Ö.792/ 1387)
 12. Nakşibendiyye: Muhammed Bahauddin Nakşibendi. (Ö.718–792/1318–1389)
- (Küçük, 1976: 105; Yılmaz, 2013: 240 vd; Küçük H. , 2011: 147 vd.; Öngören, 2012. 252 vd.)

Yukarıda isimleri zikredilen tarikatların dışında, bu tarikatlardan doğdukları kabul edilen birçok tarikat vardır. Bektaşilik, Halvetilik, Bayramilik, Celvetilik (Muslu, 2007: 59 vd.) bunlardan bir kaçıdır.

1.1.8. Tarikatlardaki Ortak Temel Esaslar

Tasavvufun sistemli bir hale gelmesinden sonra meydana gelen tarikatlarda bazı temel esaslar ortaya çıkmıştır. Bu temel esaslar uygulamada tarikattan tarikata farklılık gösterebilmektedir. Her ne kadar her tarikatın kendine özgü adap ve erkânı olsa da tüm tarikatlarda genel itibariyle ortaklaşa uyguladıkları bir takım esaslar bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a) Tevbe: Tasavvuf makamlarının ilki sayılan tevbe, günahlardan rücu edip Hakk'a yönelmektir. Bir başka ifadeyle "Mü'minin kötü huylardan, İslam'ın ruhuna zıt düşen davranışlardan sıyrılması, samimiyetle güzel huylara rücu etmesidir." (Yılmaz, 2013: 159)

Tarikata girecek kişinin bütün günahlardan sıyrılması ve samimi bir şekilde tevbe etmesi gerekir. Aksi halde tarikata giremez.

b) Zühd: Dünyaya karşı tavır koymaktır. Masivadan yüz çevirip Allah'a yönelmektir. Zühd, tasavvufun gerçekleştirmeyi amaçladığı ruhi olgunluğa götüren bir vasıttır, bizzat amaç değildir (Yılmaz, 2013: 29).

c) Tevekkül: güvenmek, dayanmak, işi başkasına havale etmek gibi anlamlara gelen tevekkül terim olarak, hedefe ulaşmak için gerekli olan maddi ve manevi sebeplerin hepsine başvurduktan ve yapacak bir şey kalmadıktan sonra Allah'a dayanıp güvenmek, gerisini Allah'a havale etmektir (TDV. ilmihal, 2008: 137).

d) Kanaat: Mürid'in çalışıp çabalayarak bütün gayretini sarf ettikten sonra eline geçene razı olması denektir. Kanaat tarikatlarda nefsi yenmek için kullanılan en önemli silahlardan biridir (Küçük H. , 1976: 109).

e) Uzlet: Kişinin halktan uzaklaşıp bir köşeye çekilerek ibadet ve zikirle meşgul olması demektir. Bireyin çalışma zamanları dışındaki vakitlerde boş şeylerle uğraşmak yerine zikirle meşgul olmak ve faydalı işler yapmasıdır (Küçük H., 1976: 109)

f) Zikir: Unutmamak, hatırlamak, zihinde tutmak, yâd etmek, anmak gibi anlamlara gelen Zikir, (Yılmaz, 2013: 162) Allah'ı belirli cümleler veya kelimelerle anmak demektir.

Zikir, önceleri beş vakit namazdan ayrı olarak gece veya gündüz muayyen saatlerde nafîle namaz kılmak ve dua etmek anlamlarında kullanılırdı. Genellikle dört rek'at kılınan namazdan sonra besmele, tekbir, tesbih, salâvat-i şerife okunur, istiğfar ve isti'aze edilirdi. Vird kelimesi de bu anlamı taşımaktadır. Zühd ve takva gittikçe gelişip tasavvufî kuruluşları, derviş teşekküllerini meydana getirince zikir de esaslara bağlandı. Her tasavvufî teşekkülün kendine mahsus zikir veya virdi vardır. Bu fark, kurucuların içtihadından doğmaktadır (Ateş, 1966: 235-237).

Kur'an-ı Kerim'de zikir kelimesi bir çok yerde geçmektedir. Zikri emreden ayetlerden birkaçı:

"Artık, beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim, bana şükredin, nankörlük etmeyin" (Bakara: 153)

"Ayakta, oturarak ve yanlarınız üzerine yatarken Allah'ı zikredin"(Nisa: 103.)

"Allah'ı çok zikredin ki felaha eresiniz"(Cumu'a: 10)

"Rabbının ismini zikret, halktan kesilerek O'na teveccüh et.(Müzzemmil: 8)

"Rabbımı çok zikret ve sabah akşam tesbih et"(Al-i İmran: 41)

"Ey mü'minler, mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın" (Münafikun: 9)

"Nefsinde ağlaya, sızlaya, korkarak, fakat bağırıp- çağırmadan sabah, akşam zikret; gafillerden olma"(A'raf: 205.)

"O erkekler ki onları ne ticaret, ne de alışveriş, Allah'ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoymaz"(Nur: 37)

Zikir gelişigüzel yapılan bir hareket değildir. Zikrin çeşitli safhaları vardır ve bunlara uymak şarttır. Her tarikat kendi zikir meclislerinin adap ve erkanını belirler ve saliklerinin buna uymalarını ister. Her tarikat kendine mahsus zikir tarzlarını geliştirmiş topluca ya da bireysel yapılacak zikirlerle ilgili belli bir adap erkan benimsemiştir(Özköse, 2012: 229).

Zikir; *Celi veya Cehri zikir* (Yüksek sesle yapılan zikir), *Hafi veya Sirri zikir* (Nefesle yapılan zikir), *Kalbi Zikir*: (Sadece kalben tefekkür suretiyle yapılan zikir) şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur(Ateş, 1966: 235-237).

Zikirle ilgili "*ferdi zikir*", "*toplu zikir*" şeklinde başka tasnifler de mevcuttur. Toplu zikir ilk asırlarda pek rastlanmamakla beraber zaman içerisinde tarikatların

müesseseseleşmelerinden sonra tekkelerde icra edilmeye başlanmıştır. Sema, Hatm-ı Hâce, Darb-ı esma, Devran bunlardan meşhur olanlarıdır(Kara, 2013: 155-156)

Toplu zikirler müritlerin gönüllerinin hazır olduğu zamanlarda icra edilmiştir. Yani belli bir zamanla sınırlanmış mecburi ayinler değildir. Ancak bu anlayışın son asırlarda terkedildiği görülmektedir. Tekkeler zikir ve mukabele günlerini tespit etmiş ve bunları broşür tarzındaki risalelere basarak dağıtmışlar (Özköse, 2012: 229). Örneğin araştırma konumuz olan Diyarbakır'daki Kadiri Tarikatı toplu zikirlerini Perşembe günü yatsı namazından sonra yapmaktadır.

g) Murakabe (Rabıta): Sözcük olarak, bağ, alaka ve vuslat anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta rabıta, kamil ahlak sahibi kişilerle kurulması istenen sevgi bağıdır. Rabıta kişinin bir bakıma benzeme ve taklid arzusunun tezahürü olarak, tasavvufi eğitimde bir araç olarak kullanılmıştır. İlahi ve zati sıfatlarla muttasıf, müşahade ve ıyan merteesine ulaşmış bir mürşid-i kamile gönül bağlamak, huzur ve gıyabında suretini, siretini ve ruhaniyetini hayal etmekyanında iken takındığı tavrı gıyabındayken de takip etmektir (Yılmaz, 2013: 329-330). Bu bir nevi rol model ilişkisidir. Tarikat mensuplarının mürşidlerini gözlerinin önüne getirerek onun huy ve davranışlarını düşünerek onu kendisine rol model olarak almasıdır.

h) Riyazet ve Çile: Sözlükte yabancı bir hayvanı evcilleştirme, serkeş atı eğitmek, egzersiz yapmak gibi anlamlara gelen riyazet, tasavvuf terimi olarak nefsi eğitmek için onun bir takım tabii ve meşru arzularından mahrum etmektir. Riyazet “nefsin şehvet denilen beden ve dünya ile ilgili arzularını kırmak, bunları etkisiz hale getirmek, nefsi aklın ve dinin çizdiği sınırlar içinde tutmak” şeklinde de tanımlanmıştır (Muslu, 2012: 362)

Çile, Farsça 40 anlamına gelen “çhil” kelimesinden alınmıştır. Arapça karşılığı erbaindir. Erbain çıkarmak tabiri burdan gelmektedir. Tasavvufi bir ıstılah olarak, mürşidin rehberliğinde sakin bir yere çekilip zikir ve ibadetle meşgul olmak demektir. Tarikatlarda yaygın olarak çile süresi kırk gündür. Ancak mevlevilerde 1001 günlük çile vardır.

Çileye giriş ve çıkışlar mürşid kontrolündedir. Çilenin şartlarına uymayan mürid çileden çıkmış olur. Buna çile kırmak denir. Çile için halvet, inziva, tecerrüd, terk-i dünya, itikaf, riyazet gibi kavramlar da kullanılır (Kara, 2013: 163).

1.1.9. Tarikatların Sosyal Fonksiyonları

Tasavvufun, kalbin keşiflerine ağırlık veren bir düşünme ve yaşama tarzı oluşu onu ilk etapta ferdi bir durum olarak göstermektedir. Ancak ferdi olması kadar sosyal hayatı etkilemektedir (Kara, 2013: 276). Zaten toplumun içerisine böylesine yaygın bir şekilde girmiş olan tasavvuf ve tarikatların din ve sanat anlayışıyla beraber, günlük davranış normlarımıza, kültürümüze, siyasi ve ekonomik hayatımıza hiçbir etki etmemeleri neredeyse imkansızdır (Ülgener, 2006: 92).

Hemen hemen bütün dinlerde, olağanüstü menkıbeler ve hikayeler için uygun bir zemin oluşturan tarikatların, cemaat üyeleri üzerinde, genel olarak da müslüman toplumlarda birçok ekonomik, kültürel, siyasi, dini, ahlaki ve terbiyevi fonksiyonlar icra ettikleri anlaşılmaktadır. Tarikatların halk arasında bu denli yayılmasının bir sebebi de sırf dini saiklerinin yanı sıra sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi alanda önemli rol oynamalarındandır. Tarikatların halk katına yayılması ve yerleşip kökleşmesinde sosyo-ekonomik, politik ve kültürel sebeplerinde önemli rol oynadıklarına işaret edilir. Mesela; XIII yüzyılda Anadolu'da Tarikatların çoğalmasına Moğol İstilasının getirdiği bunalımların rol oynadığı gösterilmektedir. Bu yağma ve talanlar sonucunda korumasız ve sahipsiz halkın umudunu tarikatlara ve şeyhlerin yaptığı avutucu telkinlere bağlandığı görülmektedir (Günay, 2011: 308). Sosyal kriz dönemlerinde toplumsal kimliğin korunması ve devam ettirilmesinde önemli roller üstlenmektedir. Tarikatlar böyle durumlarda müntesiplerine ontolojik bir güven duygusu oluşturmaktadır.

Tarikatlar, göç veya modernleşme gibi durumlarda ortak değerlerin korunmasında önemli bir işleve sahiptir.

Sosyal bir fenomen olan din, bireye bir takım roller yükler. Bir rollerin toplumsal birliktelikten soyutlanmış olması, çok enderdir. Aksine, roller çeşitli karşıt roller ile uyumlu bir bağlamda gelişir. Öğretmen-öğrenci, din adamı-talebe, lider-tebaa vb. ilişkilerde görüldüğü gibi öne sürülmüş rol modelleri doğrultusunda hareket ettiğimiz zaman, davranışımız muhatabın yaptıkları ve söyledikleri tarafından sürekli olarak kontrol edilir. Böylece bizzat kendimizi bir rol sistemi (meşruiyet) içerisinde bulmuş oluruz. Netice olarak biz, rollerimiz konusunda emin oluruz ve yaşadığımız toplumda evimizdeymiş gibi kendimizi rahat ve güvende hissederiz (Holm, 2002:

273). Tarikatlar da dinden doğan gruplar olduğundan müntesiplerine güven duygusu verir.

Toplum hayatının çeşitli zaruretleri ve engellemeleri kişilerde kaygı ve bunalımlara yol açarken, bu durumdaki kişilerin kendilerine sosyal destek sağlayacak hedeflere yönelmeleri mümkündür. Dini gruplara katılma ve bu yolla mahrumiyetlerin acısını telafi etme, bir çok insan için muhtemel bir gelişme yoludur (Hökelekli, 2008: 94).

Yaşanan hızlı endüstrileşme, ticaretleşme, ve başdöndürücü değişmeye paralel olarak, özellikle metropollerde iş, konut, resmi kurumlarla ilişkiler gibi konularda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Kırsaldan kente göç oranının yüksekliği göz önüne alındığında özellikle bu göçmen grup arasında şehre uyum, iş bulma, konut vb temel meseleler ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar karşısında şehirdeki tarikatlar, dinsel bir örgüt olarak kalmamış, göç gibi sosyal hareketliliklerde bireylerin savrulmasını engellemekle adeta bir sosyal güvenlik mekanizması gibi çalışarak bir ara ilişki şekli oluşturmuştur (Atacan, 1990: 89).

Tarikatların varlığını fiili olarak sürdürüyor olmaları toplumumuzun dini anlayış, yaşayış ve değerlerinde mistik/tasavvufi din anlayışının yerinin önemli ve etkin bir şekilde devam ettirmesini sağlamıştır. Tarikatın bir otorite etrafında mutlak itaat ve sadakati esas alan yapısı ve dini daha içten ve derinden yaşama isteği etrafında birleşilmektedir. Özellikle toplumun ekonomik ve eğitim düzeyi düşük kesimlerinde dini yaşayışın canlılığını tarikatlar sağlamaktadır. Ayrıca süratli bir toplumsal değişme ve iletişim çağını yaşıyor olmanın getirdiği bunalımlar fertleri çoğu zaman kimlik bunalımına kadar götürmektedir. Oysa bir cemaate mensubiyet kişiye bir sosyal statünün yanı sıra, kimlik ve kişilikte kazandırmaktadır (Aydemir, 1998: 7).

Tarikatlar hem sohbetler hem de müntesipleriyle dini veya diğer konularda yaptıkları dersler sayesinde toplumun eğitim ve öğretim ihtiyacını da karşılamaktadırlar. Bu eğitim kimi zaman formel kimi zaman da informel şekilde gerçekleşir. Tarikat mensuplarından birinin herhangi bir konuda malumat istemeyle dersler verildiği gibi, şeyhin kendi insiyafiyle de dersler yapılabilmektedir. Her iki durumda da orada bulunanlar bu faaliyetlerden faydalanabilmektedir.

Derviş tarikatları içerisindeki eğitim, üyeleri arasında karşılıklı etki (etkileşim) esasına dayanmıyordu. Pedagojik sonuçlar, cemaat içerisindeki anlaşmazlıkların düzeltilmesi metoduyla değil fakat, şeyhleriyle şahsi ilişkileri içerisinde 'başarıyordu. Bu eğitim (tarzı), çeşitli ruhi tamrinlerin sadece teknik bir rol düzeyine indirildiği, bir şahsiyet vasıtasıyla yapılan bir eğitimidir (Kıssling, 1994: 345).

Günümüzde farklı şekillerde sosyal hayatın değişik alanlarında etkinliğini gösteren tarikatlar Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde daha da aktif bir rol oynamaktadırlar. Bu bölgelerin toplumsal yapısı, aşiret ve tarikat yapılanması ile özdeşleşmiş gibidir ve ağa, bey, şeyh otoritesi en üst otorite kurumlarıdır (Bruinessen, 2004: 134)

Modern dünyamızda tarikatlar ve diğer bir çok dini alt kurum, toplumsallaştırma ve eğitim işlevlerini yerine getirmektedir. Cemaat olgusu, toplu olarak yerine getirilen dualar ve ibadet uygulamaları, hutbe ve vaaz, sohbet gibi öğüt verme şekilleri, dini işlem oldukları kadar, aynı zamanda birer eğitim tarzları ve faaliyetleridir (Solmaz, 2012: 417).

Tasavvufî okulların insan eğitimi metotlarının başında zikir ve sohbet gelmektedir. Sohbet metodu aynı zamanda Hz. Peygamberin de sahabeyi yetiştirme metodudur. Bunun yanında popüler tasavvuf kitapları diyebileceğimiz Abdulkadir-i Geylânî (ö. 561/1116)'nin Fethü'r-Rabbânî, Yunus Emre (ö. 1321)'nin Risâletü'n-Nushiyye, Kırşehirli Aşık Paşa (ö. 733/1332)'nin Garibnâme, Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1470)'nin Müzekkin Nûfûs, Ahmet Bîcân (ö. 870/1466?)'ın Envâru'l-Âşıkîn, Mehmet Yazıcıoğlu (ö. 857/1453)'nun Muhammediye, İmam-ı Rabbânî (ö. 1034/1624)'nin Mektûbât adlı eserleri Anadolu'nun hemen her köşesinde yüzyıllarca okunmuş ve hatta ezberlenmiştir. Bu kitaplar, din eğitimiyle ilgili araç-gereç ve imkânların yetersiz olduğu muhtelif coğrafyalarda halkta dini eğitim noktasında bir bilinç oluşmasına katkıda bulunmuştur (Göktaş, 2011: 139).

Tarikatlar, İslam'ın Anadolu'ya girişindeki etkin rolünü Selçuklu ve Osmanlı tarihi boyunca sürdürmüştür. Tarikatlar, tarih boyunca Türk toplumunda önemli bir sosyalleştirici ajan rolü oynamış olan dini alt gruplardır (Aydemir, 1998: 6).

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle Tarikatların sosyal hayata etkilerini şöyle özetleyebiliriz:

- Fethedilen yerlerin islamlaşması ve o bölge halkının gönlünün islama açılması,
- İşgale uğrayan İslam memleketlerinde tarikat mensuplarınca direniş cephelerinin oluşturulması,
- Tarikat mensuplarının kabileler arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapıp iç huzuru sağlaması, bölünme ve parçalanmayı engellemesi(Yılmaz, 2013),
- Ahilik ve fütüvvet teşkilatlarının temel düşüncesini oluşturması,
- Birlik ve beraberliği sağlama,
- Güzel sanatlara katkı sağlamak,
- Sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak v.s. (Kara, 2013: 278)
- Eğitim ve öğretim faaliyetleri yürütmesi,
- Sosyal güvenlik, aidiyet duygusunun tatminini sağlamak.

Tarikatların toplumda olumlu işlevleri olduğu gibi olumsuz işlevleri de bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

- Tarikatta bulunan koşulsuz şartsız ittaat, eleştirel düşünceye imkan tanımaması müntesiplerinin pasif birer grup haline gelmesine neden olmuştur.
- Kapalı grup psikolojisi neticesinde bireysel kimliğin ikinci plana atılıp grup bilincinin ön plana çıkartılması bireyin ontolojik olarak zayıflaması sorununu doğurabilmektedir.
- Bazı tarikatlarda sadece kendi liderlerinin verdikleri bilgilerle yetinmenin gerekliliği gibi bir düşünceyle eğitim alanında eksikliklere neden olmaktadır.
- Dinî tarikat ve cemaatlerde, gruba bağlılığın tezahürü olarak, grup üyelerinin bir mensubiyet şuuru bulunmaktadır. Bu şuurla üye, sadece kendi grubunun doğruluğunu, samimiyetini, başarısını, üstünlüğünü kabul eder. Bu şartlarda birey, tabî olarak diğer gruplar ile ilgili her türlü aleyhte tutum ve davranışa, menfi görüşe çeşitli tonlarda da olsa sahip olacaktır (Sarıkaya, 2001: 12).

- Tarikatların “Uyun ama uydurmayın; itaat edin muhalefet etmeyin yakınmayın; temizlenin kirlletmeyin.” şeklinde tavsiyelerle bireyselliği, rasyonaliteyi, eleştirel düüncüyü ortadan kaldırmaktadır.

1.2. ABDÜLKADİR GEYLANİ ve KADİRİLİK

1.2.1. Abdülkadir-i Geylani'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı

Tam adı: Gavs-ı A'zam Vahid-ı Eşheb Muhyiddin Ebu Muhammed Abdülkadir b. Ebu Salih Musa ez-Zahid el- Geylani el-Hanbeli'dir (Gürer, 2010: 19). 1077 yılında Hazar Denizi'nin güneyinde bulunan Gilan (Ceylan, Cilan, Geylan) eyalet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Soyu baba tarafından Hz. Hasan'a, anne tarafından Hz. Hüseyin'e ulaşır (Muslu, 2007: 21).

Abdülkadir-i Geylani küçük yaşta babasını kaybettiği için annesi ve dedesinin himayesinde büyüdü. 18 yaşına geldiğinde dönemin ilim merkezi olan Bağdat'a gitmek için annesinden izin aldı. Nizamiye Medresesine girdi ve dönemim meşhur alimlerinden fıkıh, hadis, tefsir, kıraat vb. islami ilimler okudu (Revnakoğlu, 2003: 65; Muslu, 2007: 21; Yılmaz, 2013: 241).

Bağdat'ta dini ilimleri tahsil ettikten sonra riyazet ve mücahadeye başlamıştır. Ancak bu tasavvufi anlamda bir faaliyet değildir. Onun bu hareketi daha çok şehrin ve insanların sıkıntısından uzaklaşma ve Allah ile baş başa kalma isteğiydi (Gürer, 2010: 22). Tasavvuf yoluna, Ebul- Hayr Muhammed b. Müslied-Debbas vasıtasıyla girdi (Öngören, 2012: 255).

Bir süre tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi dersleri okuttu. Ancak daha sonra medresedeki görevini bırakarak inzivaya çekildi. Rivayete göre 25 yıl kadar Bağdat ve Kerh harabelerinde riyazet ve inziva hayatı yaşadı. Nihayet Ebu Said Mubarek el-Muharrimi aracılığıyla kendisine şeyhlik hırkası giydirildi ve halkın arasına karışarak irşad hizmetine başladı(Yılmaz, 2013: 241).

Abdülkadir Geylânî, hilâfetin merkezi olan Bağdat'ın maddî ve manevî kaotik yapısı içinde dinî ilimlerdeki kemâlini tamamlamış bir âlim, ilâhî hakîkatler ve sırlarla mücehhez, kendisine tasarruf yetkisi verilmiş bir velî, Hak'tan aldığı halka iletmekle sorumlu bir velî-vâiz, ribâtında muhibb ve mürîdlerini terbiye eden

bir mürşid olarak görünür. Onunla ilgili külliyattan dünyadaki mevcudiyetinin izlerini şüphesiz görebileceğimiz hususiyetlere de sahiptir. Bir kere o geniş bir ailenin reisidir. Devrinin devlet yöneticeleriyle ilişkisi, onlar tarafından hüsn-ü kabûl gördüğü bir gerçektir. Yaşantısı, hal ve makamına tanıklık eden bir çok âlim, fakîh ve sûfi ile görüşmüştür (Çakır, 2006: 143).

Geride birçok eser, onun fikirlerini devam ettirecek bir nesil, binlerce talebe ve mürit bırakan Abdülkadir Geylani 91 yaşında 1166 yılında vefat etmiştir (Gürer, 2010: 27).

Abdülkadir-i Geylani'nin birçok eseri bulunmaktadır. Fıkıh, kelim ve tasavvuf konularını içeren el-Gunye li-tâlibî tariki'l-Hak; vaaz ve sohbetlerinden derlenen el-Fethu'r Rabbânî ve'l Feyzu'r Rahmânî, Fûtûhu'l Gayb, bunlardan en meşhur olanlarıdır (Gürer, 2010: 32). Bahçetü-l Esrar, Gavsıyye-i Geylaniyye, Melfuzat-ı Geylaniyye Melfuzat-ı kadiriyye isimleriyle derlenen takrirleri (Revnakoğlu, 2003:67). Cilâu'l-hâtır fi-keâm-i Şeyh Abdülkâdir, Risâle-i i'tikâdiyye, Yevâkîtu'l-hikem, Mi'râcu'l-lâtîfi'l-meânî, Risâle-i menâzili'l-mürîdîn, Mantıku'l-gayb, Cevâhiru'l-mudîe, Kitâb-ı tecelliyât, Senedât, Evrâdât ve Ahzâbât, Dîvân-ı kasâidât, Geylani'nin diğer önemli eserleridir (Çakır, 2006: 124-134).

Abdülkadir-i Geylani, selefleri (Haris el-Muhasibi, abdülkerim el-Kuşeyri, İmam Gazzali gibi) tarafından sınırları çizilen Sünni tasavvuf anlayışının yarleşip gelişmesinde önemli rol üstlenmiş sufilerden biridir (Gürer, 2010: 61).

Onun tasavvuf anlayışı, dinin zahiri hükümlerine titizlikle bağlı kalma esasına dayanır. O Gazzali tarafından sistemleştirilen tasavvuf anlayışını geliştirmiş, dinin zahiri hükümlerine bağlılık konusunda son derece titiz davranmıştır. Sema'ı meşru görmekle beraber bir sufinin müşahade ettiği deruni hallerin dini ölçülerin dışına çıkmamasını şart koşmuştur.

Allah'a kulluğun beden ve şekilden ibaret olmayıp; kalbe, öze ve manaya bağlı olduğunu söyleyen Abdülkadir-i Geylani'ye göre kalbin arınması, bilgisini hayata tatbik edilmesine ve ibadetlerde ihlaslı olmaya bağlıdır. Ona göre sadık bir sufi olmak için Allah'ı samimi olarak aramak ve kalbin masivadan arınması şarttır. Belli birtakım elbiseler giyerek ve aç kalarak sufi olunmaz. Zuhd bedensel değil ruhsal bir özelliktir(Muslu, 2007: 23-24).

Sufi çağdaşları, Abdülkadir-i Geylaninin tarikatının, O'nun sahip olduğu tarikat anlayışının tasavvuf ile şeriatı meczettiğini veciz bir şekilde ifade ederler(Gürer, 2010: 55).

1.2.2. Kadiri Tarikatının İntişarı ve Kolları

Müslümanların yaşadığı her bölgede müntesipleri bulunan Kadiriyye, Abdülkadir-i Geylani'ye izafeten anılan bir sufi tarikatıdır. Kimi araştırmacılar, Abdülkadir-i Geylaninin kendisinin bir tarikat kurduğuna delil bulunmadığını, çocukları ve müridlerinin onun isminin hatırasına kendilerini Kadiri olarak adlandırdıklarını söyleseler de bu iddia eleştiriye açıktır. Abdülkadir-i Geylani'nin adına izafetan Kadiriyye ismini alan tarikat günümüze kadar ulaşmış en eski tarikattır. Aynı zamanda günümüzde en yaygın ve en fazla müntesibi olan tarikatlardan biridir.

Tarikat, henüz Abdülkadir-i Geylani hayatta iken Anadolu, Arabistan yarımadası ve Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmıştır. Kurucusunun vefatından yaklaşık bir asır sonra da Hindistan bölgesinde intişar etmiştir (Gürer, 2010: 97).

Kadiriyye'yi Anadolu'ya XV. yüzyılda, Hacı Bayram-ı Veli'nin müridi iken onun emri üzerine Hama'ya gidip Abdülkadir-i Geylani'nin soyundan Hüseyin el-Hamevi'den hilafet alan Eşrefoğlu Rumi getirmiştir. Kadiriyye'nin Eşrefiyye kolunun piri olan Eşrefoğlu Rumi'nin kurduğu tarikat geniş bir alana yayılmayıp İznik-Bursa çevresiyle sınırlı kalmıştır. Kadiriyye XVII. yüzyılda, tarikatın Rumiyye kolunun piri İsmail Rumi'nin faaliyetleri sonucu başta istanbul olmak üzere Anadolu ve Balkanlar'da yaygınlık kazanmıştır. İsmail Rumi'nin istanbul-Tophane'de kurduğu tekke diğer bölgelerde açılan Kadiri tekkelerinin merkezi olma fonksiyonunu da üstlenmiştir (Azamat, 2001: 132).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Bitlis ve Tillo (Siirt yakınlarında Aydınlar) köyü de uzun süredir Kâdirîliğin merkezi olarak bilinmektedir. Tasavvufun astronomi ve tabii ilimlerle yan yana inkişâf ettiği Tillo, uzun süre dînî ve seküler ilimlerde bir büyük merkez olarak eşsiz üne sahipti. Tillo'nun en meşhur şeyhi 1147/1735'te 80 yaşını geçmişken vefat eden İsmail Fakirullah'tır. Rivayetlere göre talebesi İbrahim Hakkı'nın ansiklopedik mahiyetteki Maarifetnâme'si ne kadar

yaygın olarak okunursa okunsun kendisinin hiçbir eseri bulunmamasına karşın Osmanlı İmparatorluğunun bu bölgede yıldızı parlayan en büyük alimiydi. Fakirullah'ın, Nakşî olduğu kadar bir Kâdirî şeyhi olduğu da söylenmektedir. Fakirullah Arap soyundandı. Tillo'ya yerleşen ilk atası Cizre'den gelen (910/1504-5) ve memleketinden ayrılmadan önce ulemânın reisi olan Molla Ali idi (Burinessen, 2013: 386).

Osmanlı İmparatorluğu boyunca Anadolu'da tarikat ve tekkeler faaliyet göstermişler. (Sezer, 2011. 140). Günümüzde Türkiye sınırları içinde yaşayan Kadiri seyyidler Osmanlı devletinin 19. yüzyılın başlarında asayişî sağlamak amacıyla Irak'taki Girgidan'dan getirilerek Bitlis, Siirt, Van ve Beytüşşebab gibi şehirlere yerleştirilmişlerdir. Genellikle Betüşşebab bölgesine yerleşen Geylaniler ise İran'nın Rızaiye bölgesinden gelmişlerdir.

Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde kadiri tarikatı Adülkadir-i Geylani'nin soyundan gelen Berzenci ve Sadat-ı Nehri gibi Suriyeli ve Kuzey Iraklı şeyh aileleri tarafından temsil edilmiştir (Muslu, 2007: 25).

Kaynakalardan edinilen bilgiye göre Kadiri tarikatının 50'ye yakın şubesi, kolu vardır. Esdiyye, Hikemiye, Ehdeliyye, Yafii'ye, Cebertiye, Eşrefiye, İsmailiyye, Nablusiyye, Senusiyye (Gürer, 2010: 99), Ekberiyeye, Samediyeye, Mukaddesiyye, Garbiyye, Halisiyye, Hilaliyye, Hindiyye Ahiye vs. (Revnakoğlu, 2003: 69) kadiri tarikatının en önemlileri arasında zikredilebilir.

Ancak bizim burada bu kolların hepsi hakkında malumat vermemiz hem bizi hem de çalışmamızın sınırlarını aşacağından sadece en anınmış kolları hakkında özet bilgi vermekle yetineceğiz.

Eşrefilik: Osmanlı döneminde Anadolu'da kurulan tasavvuf yollarından en eskilerinden biridir (Muslu, 2007: 35). Hacı Bayram'ın damadı İznikli Eşrefoğlu Abdullah-ı Rumi'nin kurduğu Kadiri koludur. Eşrefoğlu Rumi, Hacı Bayram-ı Veli'den tarikat hırkası giymiş, sülükünü tamamladıktan sonra Abdülkadir-i Geylani'nin torunlarından Şeyh Seyyid Huseyn Hafifüddinü-l Hamavi'nin hizmetinde bulunmuştur. Burada Şeyh-i Kamil seviyesine yükseldikten sonra memleketi İznik'e gelmiş ve tarikatını yayarak kendi subesinin müessisi, Kadiri tarikatının da "Pir-i Sani"si olmuştur (Revnakoğlu, 2003: 70).

Rumilik (İsmaililik): Temelleri İsmail Rumi tarafından atılan ve 17. yüzyılın başlarında İstanbul'a getirilen bir kadiri koludur. Tosya'da doğan İsmail Rumi Kastamonu'ya eğitimi için gittiği dönemde yörenin tanınmış şeyhlerinden Ahmet Efendi'ye bağlanmıştır. Şeyhinin isteği üzerine Badat'a giden İsmail Rumi önce Geylani'nin soyundan gelen Feyzullah Efendi'ye intisap etmiştir. Daha sonra Abdülkadir-i Geylani'nin oğlu Abdurrezak koluna bağlı Ahmed Mısri'den Kadiri hilafeti aldı. Daha sonra Tosya, Kastamonu ve sonraları İstanbul'da kendi adına tekkeler kurdu (Muslu, 2007: 39).

Halisilik: Kerküklü Şeyh Ahmed Talebani'nin oğlu ve halifesi Abdurrahman Halis tarafından kurulmuş ve daha çok Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaygınlaşmış bir Kadiri koludur.

1.2.3. Kadirilikte Usul, Adap, Erkan

1.2.3.1. Tarikata İntisap Şekli

Tarikata giriş isteğe bağlıdır ama uyulması mecburi bütün mükellefiyetlerin kabul edildiğine dair bir yeminin icrası gerekmektedir. Wach, Müslüman tarikat hayatının, gece yarısına kadar tettebbullarda bulunma, oruçlar, dualar, ilahiler ve özel tecrübelerle karakterize olduğunu söylemektedir (Wach, 1995: 234).

Tarikata intisap konusunda genel olarak kesin bir kural olmamakla birlikte, Kadiri tarikatında müridin intisabı çoğunlukla bir merasim şeklinde olur (Gürer, 2010: 100). Küçük farklılıklar olmakla beraber tarikata intisab, diğer tarikatlarda olduğu gibi bey'at şeklinde mürid ile şeyhin elele tutuşarak şeyhin tevbe ve istiğfar yaptırması suretiyle gerçekleşir (Yılmaz, 2013: 242).

Tarikat yapılanmasında temel ilişki şeyh/mürşid ile mürid arasındaki ilişki etrafında odaklanmaktadır. Bu iki statü arasındaki ilişkiyi düzenleyen çok sayıda kurallar bulunmakta ve tarikata mahsus ayin ve törenlerin birçoğu müridin tarikatta yetişmesi olgunlaşması terbiye ve eğitimini amaçlamaktadır. Esasen her sosyal grup birçok ilişkiler ağıdır. Ancak burada söz konusu ilişki sosyolojik bakımdan önemli ve anlamlıdır. Çünkü müridin şeyhine bağlılığı tüm toplumsal bağların üzerinde bir bağlantısı gerektirmektedir (Aydemir, 1998: 50).

Bu yola girenin ilk başta, sağlam bir inanca sahip olması gerekir. Bu, işin temelini oluşturur. Ehl-i Sünnet itikadında olan geçmişteki salih zatların yolunu izlemesi gerekir. Zira o yol, nebilerin, resüllerin, sahabenin, velilerin ve sadıkların yoludur (Geylani, 2012: 31).

Mürid olmak isteyen kişinin yapacağı ilk iş bir şeyhin önünde biat etmektir. Biat her ne kadar müridin şeyhe biatı olarak gerçekleşse de, mutasavvıflar; “ Bu merhale Allah ve Resulü adınadır” demektedirler (Aydemir, 1998: 48,49). Ancak bu durum belli bir süre sonra aracının ön plana çıkmasına ve ona biat edilmesine sebep olabilmektedir. Böyle bir durumda “Aracıya gerek var mı?” sorusunu da akla getirmektedir.

Kadiri tarikatında intisab merasimi genel olarak şöyle gerçekleşir: “Önce istiğfar edilir, teccid-i iman yapılır. Bunun akabinde şeyh içinden üç defa fatiha suresini okur. Ardından mübayene ayetini “*Muhakkak ki, sana bey’at edenler, ancak Allah’a bey’at etmişlerdir. Allah’ın eli onların elinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük mükafat verecektir.*” (fetih 48/10) sesli olarak okur. Müritten Allahın emir ve yasakları doğrultusunda hareket edeceğine, şeyh olarak kendisini ve tarikat önderi Abdülkadir-i Geylani’yi kabul edeceğine dair söz alır. Üç defa kelime-i tevhidi söyler. Her söyleyişte mürid de tekrarlar. Sonra beraber ayağa kalkılarak kibleye dönülür ve üç defa tekbir getirilir. Sonra şeyh dua eder, Resulullah’a salat u selam getirip fatihalar okunur” (Gürer, 2010: 100).

1.2.3.2. Cemaatle Zikir

Kutsalı barındıran, üreten ve kolektif bir paylaşımın konusu haline getiren niteliği ile ritüelleri dinî hayatın ve toplumsal yaşamın temel biçimlerinden biri olarak kavramlaştıran ritüeller, inanca toplumsal bir boyut katmakta, inancın ifade edilmesini sağlamakta, böylece birey ve toplum arasında bir köprü kurmaktadır. Dinler, kutsalla iletişimi tanrı-insan ilişkisi temelinde bireysel bir zemin üzerine kursalar da söz konusu inançlar sosyokültürel yaşamın temel biçimlerinden ritüeller içinde toplumsallaştırılmakta ve kolektif paylaşımın konusu haline gelmektedir. Bu yönüyle ritüeller, dinlerin kendilerini ifade etme, toplumsal yaşamın bir parçası

haline gelmelerinin önemli bir kanalı olma niteliğini taşımakta, dindarlığın pratik boyutunun ötesinde toplumsal ve kültürel boyutu bağlamında bir anlam ve önem kazanmaktadır (Şahin, 2008: 271).

Devran olarak adlandırılan Kadiri tarikatı zikri ayakta, oturarak ve dönerek yapılır. Kadirilikte, zikir usulu olarak “cerhi” ve “kıyam” benimsenmiştir. Kıyam zikrinde yan yana dizilip karşılıklı saflar oluşturulur, adım atılmadan bel hizasına kadar eğilip doğrularak, dizler üzerinde yaylanarak veya beden ile başı sağa sola döndürerek sağlanan belli hareketlerle zikir edilir. Bununla beraber “dalga tevhidî” ve “demdeme” gibi adlarla anılan ileri geri harekette ettikleri zikir tarzları da vardır (Özköse, 2012: 231).

Günümüzde kadiri tarikatının farklı kolları/şubelerinin zikir tarzlarında farklılık olmakla beraber genel olarak bir zikir ayini şöyledir:

- Evvela üç kere fatiha suresi okunur.
- Bakara suresinin ilk beş ayeti, Ayet’ül kürsi ve bakara suresinin son iki ayeti (amene’r-resulü) okunur.
- Üç kere “**hasbünallahü ve ni’mel vekil**, (Al-i İmran/173) **ni’mel mevla ve ni’men-nasır**”(Enfal/40) okunur.
- Üç’er defa İnşirah ve İhlas sureleri, birer defa da Felak ve Nas sureleri okunur.
- Ardından Salavat ile birlikte Fatiha suresi okunur.
- Bunla bitince ayağa kalkılır ve cerhi (sesli) zikre başlanır.
- En az 166 kere olacak şekilde “**kelime-i tevhid**” okunur.
- Ardından, yine en az 166 kere olacak şekilde “**lafza-i celal**” ve diğer esma okunur.
- Cerhi zikir bitince üç defa Fatiha suresi okunur.
- Hz. Peygamber’e selat ü selam ile ilgili ayetler okunur ve dualar yapılarak zikir sona erer(Gürer, 2010: 102).

Kadiri zikirlerinde, zikrin gidişatına göre uygun ilahi ve kasideler okunur. Kudüm, bendir, halile, nebve ve arbane gibi vurmali sazlar kullanılır (Özköse, 2012: 231).

1.2.3.3. Şeyh- Mürid İlişkisi

Toplumsal ilişkiler, bireyin bireylele, bireyin grupla veya grupların birbirleri ile olan şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Birer dini grup olan tarikatlar da tüm sosyal gruplarda olduğu gibi birçok sosyal ilişkinin yaşandığı alandır ve bu ilişkileri düzenleyen çok sayıda normlar, kurallar, adet ve gelenekler bulunmaktadır. Müridin terbiyesi şeyh elinde gerçekleştirildiği için, şeyh mürid ilişkisi bu anlamda özel bir önem kazanmakta ve cemaat bir bakıma bu temel ilişki ile tanımlanmaktadır (Aydemir, 1998: 51)

Toplumsal değişmelerin daha açık bir şekilde gözlemlendiği, mesleki uzmanlaşmanın arttığı, teknolojinin günlük hayatın her alanına hükmettiği, kültürleme ve kültürleşme süreçlerinin hızla yaşandığı, eğitim, ekonomi, politika ve sosyal yapı değişmelerinin belirgin olarak gözlemlendiği, kısaca geleneksel yapıdan hızlıca sıyrılıp modernleşen süreç içerisinde mürşidi kamil olarak bir misyonu yerine getirecek şeyhlere ihtiyaç eskiye oranla azalmıştır. Ancak moderleşmenin sonuçları itibarıyla şeyh-mürşid olgusu tekrar gündeme gelmeye başlamıştır (Usta, 1997: 135-6)

Tarikat yapılanmasında temel ilişki şeyh/mürşid ile mürid arasındaki ilişki etrafında odaklanmaktadır. Bu iki statü arasındaki ilişkiyi düzenleyen çok sayıda kurallar bulunmakta ve tarikata mahsus ayin ve törenlerin birçoğu müridin tarikatta yetişmesi olgunlaşması terbiye ve eğitimini amaçlamaktadır. Esasen her sosyal grup birçok ilişkiler ağıdır. Ancak burada söz konusu ilişki sosyolojik bakımdan önemli ve anlamlıdır. Çünkü müridin şeyhine bağlılığı tüm toplumsal bağların üzerinde bir bağlantısı gerektirmektedir(Aydemir, 1998: 50).

Mürid-Şeyh ilişkisi ve etkileşim sürecinde, bağlanma ve duygusal destek ihtiyacı, varoluşsal gerilimler, yetersizlik ve günahkarlık duyguları gibi kişilik özellikler; şeyhin otorite ve saygınlığı, tarikat üyeleri arasındaki birlik gibi ortamdan doğan birçok psikolojik mekanizma devreye girmektedir (Hökelekli, 2009: 180 vd.).

Çeşitli faktörlerin etkisiyle Allah'a varmayı arzu eden, isteyen kişi (talip), önce bir şeyhe bağlanır, teslim olur. Arzu eden, talip olana “mürşid” denir. Tasavvufa giren kişinin bir şeyhe bağlılığı esastır. Tasavvufta şeyhsiz, bir başına yol

almak tehlikeli olduğu için uygun karşılanmamıştır. Şeyh, bu yola giren salık'ın bu yolda en güvenli şekilde ilerleyebilmesi için kılavuz durumundadır.

Tasavvufta şeyhe bağıllık, şeyhle ruhsal bir birleşme, onunla özdeş hale gelme, bir nevi şeyhte yok olma, Allah'a ulaşmak için ruhsal bir hazırlıktır. Böylece sufi, benliğini öncelikle şeyhin benliğinde yok eder. Bu yüzden şeyhin her sözü müridlerince uyulması gereken mutlak bir kanun sayılır (Peker, 2003: 184-5).

Bir mürüde ilk önce gerekli olan, açıktan şeyhinin sohbetine karşı gelmeme, içten de ona itiraz etmemektir. Dıştan (açıkça) şeyhine karşı gelen kişi edebini terk etmiştir. İçten itiraz eden kişi de kendini ateşe atmıştır. Bunların aksine müridin yapması gereken, ebedi olarak şeyhi için nefesine düşman olması gerekir; ebedi olarak gizli ve aşık, şeyhine karşı gelmekten nefisini korumalıdır.

Müride şeriat konusunda şeyhinden hoşlanmadığı bir şey aşık olursa, bunu darb-ı mesellerle ve işaret yolu ile anlatmalıdır. Şeyhinin kendine karşı nefretini çekmemesi için açıktan söylememelidir. Şeyhinin masum (günah işlemez) olduğuna itikad etmelidir. Şeyhi ona kızdığı ya da küstüğü zaman ondan ayrılmamalıdır. (Geylani, 2012: 36-38)

1.3. DİYARBAKIRDA SOSYO-KÜLTÜREL VE DİNİ HAYAT

1.3.1. Tarihi Süreçte Diyarbakır

Diyarbakır şehrine verilen ilk isim M.Ö. 1300 yıllarından kalma ve Asurlulara ait olduğu düşünülen bir kılıç kabzasında yazılı olan "Amidi" isminden geldiği düşünülmektedir. "Amidi" isminin M.Ö. 305 yıllarını içeren Asur belgelerinde yazılı bir bilgi olduğu bilinmektedir. (Çiçek, 2007: 8).

Anadolu'nun en eski köy yerleşmelerinden biri olup tarımla uğraşan köy topluluklarının en güzel örneğini veren Ergani yakınlarındaki Çayönü Tepesi, günümüzden 10.000 yıl önceye tarihlenmesi ile sadece bölge tarihimize değil Dünya uygarlık tarihine de ışık tutmaktadır. M.Ö. 7.500-5.000 yılları arasında aralıksız olarak daha sonra da aralıklarla iskân edilmiş olan günümüzdeki kent uygarlığının ilk temellerinin atıldığı Çayönü, insanların göçebelikten yerleşik köy yaşantısına, avcılık ve toplayıcılıktan besin üretimine geçtikleri "Neolitik Devrim" olarak da bilinen teknolojik yaşam biçimi, beslenme ekonomisi

ve insan doğal çevre ilişkilerinin tümü ile değiştiği kültür tarihi ile ilgili buluşlarda birçok ilki de içeren canlı ve ilginç bir yerleşmedir. Yabani buğday, mercimekgiller gibi bitkilerin tarıma alınması, koyun ve keçinin evcilleştirilmesi ile Çayönü bilim dünyasında önem kazanmıştır. <http://diyarbakir.meb.gov.tr/www/genel-bilgiler/icerik/9> (erişim: 30.01.2014).

Diyarbakır'ın stratejik konumu, tarihsel süreçte birçok devletin buraya egemen olmasına neden olmuştur. Öyle ki Diyarbakır; Hurriler, Subarular, Asurlular, Aramiler, Urartular, İskitler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar, Partlar, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar, Akhunlar, İslam Halifeleri, Emeviler, Abbasiler, Mervaniler, Selçuklular, Artuklular, Eyyubiler, Moğollar, Türkmenler, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar olmak üzere toplam 26 farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla Diyarbakır, bu medeniyetler tarafından yapılmış olan çeşitli mimari eserler ve şehre kazandırdıkları kültürlerle, Diyarbakır'ı adeta tarihe tanıklık eden bir açık hava müzesi olma statüsü kazandırmıştır (Çiçek, 2007: 9).

Asurlular M.Ö.1260-M.Ö.653 tarihleri arasında farklı dönemlerde Diyarbakır'a hâkim oldular. Asurluların zayıf düştükleri dönemlerde Diyarbakır, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kurulan Kummuh, Nirbi ve Kirhi gibi yerel prenslikler tarafından yönetilmesine rağmen Asurlular güçlendiklerinde bu yerlerin yönetimini tekrar ele geçirmişlerdir. Asurluların zayıf düştükleri ilk dönem M.Ö.1190–1116 yılları arasına tekabül eder. M.Ö. 1116 yılında Asurluların başına geçen I. Tiglatpileser, Asurlularla bağı olan ülkeleri yeniden istila etmiş aynı yıl bütün Diyarbakır bölgesi Asurluların eline geçmiştir. I. Tiglatpileser bu zaferlerini anlatan Steli Diyarbakır'ın Lice ilçesinde bulunan Bırkleyn mağaralarından birine yaptırmıştır

M.Ö. 900–825 yılları arasında Asurluların tekrar gerilemeye başlamasından sonra bir Arami kabilesinden gelen ve Diyarbakır'ı merkez yaparak kurulan ilk devlet, Bit-Zamanî krallığı kurulmuştur. Diyarbakır, bu dönemde krallığın merkezi olarak seçilmesinden dolayı çok gelişmiş, bayındır, zengin bir belde durumuna gelmiştir (Beysanoğlu, 1998: 62-63).

Asur Kralı III. Salmanassarın ölümünü müteakip Asur Devletinin zayıflamasından faydalanan Urartular, memleketlerinin sınırlarını batıya ve güneye

doğru genişletti. Asurlular ile m¼cadele sonucu, Urartu Kralı I.Argistis, batıda Supa (Elazığ B¼lgesi) , Malatya'daki Kâhta beyliklerinden başka, Urfa-Diyarbakır arasındaki Kummuh ile Malatya-Kayseri arasında Tabam krallıklarını da Urartu'ya bağladı. B¼ylece Diyarbakır da Urartu'ya bağlanmış oldu (G¼naltay, 1946: 324-325).

Asurlulardan sonra İskitler, M.Ö. 653–625 yılları arasında Diyarbakır ve çevresinde 28 yıl egemenliklerini s¼rd¼rm¼řler ve Medler tarafından yıkılmışlardır.

M.Ö. 625–550 yıllarında h¼k¼m s¼ren Med İmparatorluğu, Persler tarafından yıkılmıştır. M.Ö. 550 yılında Pers Kralı II. Kuraş, Med İmparatoru Keyaksar'ın ¼l¼m¼nden sonra başa geçen Astiyag'ın zayıf biri olmasından faydalanarak Med İmparatorluğunu yıktı ve toprakları ¼zerinde b¼y¼k bir imparatorluk kurdu. Bu tarihten itibaren Diyarbakır ve çevresi de Pers idaresine girmiş oldu.

M.Ö. 330 yılında III. Darius'u yenerek Pers İmparatorluğunun b¼t¼n topraklarına sahip olan İskender, 33 yaşında iken ¼lm¼řt¼r. İskender'in hâkimiyeti M.Ö.331'den M.Ö.323 yılında ¼l¼m¼ne kadar sekiz yıl s¼rm¼řt¼r. İskender'den sonra kurduğu imparatorluk dağılmış, Tuna boylarından İndus nehrine, Aral G¼l¼'nden Afrika'nın b¼y¼k sahrasına kadar uzanan imparatorluk, beş kısma ayrılmıştir. Bu d¼nemde Selevkos adlı komutana İnan ve Mezopotamya (Diyarbakır b¼lgesi dâhil) ile Doğu illerinin (G¼ney Batı Asya ve Hindistan) idaresi verildi. Selevkoslar, M.Ö. 323–140 yılları arasında Diyarbakır'a egemen oldular (Beysanoğlu, 1998: 84-92).

Arapların İslamiyet'ten ¼nce el-Cezire kıtasında yerleştikleri yerlere Arap el-Ceziresi denirken, bunun dışındaki m¼ntıkalara da Acem el-Ceziresi adı verilmekteydi. Acem el-Ceziresi tabiri ile Arap unsurunun yerleşmemiş olduğu el-Cezire b¼lgesinin yukarı kısımları olan Diyarbekir, Harran-Urfa b¼lgeleri kast edilmekteydi (Yınanç, 1997: 606).

Diyarbekir şehri de Hz. ¼mer zamanında İyaz/ İyad bin Ganem/Ganım kumandasındaki M¼sl¼manlar tarafından muhasara altında alınmıştir. B¼lgedeki diğer yerlerin M¼sl¼manların eline rahatça geçmesine rağmen kale surlarının g¼l¼ olması nedeniyle burasının fethi uzamıştir. Nihayet M¼sl¼manlar, Bab¼'l-Feth de denilen şehrin doğu tarafındaki surların altında bulunan deliği genişletilmek suretiyle

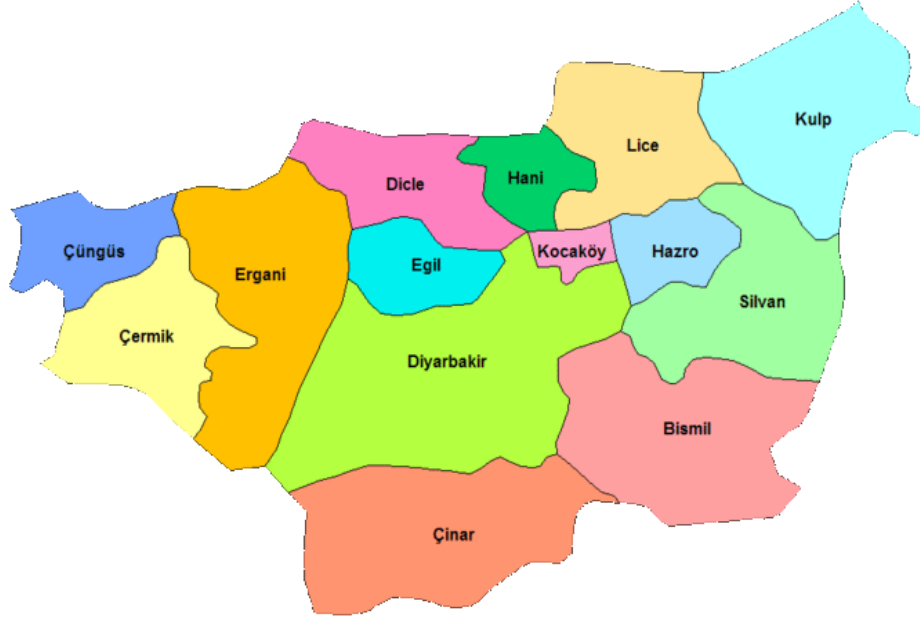
öncelikle iç kale adı verilen şehrin yönetim merkezini, daha sonra da dış kale adı verilen şehrin geri kalan kısmını ele geçirmişlerdir (Bulduk, 1999: 6).

Cezire bölgesinin üç kısmından birisi olan Diyar-ı Bekr, ilk İslam fetihlerinden itibaren bölgeye gelen Arap kabileleri tarafından iskan edilmiştir. İşte Diyar-ı Bekr'e isim babalığı yapan Bekir bin Vail de Yemen tarafından gelen Arap kabilelerindedir. Diyar-ı Bekr, “Kuzeyde Güneydoğu Anadolu Toroslarının oluşturduğu yay ile batıda Çermik, Karacadağ ve Derik'e uzanan bir hat ve güneyde Mardin ve Tur Abdin bölgeleri, nihayet doğuda da Dicle'nin güneye doğru akarak yardığı vadi ile Siirt'ten Hizan'a kadar uzanan bölgelerle çevrilidir” (Çevik, 2002: 70).

Diyarbakır, Osmanlılar döneminde önemli eyaletlerden birinin merkezi olmuş, doğuya sefer yapan orduların hareket üssü ve kışlağı görevini görmüştür. Osmanlı imparatorluğu'nun son dönemlerinde özellikle I. Dünya Savaşının yakın zamanlarında hastalık, yangın ve sefalet yüzünden büyük sıkıntı çeken Diyarbakır; Cumhuriyet devrinde büyük ve önemli mimari, sosyal, kültürel ve ekonomik hareketler yaşamıştır. 1950'lerden sonra yeni şehir kurulmuş; yollar, hastaneler, okullar ve modern yapılarla gün geçtikçe büyümüş ve gelişmiştir. Yenişehir; kara, hava ve demir yollarıyla Türkiye'nin dört bir yanına bağlanmış önemli merkezlerden biri haline gelmiştir (TÜİK, 2013: XI).

1.3.2. Coğrafi, Ekonomik ve Demografik Yapı

Mezopotamya'nın kadim şehirlerinden biri olan Diyarbakır, coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Güneydoğu Toros Dağları'nın güneyinde, Yukarı Dicle Havzasında, Dicle Nehri'nin sağ kıyısında denizden 650 m irtifada bulunan Diyarbakır, batısındaki sönmüş volkanik Karacadağ'dan akan lavların oluşturduğu kalın bir tabaka üzerine kurulmuştur.

Şehrin kurulduğu bölge, kuzeyindeki dağlık yaylalarla güneydeki step düzlükler arasında yerleşmeye elverişli bir geçiş alanında bulunmaktadır. Diyarbakır, bir yandan Akdeniz ve Basra Körfezi'ne, bir yandan Harput-Sivas-Samsun yoluyla Karadeniz'e, bir yandan da Bitlis ve Van Gölü havzası üzerinden Azerbaycan ve İran'a uzanan ana yolların kavşak noktasında bulunmanın avantajlarını tarih boyunca taşımıştır. Bu durum şehrin çeşitli dönemlerde savunma, ticaret yollarını denetleme, gümrük kapısı, bir uç savunma üssü, hububat stoklama ve dağıtma merkezi ile kervanlar için barınak işlevlerini üstlenmesini sağlamıştır. Özellikle ekonomik ve ticari faaliyetler kentin gelişmesinde ve kültürel değişiminde önemli rol oynamıştır (Arslan, 1999: 82).

Şehrin her tarafı tarihi surlarla çevrilmiş olduğu halde lav akıntılarının sona erdiği bazı kesimler yüksek yarlar halinde bulunduğundan (Fis kayası adı verilen yerde olduğu gibi) buralarda sur yapmaya gerek görülmemiştir. Kabaca dikdörtgen biçimindeki Diyarbakır surları Anadolu'daki benzeri yapıların en büyüğü ve en sağlam şekilde ayakta kalmış alanıdır. Bu surların kuşattığı alanın doğu- batı

doğrultusundaki uzunluğu 1700 metre kuzey-güney doğrultusundaki genişliği ise 1300 metredir. Duvarlarının kalınlığı yer yer 3-5 metreyi bulan surların toplam uzunluğu yaklaşık 8 kilometredir. Surların üzerinde yerden 8- 12 m. yükseklikte bulunan ve "devriye yolu" adı verilen bir yol bütün şehri çevreler. Bu yolu dışarıya doğru 70 cm. kalınlığındaki bir mazgal duvarı korumaktadır. Surların üzerinde çeşitli şekillerde (yuvarlak, dört köşe, çok köşeli) yetmiş sekiz burç sıralanır. Surun güneybatıdaki dönemeç yerine de üç takviye burcu eklenmiştir (Ulu Beden, Yedi Kardeş, Keçi Burcu) Bu surlar, sur içi ve sur dışı olmak üzere günümüz Diyarbakır şehrini birbirinden ayırır.

Sur içindeki kesim, daha çok tarihi eserler ve dar sokaklar boyunca sıralanmış kendine özgü Diyarbakır evleriyle dikkati çeker. Surlar içindeki kesimin kuzeydoğu köşesinde içkale bulunur. Bu köşe şehirden yarım daire şeklinde bir duvarla ayrılmıştır. İçkale'nin içinde de Virantepe denilen yerde surlarla çevrili bir kesim daha bulunmaktadır. İçkale'de, Dicle tarafına doğru açılan küçük bir gizli kapı ile (Oğrun kapı) kuzeyde yine dışa açılan Fetih kapısı, şehre doğru açılan Saray ve Küpeli adlı kapılar vardır. İçkale içindeki önemli tarihi eserler, Hz. Süleyman veya Nasıriyye Camii adlarıyla da bilinen Kale Camii (1160), Artukoğulları dönemine ait saray kalıntıları (1203), Osmanlı döneminden kalan ve XIX. yüzyıla ait olan bazı resmi yapıtlarla eski bir kilisedir (Göyünç, 1994: 469-470).

Diyarbakır şehri ova görünümünde olup çevresi yüksek dağlarla çevrilidir ve bu dağlardan biri de Karacadağ isminde volkanik bir dağdır. Şehri çevreleyen dağlar, bölgenin % 37'sini; ovalar ise % 31'ini kapsamaktadır. Ovalar bereketli olup tarımsal faaliyetlere uygun olmasıyla bayındır bir özelliğe sahiptir. Bu bereketli toprakların su ihtiyacı ise bölgeden geçmekte olan Dicle nehrinden sağlanmaktadır. Karacadağ'dan Dicle'ye uzanan geniş bir bazalt platosunun doğu kısmında bulunan Diyarbakır, Dicle vadisinin yükseltilerinde düzlük bir yerde bulunmaktadır (Beysanoğlu, 1998: 1).

Diyarbakır'da sert bir kara iklimi egemendir. Yazları çok sıcak geçer fakat kışları Doğu Anadolu bölgesi kadar soğuk geçmez. Bunun başlıca nedeni güneydoğu Toroslar yayının kuzeyden gelen soğuk rüzgârları kesmesidir. Son yıllarda yapılan barajların oluşturduğu yapay göller geniş buharlaşma yüzeyleri oluşturarak normal iklim özelliklerine göre kışların biraz daha ılık, yazların ise nemli geçmesine neden olmaktadır. Güneydoğu Anadolu'nun doğal bitki örtüsü olan bozkır, Diyarbakır'da da egemendir. İlkbaharda kısa bir süre içinde yeşerip çiçeklenen otsu bitkiler yaz mevsimi başında kesilen yağışlar nedeniyle kurumaktadır. Çevredeki dağlar, yer yer meşe ormanlarıyla kaplıdır. Ormanlık alanlar ilin toplam yüzeyinin onda birini bile bulmaz

Ülkenin öteki önemli merkezleriyle kara, demir ve havayolu bağlantıları olan Diyarbakır ilinde ekonominin temeli tarıma dayalıdır. İlde yetiştirilen başlıca tarla ürünleri buğday, arpa, kırmızı mercimek, nohut, pamuk ve soğandır. Ayrıca karpuz,

üzüm, domates, kavun gibi bağ ve bahçe ürünleri de yetiştirilir. İlde üretilen karpuzlar tüm ülkede ün kazanmıştır. Ancak son yıllarda bu karpuz yetiştiriciliği bir hayli azalmıştır. Hayvancılık için iklim ve doğal koşulları uygun olan ilde en çok koyun ve kıl keçisi yetiştirilir. Diyarbakır Havzası, yazın Bingöl, Bitlis, Muş ve Van'daki yaylalarda hayvanlarını otlatan göçer aşiretlerin kışlağıdır. Fazla gelişmemiş olan Diyarbakır ili sanayisinde, daha çok tarımsal ürünleri işleyen çeşitli kuruluşlar vardır. Bunlardan başlıcaları pamuklu ve yünlü dokuma, halı, un, salça ve iplik fabrikaları ile et kombinasıdır. Ayrıca buhar ve su türbinleri, jeneratör, pompa ve motor fabrikaları da vardır.

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki petrol üretim alanlarının bir bölümü Diyarbakır ilinin doğu kesimindedir. Petrol dışında yeraltı kaynakları açısından zengin sayılmayan il topraklarında fosfat ve linyit yatakları vardır(<http://kayapinar.gov.tr> erişim: 20.01.2014 saat: 15.00).

2012 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Diyarbakır ilinin nüfusu 1 milyon 592 bin 167 kişidir. Nüfusun 1.155.228 kişisi şehirlerde yaşarken, 436 909 kişisi belde ve köylerde yaşamaktadır. Şehirde yaşayanların oranı % 72,56, köyde yaşayanların oran ise % 27,44'tür. İl merkezi nüfusu 892 713, ilin nüfus yoğunluğu ise km² başına 106 kişidir. Nüfus bakımından en büyük ilçesi merkez ilçe olan Bağlar, en küçük ilçesi Çüngüş'tür. Yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi ise Bismil'dir, en küçük ilçesi Kocaköy'dür. Nüfus açısından, Türkiye'nin en büyük onikinci kenti olan Diyarbakır'ın 17 ilçesi, 29 belediyesi ve 805 köyü vardır(TÜİK, 2013: x11)

Yıllara Göre Türkiye Nüfüsü ve Diyarbakır İli Nüfusu

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Türkiye	70 586 256	71 517 100	72 561 312	73 722 988	74 724 269	75 627 384	76 667 864
Diyarbakır	1 460 714	1 492 828	1 515 011	1 528 958	1 570 943	1 592 167	1 607 437

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (erişim: 05/02/2014)

Diyarbakır ilinde genç nüfusun ağırlığı dikkat çekici oranlardadır. 2012 yılında il nüfusunun % 56,66'sı 25 yaşın altındadır. 25-65 yaş arası nüfus toplam nüfusun % 39,18'ini, 65 yaş üstü nüfus toplam nüfusun % 4,15'ini oluşturmaktadır. Türkiye'de 2012 yılı yıllık nüfus artış hızı % 12 iken Diyarbakır ilinde % 13,4'tür. Diyarbakır, son nüfus sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına bakıldığında, il bazında sürekli dışarıya göç veren bir il durumundadır. 2012 verilerine göre Diyarbakır ilinin % -10,49 net göç hızı ile göç verdiği anlaşılmaktadır. Ancak bunun yanında, kent merkezinin özellikle son 20 yılda çok büyük ölçeklerde göç aldığı ve bu göçün kaynağının genellikle kırsal bölgeler olduğu bilinmektedir(TÜİK, 2013: xiii).

1.3.3. Sosyo-Kültürel Yapı

Diyarbakır'da sosyo-kültürel hayatın değişime uğradığı ve bu değişimin devam ettiği gözlenmektedir. Genel itibariyle muhafazakâr bir il olan Diyarbakır'da bu özeliğin son 20 yıl içerisinde büyük bir darbe aldığı görülmektedir. Bu değişimin birbiriyle bağlantılı birçok nedeninin olduğu, yapılan mülakatlar neticesinde anlaşılmıştır.

Göçün kitlesel boyutta yaşanmış olması nedeniyle, göç eden gruplar kent merkezindeki mevcut koşulları özümseyememiş, aksine kentsel alanlar hızla kırsal kimliğe bürünmeye (köyselleşmeye) ve gettolaşmaya başlamış; yetersiz olan kentsel altyapı ve üstyapılar bütünüyle tıkanmıştır. Fiziksel yer değiştirme yanında, sosyo-ekonomik çevrenin değişmesi, sosyal destek ağlarının zayıflaması veya ortadan kaldırılması, şehir kültürüne uyum sağlamaya bağlı olarak kadınların ve çocukların sorunları kartopu gibi büyümüştür.

Göç sonrasında, yeni yerleşim alanlarına uyum sürecinde, kadın ve çocuklar açısından mevcut verili değerler sistemi ile sokaktaki yaşam çatışmış, bu durum çocuk ve kadın grupların önemli bir bölümünde davranış bozukluklarına yol açmıştır.

Göç öncesinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan, görece üretici bir konumda olan kadınlar göç sonrasında tamamıyla üretimden kopmuştur. Kadınların büyük çoğunluğu, kent ortamında olmalarına rağmen, toplumdan yalıtılmış bir halde yaşadıkları gettolarında, dar mekânlardaki kalabalık aile ortamlarında, töresel ve kültürel baskıya katlanarak yaşamlarını sürdürmek zorunda bırakılmışlardır <http://www.diyarbakiryenisehir.gov.tr> (erişim: 20.01.2014)

Yoğun bir şekilde göç alan Diyarbakır'ın geçmişine bakıldığında; 1950'li yıllarda köyden kent merkezine yoğun şekilde göç alırken, aynı zamanda Diyarbakır'da yaşayan yerleşik kentli nüfusun da başka kentlere doğru kaymasına neden olmuştur. 1970'li yıllarda yaşanan bu değişim en hareketli dönemine girmiş ve bunun sonucunda kentin kültürel ve dinsel dokusunda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Kentin ileri gelenleri, zanaatkârları, dini cemaatlerin önemli isimleri 1980'li yıllardan sonra, kenti neredeyse tamamen köyden gelenlere teslim ederek, başka kentlere göç etmişlerdir. Köyden Diyarbakır'a göç eden insanların da kentlileşme süreçleri oldukça aksamıştır. Çünkü diğer büyük kentlerdeki gibi göç eden insanları kendi içinde eritip adapte edecek kentli nüfus Diyarbakır'da yok denecek kadar az bir sayıya düşmüştür. Ayrıca sanayi ve teknolojinin de gelişmemiş olduğu göz önüne alınınca bu durumun vahameti daha iyi anlaşılacaktır. Bu durumun sonucunda kente göç eden insanları kent kültürüne adapte edecek kentli insanların olmaması Diyarbakır'da köy ile kent arasında yeni bir ara kültürün oluşmasına neden olmuştur (Bağlı & Erkan, 2005: 106).

Bölgedeki ekonomik sorunlardan dolayı aile reislerinin başka yerlerde çalışmak zorunda kalması, geleneksel toplumlardaki baba profilini değiştirmiştir. Bu değişim sonucunda aile fertlerinin otorite boşluğundan dolayı olumsuz davranışlarda bulunmaları daha kolay olmuştur. Aile bağlarının zayıflamasıyla, özellikle gençler arasında madde kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Ancak tek sebep aile bağlarının zayıflaması değildir. Bununla beraber, gençlerin gurbete çıkmaları ve döndüklerinde orada alıştıkları rahatlığı burada yaşamak istemeleri de etkili olmuştur.

1.3.3.1. Eğitim

Araştırma evrenimizin eğitim düzeyi ve buradaki eğitim faaliyetleri hakkında bilgi vermemiz araştırmamız açısından önem arz etmektedir. Okullaşma oranı %50.87 olan Diyarbakır merkezde okul sayısı 1.276'dır. Bu okullardaki toplam derslik sayısı 11.181'dir. Bu okullarda 16.033 görev yapan öğretmen bulunmaktadır. 232.009 erkek, 222.912 kız olmak üzere toplam 454.921 öğrenci bulunmaktadır. Derslik başına düşen öğrenci sayısı 44 iken, Öğretmen başına 29 öğrenci düşmektedir.

Eğitim Kademelerine Göre Eğitim-Öğretim Kurumları ve Oranları

	OKUL ÖNCESİ	İLKOKUL	ORTAOKUL	GENEL ORTAÖĞRETİM	MESLEKİ ORTAÖĞRETİM	TOPLAM
Okul Sayısı	39	783	334	70	50	1.276
Derslik Sayısı	1.111	5.862	2.264	1.192	752	11.181
Öğretmen Sayısı	1.068	11.514		1.255	2.196	16.033
Öğrenci Sayısı	29.427	177.379	160.261	57.537	30.317	454.921
Öğretmen Başına Düşen Öğrenci S.	27	29		46	14	29
Okullaşma Oranı %	40,06 (4-5 yaş)	99,64	90,23	35	15,87	50,87
Derslik Başına D. Öğrenci S.	26	30	71	48	40	44
Öğretmen İhtiyacı	166	556		1613		2335

Kaynak: <http://www.diyarbakir.gov.tr/Content.php?id=32&baslik=Eğitim> (erişim: 02.05.2014)

Genel olarak baktığımızda Diyarbakır'da eğitimin istenilen düzeyde olduğu söylenemez. Eğitim durumu kadınlarda erkeklere göre çok düşüktür. 20 yıl öncesine gittiğimizde kız çocuklarının okula gönderilmesine pek sıcak bakılmamış olması

erkekler ve kadınlar arasında okur-yazar olma oranlarının farklı olmasına sebep olmuştur. Halk eğitim merkezlerindeki kurslar sayesinde okuma-yazma oranları arttırılmaya çalışılmaktadır.

Özellikle 1990'lı yıllardan sonra köyden şehre yapılan göçler sonucunda eğitim kurumlarının göçle beraber artan nüfusun eğitim-öğretim ihtiyaçlarını karşılamakta sıkıntı çektiği görülmektedir. Bazı okullarda sınıf mevcudunun standartların çok üzerinde olması verilen eğitimin kalitesini düşürmektedir. Yine bu yıllardaki zorunlu köy boşaltmaları birçok kişinin eğitimlerini tamamlayamamasına neden olmuştur.

Bölgede eğitim veren medrese ve hafızlık kurumlarının zayıflaması, hatta zamanla ortadan kalkması, gençlerin dini eğitimlerinde bir gevşemeyi getirmiş ve birçok sorunu doğurmuştur.

1.3.3.2. Ailenin Yapısı ve Kuruluşu

Toplumun çekirdek kurumlarından biri olan ailenin, sosyolog ve antropologlarca çeşitli tanımları yapılmıştır. Taplamacıoğlu, aileyi; “tabii, hukuki, toplumsal ve dini bağlara dayanan bir birlik” olarak tanımlamaktadır (Taplamacıoğlu, 1975: 216).

Aile, insanın en derin ve köklü ve kısmen organik nitelikteki özelliklerine dayanan, bireyin psikolojik ihtiyaçlarını da karşılayan en başat kurumdur. Aile, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri olan bütün toplumlarda bulunan bir ilk kurumdur (Dönmezer, 1994: 194-195).

Bizim burada bütün özellikleriyle aile yapısını anlatmamız konumuz açısından yersiz olacaktır. Ancak biz burada genel hatlarıyla aile yapısını anlatacağız.

Geleneksel toplumlarda ailenin kurulması ve korunması çok büyük önem taşımaktadır. Bu yüzden ailenin kurulma aşamalarında büyük bir titizlik gösterilmektedir. Kız isteme aşamasında en çok dikkat edilen hususların başında dini

hassasiyetler gelmektedir. Bununla birlikte genel olarak tanıdık biri olmasına da özen gösterilmektedir.

Düğünler daha önceleri birkaç gün sürerken son yıllarda düğün salonlarının da artmasıyla birkaç saat sürmektedir.

1.3.3.3. Sünnet ve Kirvelik

Doğan çocuklar belli bir yaşa erdiğinde İslam inancının bir gereği olarak sünnet ettirilir. Bu sünnet törenlerinde önemli olan bir husus da kirvelik olgusudur. Kirve olan kişi sünnet esnasında çocuğu kucağına alan kişidir. Kirve sünnet sonrasında, sünnet olan çocuklara hediyeler takar. Bu kirvelik uygulamasıyla aileler arasında akrabalık bağı gelişir. İnanca göre sünnet edilen çocuğun kanı kirveye bulaştığı için, aileler kan bağıyla birbirine bağlanır. Bu bağlılık aileler arasında yardımlaşma ve dayanışmayı arttırmaktadır. Öte yandan kirve olan kişiler birbirilerinden kız alıp vermezler.

Daha önceleri ilçede sünnet törenleri daha yaygın iken son zamanlarda sünnet törenlerinin azaldığı ve buna bağlı olarak kirvelik olgusunun da zayıfladığı gözlenmektedir.

1.3.3.4. Taziye Geleneği

Toplumsal yapı, özelliklerini bazen sembollere büründürür. Dolayısıyla bu sembolleri çözmek için okumak, anlamak ve yorumlamak gerekir. Bu bağlamda, bir toplumun evlilik ve ölüm törenleri, onun toplumsal yapısının anlaşılmasında önemli ipuçlarını barındırır. Bu törenler, toplumsal ilişkilerin canlı bir şekilde yaşandığı ve toplum bireylerinin bütünü kuşatıldığı sembolik değerlerle doludur. Bu sembollerden hareketle, toplumsal yapısının oluşumu, işleyişi ve niteliği hakkında anlamlar çıkartılabilir. Toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın önemli unsurlarından olan taziye tören ve uygulamaları, bir toplumda toplumsal yapının aynası gibidir. Bu tür tören ve uygulamalara bakarak toplumun yapısı hakkında bazı bilgilere ulaşılabilir. (Abuzer, 2010: 260-268).

Diyarbakır'da en çok dikkat edilen geleneklerinden biri olan taziye geleneği, Bu gelenek bütün yönleriyle varlığını korumaya devam etmektedir. Vefat eden birinin ailesine baş sağlığı dilemek, acılarını paylaşmak, ahlâkî ve dinî bir görev olarak kabul edilmektedir.

Şehir merkezinde birçok taziye evi bulunmaktadır. Bu taziye yerleri artık köylerde de yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Biri vefat edince, salâsı okunur. Müezzin, vefat edeni ismen, mahalle adı ya da köyü ile belirtir. Salâ sesini duyan halk, cenaze evine gider. Ölen erkekse, camide yıkanır, kadın ise, evinde yıkanır kefenlenir. Salâ sonrası hayır için birkaç kişi mezarlığa gidip mezarı kazar. Mezarlık hazırlanıncaya kadar Kur'an-ı Kerim okunur. Cenaze ve mezarlık hazırlıkları bittiğinde, cenaze mezarlığa götürülür. Cenaze defnedilip, telkini okunur. Fatiha sonrası dua edilir. Herkes hakkını helal eder. Mezarlıktan dönüşte taziye evine gidilir, başsağlığı kabulü başlar. Kadınlar ayrı erkekler ayrı yerde ağırlanır.

Diyarbakır'da taziyeler, geleneksel cemaatçi yapıya bağlı olarak, bütün eş, dost, akrabaların bütünleştiği anlar olarak görülmektedir. Bu anlamıyla yakın ve uzak akrabalar ve tanışların büyük bir çoğunluğu taziyelere iştirak etmek için ayrı bir çaba gösterir. Toplumsal yapı gereği, taziyelere katılmayan eş, dost, akrabalara karşı yoğun bir toplumsal baskı uygulanır. Bu nedenle, taziyeler oldukça kalabalık ve yoğun yaşanır.

Taziye genelde üç gün sürer. Ancak kimi durumlarda bu bir haftaya kadar devam eder. Taziye süresince dost ve akrabalar hayvanlar keser, gelen kişilere yemek verir. Üçüncü günde tekrar mezarlığa gidip ölü için helva dağıtılır. Taziye bittikten sonra normal yaşama devam edilir. Ancak, ailesini kırk güne kadar merhumun yemeği fakir olan birine verilir. Kırkıncı günde, mevlit okutularak hayır yemeği verilir.

1.3.3.5. Giyim Kuşam

Giyim-kuşam kültürü değişen şartlarla beraber değişime uğramıştır. Günümüzde gerek bayan gerekse erkek giyiminde daha çok hazır tekstil ürünleri

tercih edilmektedir. Artık geleneksel kıyafetler giyen insanlara rastlamak eskiye nazaran çok daha azdır.

Geleneksel giyim tarzında şöyle giyinilir: Erkekler başlık olarak; sarık, devetüyü ve tiftikten yapılan ve etrafına da ipek puşular sarılan külah, cemedani (kefi) denilen egal ve sekiz köşe şapka kullanılır.

Genel olarak şalvar giyilir. Eskiden tezgâhlarda üretilen, yünden ve keçi kılından yapılan Şalvar-Yelek, günümüzde fabrikalarda üretilen gabardin kumaştan yapılan şalvar ve yelekler giyilmektedir.

Kadınlarda ise tülbent, yazma takılır. Kaftan denilen birkaç bölümden oluşan elbiseler de bayanlar tarafından giyilir.

1.3.3.6. Mutfak Kültürü

Kırsal kesimlerde mutfak kültürü mevcut malzeme ile kendisine yetmektedir. Ancak özel günlerde yerel yemeklerin yapılması söz konusudur. Güneydoğu'nun özellikle de Diyarbakır'ın yerel yemekleri her ilçede olduğu gibi Hani'de de yapılmaktadır. Yemeklerde kullanılan yağ, köylerde hayvani yağlardır. İlçe merkezinde katı ve sıvı yağlar önceliklidir. Kuyruk yağı işlem olarak elde edildikten sonra kalan kısmı özellikle değerlendirilir. Ayçiçeği yağının kullanımı son zamanlarda yaygınlık göstermektedir. Küçükbaş hayvancılığının yaygın olduğu ilçede et, daima kırmızı ettir. Beyaz et tüketimi, son yıllarda artış göstermiştir. Halkın kışlık hazırlığında arasında Biber, yeşil fasulye, erik, domates, patlıcan gibi sebze kurutmalarının yanı sıra kavurma, pekmez, pestil, sucuk gibi vazgeçilmez ürünler yer alır

Geleneksel mutfağında Keşkerun , Gebol, Şehriyeli Pilav ve Bulgur, Ekşili (Sumaklı) Dolma, Sarma, Kibe-Mumbar, Meftune, Güveç (Tırşık), Lebeni, Sir u Run, Patila, Hılörük Aşı, İçli Köfte gibi yemekler pişmektedir.

1.3.4. Dini Hayat

Din, bir yandan insanın iç dünyasını kuşatıp ona şekil ve yön verirken diğer yandan da insanın sosyal ilişkilerine bir işlerlik kazandırır. Toplum düzeninin en etkin koruyucusu olan dinle, diğer toplumsal ilişkiler arasında karşılıklı çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu yönüyle, toplumun kurum ve kuruluşlarının sağlıklı işleyişinde din önemli bir fonksiyon icra etmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca ortaya çıkan evrensel ya da milli (Mesching, 2012: 31-32) her dinin teorik, pratik ve sosyolojik olarak üç anlatım şeklinden oluştuğu görülmüştür. Wach'a göre, Teorik anlatım, dinî tecrübenin anlatım biçimlerinden ilki olup, hemen her dinde, bir takım inançlar o dinin ayrılmaz bir parçasını teşkil ederler. Dini grubun birleşip kaynaşmasında ise akide, temel bir role sahiptir.

Toplumsal bütünleşme ve ahengi sağlaması yönünden dinî inançlar bir yönden kutsala bağlı olup, bir başka yönden de toplumsaldırlar. Onların biçimi ve şiddeti toplumsal yapı ve koşullara bağlıdır (Toktay, 2006: 47)

Diyarbakır ve çevresi tarih boyunca Ortadoğu ve Mezopotamya'da ortaya çıkan birçok inancı içinde barındırmıştır. Yirmiden fazla medeniyete ev sahipliği yapmış olan kent, tabiatıyla bu medeniyetlerin mensup olduğu dinleri ve mabedlerini de içinde barındırmıştır

Diyarbakır'da yaşamış Hıristiyanlar geçmişte kendi içlerinde, Gregoryenler (Ermeniler), Yakubiler (Süryani Kadim), Ortodokslar (Rumlar), Melkitler (Melikiler), Ortodoks Süryaniler, Asuriler (Nesturî) ve Keldaniler şeklinde mezheplere ayrılmışken günümüzde bu mezheplerin birçoğuna Diyarbakır'da rastlanmamaktadır. Diyarbakır'ın ilçe ve köylerinde Hıristiyan kalmamış, kent merkezinde ise sayıları çok az kalan Süryaniler, Ermeniler, Keldaniler ve 1994 yılından itibaren toplanmaya başlayan, daha sonraları Meryem Ana Kilisesi karşısında kendilerine ait Diyarbakır İncil Kilisesi adlı bir kilise inşa eden Protestanlar mevcuttur (Tezokur, 2010:131).

Diyarbakır'ın 639 yılında İslam orduları tarafından fethedilmesinden (Karan, 2010: 123) sonra günümüze kadar hep müslümanlar arasında el değiştirmiştir. Bu

süreç içerisinde müslümanları sayısı artmıştır. Yıllarca aralarında hiçbir sorun olmadan yaşamlarına devam etmişlerdir.

Diyarbakır'ın fethinden sonra Emeviler ile Abbasilerin ilk zamanlarında Diyarbakır halkının çoğunluğu, Harici mezhebine bağlıydı. Fakat IX. Asır içinde bu mezhep yavaş yavaş terk edilir. Bu mezhebin yerine siyasi kanaatler dışında, Hariciliğe en yakın ve içtihadı yer vermeyen Hanbelî mezhebi daha sonraları ise Malikî mezhebi kabul edildi. Diyarbakır'da, XIII. asrın ikinci yarısından itibaren, Maliki ve Hanbelî mezhepleri sönmüş, diğer iki mezhep kalmıştır (Yınanç M. H., 1997:611).

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Gayr-i müslim sayısı günümüzde çok azalmıştır. Günümüzde nüfusun büyük bir çoğunluğunu müslümanlar oluşturmaktadır. Diyarbakır'da halkın büyük bir kısmı Şaffi mezhebine mensuptur.

1.3.4.1. Dini Bayramlar/Adetler

Dinî bayramlar, toplumsal dayanışmanın ve toplumsal bütünleşmenin sağlandığı, birincil ilişkilerin yoğun olduğunu, akrabalığın hala devam ettiğini gösterir. Dinî bayramların toplum bilincinde kutsallığını hala muhafaza ettiğinin, geleneksel toplumun değerlerinin varlığını koruduğunun göstergesidir.

Bayrama bir hafta kala evler temizlik ve düzen bakımından elden geçirilir, bayramlık elbiseler alınıp bayram tatlıları hazırlanır. Bayramdan bir gün önce olan arefe günü mezarlıklar ziyaret edilir. Bayram günü, erkenden camiye gidilir. Bayram namazı öylesine örfleşmiştir ki, hiç namaz kılmayanların bile katıldıkları toplu bir merasime dönüşmüştür. Namazdan sonra halk birbirinin bayramını tebrik eder. Camilerinde, sıraya geçip bayramlaşma geleneği bulunmaktadır. Mezarlıkların ziyaret edilmesi de bayramlarda sıkça rastlanan uygulamalardan biridir.

Ramazan ve Kurban bayramlarının başlıca özelliği komşuların, dost ve akrabaların ziyaret gezileriyle bir araya gelmeleridir. Gençler yaşlıların ellerini öperek onların hayır dualarını alırlar. El öpen çocuklara para ve hediye vermek, gelenektendir. Ramazan ve Kurban Bayramı'nda şeker, yemek, tatlı, vb. şeyler ikram edilir. Kurban bayramında maddî durumu iyi olanlar kurban keser. Kurban olarak

genellikle koç kesilir. Kurbanı kesen kişi, kurban etinden yemez. Kesilen kurban, komşuya, yoksul- fakire dağıtılır. Ramazan ve Kurban bayramının ortak bir özelliği de toplu eğlencelerin olmasıdır. Birbirinden uzak olan akraba- dost, uzun zaman görüşmemenin hasretini giderir.

Dini nitelikli olmasına rağmen, sosyal faaliyet olarak zikredilmesi gereken önemli olgulardan bir tanesi de ziyaret olgusudur. Şehirde bulunan, kutsal sayılan bazı ziyaret yerlerinin toplu halde ziyaret edilmesi, önemli bir sosyal ve dini faaliyet olarak kabul edilir. Bu ziyaret yerleri genellikle peygamber, sahabe veya ulu zatların kabirleridir. Buralarda dualar edilir, adak sahipleri adaklar keserler ve toplu halde yemekler yenilir.

1.3.4.2. Kur'an Okuma, Zikir, Mevlid Okutma

Araştırma alanımızda, İnsanların dini hayatlarında Kur'an merkezi bir konumda yer alır. Kuran'ın, Allah'tan gelen mesaj olduğuna dair bir inanç bulunup, diğer semavi dinlere ait kitapların da kutsallığına inanılır. Saygının bir ifadesi olarak Kuran'a abdestsiz dokunulmayacağı, belirli bir seviyenin altına indirilmeyeceği ve bir topluluğa Kur'an-ı Kerim girdiğinde ayağa kalkılması gerektiği ifade edilir.

Cenaze, mevlit, sünnet gibi sosyal faaliyetlerde Kur'an okunur. Çeşitli vesilelerle indirilen hatimler, hastalara şifa olsun diye ve ölülerin ruhlarına okunan sureler hep bu önemin bir göstergesidir. Özellikle Cuma akşamları ölülerin ruhlarına Yasin suresi okumanın faziletine inanılır. Bunun sebebi olarak bazı aileler, dini bir bilgidен çok gelenekte böyle gördükleri için yaptıklarını belirtmektedirler. Kur'an'ın okunmasına ve abdestsiz dokunulmamasına hususundaki özenin, onun anlamını kavramaya gösterilmediği görülmektedir. Ancak son yıllarda dini değerlerin tartışmaya açılmasıyla bazı insanların, İslam dinini özü olan Kuran'dan öğrenmek gerektiği ve bu anlamda önemli olanın Kuran'ı anlamak, manasını kavramak olduğuna dair vurguları gittikçe artmaktadır.

Zikir meclisleri genel olarak merkezde faaliyet gösteren tarikatlar tarafından kurulur. Bu zikir meclislerine katılım isteğe bağlıdır. Dileyen, dilediği zaman bu

zikir meclislerine katılabilmektedir. Özellikle bizim araştırmamıza konu olan Kadir tarikatında bu husus daha çok göze çarpmaktadır.

Halk arasında "kandil geceleri" diye tabir edilen bu gecelerde mevlit, Kur'an okunur, kaza namazları kılınır, dua ve zikirler yapılır. Halk arasında, meleklerin yeryüzüne inip insanlara hayır dualarında bulduklarına inanılan bu gecelerde yapılan ibadetlerin, normal zamanlarda yapılan ibadetlerden daha faziletli olduğu şeklinde bir inanç yaygındır. Kutsal gecelerde televizyonlardaki dini programları izlenmektedir. Özellikle Kadir gecesinde Allahın rahmetinin çokluğu bilindiğinden dini duygular daha yoğun yaşanır. Öte yandan bir ibadet olan sadaka ve fitre verme davranışları da bu mübarek gün ve gecelerde daha da artmaktadır.

Diyarbakır'da birçok vesile ile mevlid okutulmakla birlikte özellikle düğün ve asker dönüşünde mevlid okutma çok yaygındır. Yine bölgede iftar öncesinde okutulan mevlidler dikkat çeker. Bazı köylerde hemen her hanenin Ramazan'da iftar mevlidi okuttuğu görülmektedir. Ramazan'da ya da kandil günlerinde verilen iftar davetlerinde mevlid okutma geleneği şehir merkezinde köylerde olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Bu törenlerde mevlid iftardan 45 dakika kadar önce başlar ve ezanın okunması ile biter (Yanmış, 2012: 123).

Düğün, sünnet, kandil, vb. törenlerde mevlit okutmayı önemli bir ibadet olarak algılar ve yerine getirirler. Çoğunlukla camilerde bazen de evlerde halkın yoğun katılımıyla okunan mevlitler, genelde kısa vaazla başlayıp, mevlit pasajları ve arada Kur'an tilaveti ile devam eder. Nihayet ikramlar ve bir dini önderin eşliğinde topluca yapılan dualarla sona eren toplantıyla herkes dağılır. Birçok evde Kürtçe ve Türkçe mevlit kitabı bulunur. Mevlidleri imamlar ya da mevlidhan denilen kişiler okur.

Toplumda Allah'a şükrün bir aracı, Hz. Peygambere sevgi ve bağlılığın bir göstergesi ve toplumsal kaynaşmaya bir vesile olarak görülen mevlid törenlerinin Diyarbakır halkı tarafından devam ettirildiği görülmektedir. Birçok gelenek gibi bu geleneğin de değişim yaşadığı ve bazen de amacından saptırıldığı gözlenmiştir. Yine

modernleşme süreci ile beraber mevlid uygulamalarının farklı bir şekil alması dindarlık-din kültürünün dönüşümü açısından dikkat çekicidir (Yanmış, 2012: 133).

1.3.4.3.Dini Teşkilatlanma

Her toplum için din, az veya çok teşkilatlanmış olarak karşımıza çıkar. Araştırma evreninin dini teşkilatı tanımının, yöredeki dini hayat hakkında daha geçerli bilgiler vereceğini düşünüyoruz. Bir dinin, çağlar boyunca varlığını sağlam biçimde devam ettirebilmesi ve dini mirasın bir kuşaktan ötekine aktarılacak şekilde sürüp gitmesi, akide ve amellerle ilgili güçlü bir geleneğin kurulmasını gerektirdiği gibi, kusursuz bir dini teşkilatın kurulması şartına da bağlı bulunmaktadır. Bu bakımdan, araştırma konusu toplumun dini teşkilatı ve bu teşkilatta görevli bulunanların toplumun dini ve sosyal yaşamındaki yerinden söz etmek, oradaki dini yaşayışı daha iyi anlamak bakımından oldukça yararlı olacaktır (Günay, 1999: 151).

Diyaret İşleri Başkanlığı adına hizmet veren İl müftülüğü bünyesinde il geneli 1.959 camii, 224 Kur'an kursu, 1.702 kişilik imam-hatip kadrosu, 194 tane müezzin-kayım kadrosu ve 292 Kur'an kursu öğreticisi bulunmaktadır.

Merkez Bağlar ilçe müftülüğünde din hizmetleri alanındaki faaliyetler 115 camii ve 46 Kuran kursu ile yürütülmektedir. Bu faaliyet alanlarında 115 imam-hatip, 26 tane de müezzin-kayım görev yapmaktadır. 46 kişilik de Kur'an kursu öğreticisi bulunmaktadır. 9 tane de vaiz bulunmaktadır.

2008 yılında kurulan 200 bin nüfuslu Diyarbakır İli Yenişehir İlçe Müftülüğüne bağlı 132 Camii, 27 Kur'an Kursu ile buralarda görev yapan 132 Cami İmam-Hatibi, 21 Müezzin-Kayım ile 84 Kur'an Kursu Öğreticisi ve 6 vaiz ile İlçedeki vatandaşlara din hizmeti vermeye çalışılmaktadır.

Kayapınar merkez ilçe müftülüğü bünyesinde 93 cami bulunmaktadır. Bu ilçedeki camilerin diğer merkez ilçelere nazaran daha az olması Kayapınar'ın daha sonra ilçe olmasındandır. İlçede 63 tane Kur'an kursu bulunmaktadır. Bu kurslarda 75 tane kurs öğretmeni hizmet vermektedir. İlçede 6 vaiz görev yapmaktadır. Hizmet alanı olarak yeni kurulan Kayapınar İlçesinin yerleşim merkezi yeni olduğundan çok hızlı bir gelişme oluşmaktadır. Bu sebepten dolayı birçok caminin inşaatı devam

etmekte ve kadrosuz cami sayısı yoğunluktadır. Ayrıca yeni Kur'an Kurslarına da ihtiyaç duyulmaktadır.

Sur merkez ilçe müftülüğü bünyesinde 231 cami bulunmaktadır. Bu camilerde Baş imam hatip, uzman imam-hatip ve imam hatip kadrolarında 230 personel daimi hizmetli olarak görev yapmaktadır. Buralarda 38 müezzin-kayım görev yapmaktadır. İlçe müftülüğü bünyesinde 61 Kur'an Kursu faaliyet göstermektedir. Bu Kur'an kurslarında daimi hizmetli statüsünde 23 öğretici bulunmaktadır. Diğer kurslardaki öğretmenler de ücretli ya da geçici olarak görevlendirmeye faaliyet göstermektedir. Müftülük bünyesinde 4 kişilik bir vaiz kadrosu bulunmaktadır.

1.3.4.4. Dini Gruplar

İnsanın sosyal bir varlık olması, İnsanlık tarihinde yeryüzünün her yerinde insanların daima gruplar halinde yaşamalarına neden olmuştur. Bir insan yığınının grup olabilmesi için, bir topluluğun öteki insanlardan ayrı, başlı başına bir birlik meydana getirmesi, aralarında ilişkilerin bulunması gerekmektedir. Aynı şekilde bir dinin sosyolojik anlatımı da, her şeyden önce onun belli bir dini topluluk veya cemaat oluşturma özelliğinde toplanmaktadır. Bu grupların en belirgin özelliği, üyelerinin birbirine bağlılığının içten ve samimi olmasıdır. Grup üyelerini bir araya getiren ve aralarında sıkı bir bağlılık oluşturan dini ve manevi unsurlardır. Dolayısıyla aynı gruba sahip olanlar doğal olarak diğer toplum bireylerinden ayrılırlar. Bu ayrılık toplumu terk etme anlamından çok, duygu, düşünce ve davranışlarda bir ayrılma olarak hayata yansır. Toplumda sosyal gruplar bu şekilde teşekkül etmiş olur.

Dini gruplar farklı dinlerde buldukları gibi aynı din içerisinde de farklı görünümde bulunabilmektedir. Çünkü her insan ve grubun aynı dini normlardan anladığı farklılık göstermektedir. Zira her insan ve grubun içinde bulunduğu sosyo-kültürel şartlar farklı farklıdır. Her insan ya da grup dinle iletişime geçerken kimi zaman dinin bir yönü üzerinde yoğunlaşabilmektedirler. Sözgelimi bazı gruplar dinin inanç, bazı gruplar ibadet, bazı gruplar mistik, bazı gruplar da sosyal boyutunu esas

olarak ya da o yöne ağırlık vererek dini bir hayat yaşamaya çalışmaktadırlar. Tüm bu etkenler dini grupların oluşmasına neden olmaktadır.

Genel kabul gören bir tipolojiye göre dini gruplar, sırf dini grupla ve doğal dini gruplar olarak ikiye ayrılmaktadır. Üyeleri birbirine kan bağı, evlilik, komşuluk arkadaşlık gibi dış sebeplerle birbirine bağlı doğal toplumsal grupların dinin taşıyıcısı olduğu gruplara “doğal dini gruplar” denilmektedir. Bu tür gruplara daha çok tanrılı dinlerin hâkim olduğu rastlanmaktadır (Günay, 1999: 167). Doğal dini gruplara, aile, klan, mahalli birlikler, kabileler örnek verilebilir. Sırf dini gruplar, üyelerinin doğal dini gruplarda olduğu gibi dış etkenlerden ziyade din faktörü etrafında birleştiği gruplardır. Bu tür gruplar birbirilerine bağılılıklarını ifade etmek için sık sık din kardeşliği, manevi kardeşlik, manevi babalık gibi kavramlar kullanılır (Efe, 2008:32).

Kadiri tarikatı, Nakşibendîler, Tillo grubu, Rufailer gibi tarikatlar düzenledikleri sohbetlerle müntesiplerinin dini ve içtimai hayatının şekillenmesinde önemli roller üstlenmektedirler. Öte yandan müntesiplerinin sosyal hayatlarındaki davranış tarzları üzerinde de etkisi olan bu tarikatlar, bünyelerindeki resmi veya gayri resmi yardımlaşma ve dayanışma mekanizmalarıyla ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmaktadır.

Cemaat ve Cemiyetlerin eğitim kurumları, vakıfları, okuma salonları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma dernekleri gibi hizmetleri sayesinde birçok kişi ve aile bunlardan faydalanmaktadır.

Dini gruplar, şehirdeki mübarek gün ve gecelerde programlar düzenleyip halkın katılımına sunmaktadır. Özellikle “Kutlu Doğum” etkinlikleri bunların başında gelmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM VE ANALİZ

2.1. ARAŞTIRMADA VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE ANALİZİ

2.1.1 Yöntem ve Teknikler

Bilimsel bir araştırmada seçilecek yöntemin isabetlilik payının çok önemli olduğu kuşkusuzdur. Bir araştırmanın bilimsel olup olmadığı, araştırmada takip edilen yöntemle yakından ilgilidir. Bununla birlikte araştırma yöntemlerinin gerçekleştirilmesinde kullanılan teknikler de, bilimsellik açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, araştırmaların her türlü ön yargıdan uzak kalınarak nesnel olarak değerlendirilmesi de dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmanın teorik ve pratik olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Araştırmanın teorik yönünün araştırılmasında öncelikle alanla ilgili kitap ve makalelere başvurulmuştur. Tarikatların toplumsal işlevi ile ilgili kitaplar, makaleler, tezler, süreli yayınlar, web sayfaları vb. kaynaklar taranmış ve yararlanılmıştır. Araştırmada tarikatların toplumsal işlevleri Diyarbakır'daki Kadiri tarikatı örneğinde incelenmiştir. Bu amaçla, tarikatların toplumsal işlevlerini ölçmek amacıyla bir ölçek geliştirilmiştir.

İnsan ve toplum bilimlerinde son yıllarda tek başına nicel yaklaşımların kullanımı terk edilmeye başlanmış, nitel bilgi arayışı da öne çıkmıştır (Mayring, 2000: 56).

Kadiri Tarikatının yapısı, sosyal yapı içerisindeki konumu ve fonksiyonlarını Diyarbakır ili örneğinde araştırmaya çalıştığımız bu alan araştırmasında mülakat, katılımcı gözlem ve anket teknikleri kullanılmıştır.

Anket yoluyla toplanan veriler, araştırmanın niteliğine göre anketin yerine ya da anketle birlikte kullanılan tekniklerden biri olan mülakatla (Bayyığıt, 2013: 14) desteklenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bazı zikir toplantılarının sonunda müntesipler ve

dergâh çavuşundan oluşan küçük bir “odak grup görüşmesi” (Sevim, 2008: 80) yapılmıştır.

Bilindiği gibi nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan tekniklerden biriside “Katılımlı Gözlem” (Karasar, 2006: 156) tekniğidir. Biz de bu alan araştırmamızı gerçekleştirirken, imkânların el verdiği ölçüde araştırma sahasındaki tarikatın dini uygulamalarına bizzat katılarak gözlemlerde bulunmaya çalıştık. (zikir, sohbetler vb.)

Yapılan görüşmelerde bu kişilerin örnekleme temsil edebilecek kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Bu görüşmeler ve gözlemler sayesinde bireylerin anlaşılması ve bu anlayış çerçevesinde fikirlerinin, duygu ve düşüncelerinin, tutumlarının daha iyi kavranması sağlanmaya çalışılmıştır. Mülakatlar sırasında mümkün oldukça bilgiler ses kayıt cihazıyla hemen kayıt altına alınmıştır. Kaydedilen bilgiler sonra itinalı bir şekilde incelenmiş ve bir bütün haline getirilmiştir.

Anketlerden elde edilen veriler SPSS 20 programında analiz edilmiştir. Anketlerden elde edilen veriler SPSS’e aktarıldıktan sonra yüzdeler (frekans) dağılım değerleri dikkate alınarak konuyla ilgili yorumlara gidilmiştir. Böylece verilerin istatistiksel analizinden elde edilen sonuçlar tablolandırılmış çalışmamızın uygulama bölümünde sunulmuştur. Araştırma verilerinin analizinde kişisel bilgilerinden oluşan faktörlere göre, belirlenen bazı sorularla bu faktörler arasında farklılık ilişkisi olup olmadığını tespit etmek için Ki-kare analizi kullanılmıştır.

2.1.2. Verilerin Toplanması, Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada bilgi toplama aracı olarak anket, mülakat ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Konuyla ilgili ön çalışmalar yapıldıktan sonra tarikat üyelerine sorulmak üzere 37 soruluk bir anket hazırlanmıştır. Hazırlanan anket iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde 14, ikinci bölümde de 23 olmak üzere toplam 37 soruluk bir anket hazırlanmıştır. Anketin birinci bölümündeki sorular çoktan seçmeli şeklinde hazırlanmıştır. Birinci bölümdeki 9, 10 ve 11. sorular ise birden fazla maddenin işaretlenebileceği şekilde tasarlanmıştır.

Birinci bölümdeki ilk 7 soru katılımcıların demografik ve sosyo-kültürel yapılarını ölçme, diğer 7'si de tarikat üyelerinin tarikata karşı ilgi ve tutumlarını ölçmeye yöneliktir.

İkinci bölümdeki 23 soru ise tarikatın toplumsal işlevini belirlemeye yönelik geliştirilen sorulardır. İkinci bölümdeki sorular beşli likert tipinde oluşturulmuş ve kişilerin maddelere katılma dereceleri; 1 “Kesinlikle Katılmıyorum”, 2 “Katılmıyorum”, 3 “Kararsızım”, 4 “Katılıyorum” ve 5 “Kesinlikle Katılıyorum” biçiminde sınıflandırılmıştır.

Uygulanan bir anketin güvenilirliği yapılan araştırma için hayati bir önem taşımaktadır. Bu güvenilirlik oranı ne kadar yüksek olursa yapılan araştırmadan elde edilecek sonuçlar da o oranda güvenilir olacaktır. Geliştirilen ölçeğin güvenilirlik analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Güvenirlilik analizi

Cronbach's Alpha	N of Items
,889	23

Anketin güvenilirliği ölçmek için yapılan istatistikte ölçeğin Cronbach's Alpha değeri ,889 çıkmıştır. Bu değer, yapılmış olan anketin genel olarak güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla anket sonuçları yorumlanırken elde edilen sonuçların geçerli olacağı anlamına gelmektedir.

Hazırlanan anket formlarının bir kısmı bizzat, bir kısmı da dergâh çavuşları vasıtasıyla dağıtılmış ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. Dağıtılan anket formlarından 147 tanesi elimize ulaşmış olup bunlardan 139 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Tutarsız ya da eksik doldurulan 8 anket formu değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

Araştırma süresince değişik zamanlarda, Sultan Şeyhmus Ezûli Derneğinin Balıkçılarbaşı, Şehitlik, Alıpınar, Bağlar, Dağkapı gibi farklı semtlerde aynı isimle bulunan şubeleri ziyaret edilmiş, buradaki zikir ve sohbetlerde bulunulmuştur. Bu

zikirler sonrasında evreni en iyi şekilde temsil edebilecek farklı yaş ve meslekteki kişilere anket uygulanmaya çalışılmıştır.

Verilerinin çözümlenmesinde, uygulanan anketlerle toplanan ham veriler bilgisayar ortamına aktarılarak düzenlenmiş ve Sosyal Bilimler İstatistiksel Paket Programı (SPSS 20)'nda yüzdeler dağılım (frekans) ve ki-kare testi kullanılarak analiz edilmiştir.

2.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Bir araştırma için evren, soruları cevaplamak için ihtiyaç duyulan verilerin elde edildiği canlı ya da cansız varlıklardan oluşan büyük gruptur (Büyüköztürk & vd., 2011: 78).

Araştırmamızın evrenini Diyarbakır il merkezindeki Kadiri tarikatı ve üyeleri oluşturmaktadır.

Evreni oluşturan tarikat üyelerinin hepsi üzerinde bir alan araştırması yapmak mümkün değildir. Bu yüzden bu evreni temsil edecek bir örneklem seçilmiştir. Araştırmada bir evrenden belirli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni hem nitelik hem de nicelik açısından temsil yeterliliği bulunan obje ve bireyler bütününe “örneklem” denilmektedir (Kaptan, 1983: 134).

Araştırma evrenimiz olan Diyarbakır Kadirilerinin kesin sayısı bilinmemektedir. Ancak dergâh çavuşlarıyla yapılan görüşmelerde Diyarbakır Merkezde 7 Kadiri derneğinin bulunduğu, ortalama olarak her dergâhta 50-60 kişi olduğunu öğrenilmiştir. Örneklem seçerken ve anketler uygulanırken bu sayıyı temsil edebilecek bir sayıya ulaşılmaya özen gösterilmiştir.

Araştırmamız süresince katıldığımız zikirler sonunda anketimize gönüllü olarak katılmak isteyen müridlere anket uygulanmıştır. Kadınlara uygulanan anketler, onların eşleri ya da yakınları aracılığıyla gerekli açıklamalar yapılarak uygulanmıştır. Araştırmamız belli bir kesimi değil, genel olarak farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip kişileri konu edindiği için olabildiğince farklı kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anketler uygulanmadan önce, farklı özelliklere sahip bir grup insana uygulanmış, yeterince anlaşılmayan bazı ifadeler değiştirilip anket soruları anlaşılır hale getirilmiştir. Anket soruları cevaplandırılırken dikkat edilmesi gereken hususlar hatırlatılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

3.1. ARAŞTIRMADA DEMOGRAFİK BULGULARBULGULAR

Tablo 1:Ankete Katılanların Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyetiniz?	N	%
Kadın	19	13,7
Erkek	120	86,3
Toplam	139	100,0

Anketimize katılanların çok büyük bir kısmı erkeklerden oluşmaktadır. Diyarbakır'daki Kadiri tarikatının kadınlara özgü bir dergahının olmaması kadın katılımcıların oranının düşük olmasındaki en önemli etkidir. Örneklemimizi tarikatın haftalık zikirlerine katılan üyeler arasından seçmeye çalıştığımız için kadınlara ulaşabilme şansımız azalmıştır. Bayan katılımcılara uyguladığımız anketler onların eşleri ya da yakınları sayesinde olmuştur. Kadınların sayısının erkeklere göre nispeten az olmasının sebebi olarak yöremizin genel olarak muhafazakâr bir toplum yapısına sahip olması, dolayısıyla kadınlara ulaşmakta bir takım güçlüklerle karşılaşmamız ve kadınların ankete katılmakta erkeklere oranla biraz daha çekingen davranmaları gösterilebilir. Bu yüzden kadın katılımcı oranı erkeklere oranla çok düşük olmuştur. Örneklem grubumuzun cinsiyet dağılımı % 86,3 (120) ile *erkekler*, % 13,7 (19) ile *kadın* şeklinde olmuştur.

Tablo 2:Ankete Katılanların Yaş Dağılımı

Kaç Yaşındasınız?	N	%
15-30	60	43,2
31-45	47	33,8
46-60	32	23,0
Toplam	139	100,0

Örnekleminizin yaş için alt sınırının 15 yaş ve üzeri olarak belirledik. Çünkü bu sınır yaklaşık olarak kişisel görüş sahibi olabilme ve dini düşüncelerin şekillenmeye başladığı bir dönemdir. Örnekleme 15 yaş ve üstü her yaş grubunu dâhil ederek, onun temsil gücünü artırmaya çalıştık.

Araştırmaya katılanların yaş dağılımı şöyledir: %43,2 (60)'si 15-30 yaş arası, %33,8(47)'i 31-45 yaş arası, %23 (32)'ü 46-60 yaş aralığındadır. Araştırmamıza katılanların yaşları daha çok 15-30 yaşları arasında yoğunlaşmaktadır. Katıldığımız zikir ve sohbetlerde ve tarikatın dergâhlarında yaptığımız gözlemlerde de göze çarpan en dikkat çekici unsur gençlerin sayısının çokluğuuydu. Müridler arasındaki gençlerin büyük bir çoğunluğu Diyarbakır doğumlu gençlerdir. Bu gençler arasında eğitim ya da çalışmak için gençler de bulunmaktadır.

Dergâh çavuşlarıyla yaptığımız mülakatlarda “*gençlerin sayısının çok olmasını neye bağlıyorsunuz*” diye sorduğumuzda, “temel amaçlarımızdan biri gençlerimizin kötü alışkanlıklardan uzak tutmak ve dini vecibelerini mümkün oldukça yerine getirmelerine yardımcı olmaktır. Gençlerimizi olumsuzluklardan korumak, onların dini hassasiyetlerini geliştirmeye yardımcı olmak için özellikle onlarla daha çok ilgileniyoruz.” şeklinde cevaplar aldık.

Tablo 3: Ankete Katılanların Eğitim Durumu

Eğitim Durumunuz nedir?	N	%
İlköğretim	45	32,4
Lise	67	48,2
Yüksek okul- üniversite	27	19,4
Toplam	139	100,0

Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde en yüksek oranın %48,2 (67) ile lise mezunlarına ait olduğu gözlenmektedir. İlköğretim mezunlarının oranı %32,4 (45), Yüksekokul-Üniversite mezunlarının oranı ise % 19,4 (27) olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun yaş ortalamasının 15-30 arasında olması

da eğitim durumu dağılımındaki lise mezunlarının oranının yüksek olmasını desteklemektedir.

Eğitim, bireylerde istendik davranış geliştirme süreci olarak tanımlanabilir. Eğitim, bireyi her yönüyle kuşatan tüm anlam dünyasının merkezini oluşturur. Eğitimde temel hedef, kişinin kendisine yararlı olmasıdır. (Hançerlioğlu, 1996: 79).

Deneklerin öğrenim durumları dini normlara yaklaşımlarını belirleyen en önemli etkenlerden biri olup, aynı zamanda sosyal bir varlık olan insanın davranışlarını belirleyen temel ilkelerden de biridir (Coşkun, 2005: 156).

Katılımcıların en yüksek oranının lise mezunu olmalarını tarikat mensuplarının çoğunluğunun genç nüfustan oluşmasına bağlayabiliriz. Öte yandan tablo 6'daki veriler incelendiğinde katılımcıların %58'nin doğum yerlerinin şehir olduğu, şehirde doğanların eğitim imkânlarının daha iyi olmasına bağlanabilir.

Katılımcıların eğitim durumlarından hareketle varılabilecek bir başka sonuç da, tarikatın farklı eğitim düzeylerine sahip kişilere hitap edebildiğidir.

Tablo 4: Ankete Katılanların Medeni Durumu

Medeni Durumunuz?	N	%
Evli	75	54,0
Bekâr	61	43,9
Boşanmış ya da Dul	3	2,2
Toplam	139	100,0

Müridlerin evli ya da bekâr olma durumları onların tarikata karşı tutumlarını etkilemektedir. Bulgulara medeni durum açısından bakıldığında, araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların %54 (75)'ünün evli, %43,9 (61)'unun bekâr, %2,2 (3)'ünün ise dul ya da boşanmış olduğu gözlenmektedir.

Kişinin evlilik karşısındaki konumunu ifade eden medeni durum, evlilik öncesindeki bekârlık, evli, boşanmış ya da dul olma durumlarını kapsamaktadır.

Toplumsal hayatta önemli bir geçiş evresi olan evlilik kurumu kişinin statüsündeki değişimi ifade eder (Arslan M. , 2004: 212).

Bireyin evli ya da bekâr olması sosyal hayatında etkili olduğu gibi dini yaşantısında etkili olmaktadır. Evli olmanın kişiye yüklemiş olduğu misyonlar vardır. Bu görevler doğrultusunda evli olan kişilerin dini gruplara katılma sıklığı, grubun vermiş olduğu sorumlulukları yeri getirmesi derecesi bekâr olan bireylerle farklılık oluşturabilir. Bekâr bir mürid kendisini tamamen tarikata vakfedebilirken, evli olanlarda bu durum daha da zorlaşabilmektedir. Zira onun bakmakla yükümlü olduğu bir ailesi vardır.

Tablo 5: Ankete Katılanların Meslek Dağılımı

İşiniz nedir?	N	%
Memur	10	7,2
Özel Sektör	21	15,1
Esnaf	36	25,9
Ev hanımı	19	13,7
Öğrenci	9	6,5
Emekli	7	5,0
İşçi	37	26,6
Toplam	139	100,0

Ankete katılanların iş-meslek dağılımını incelediğimizde birbirine çok yakın olmakla beraber en yüksek oranın %26,6 (37) ile işçilerde olduğu görülmektedir. İkinci sırada ise %25,9 (36) ile esnaf gelmektedir. Özel sektörde çalışanların oranı 15,1 (21), %13,7 (19)'si ev hanımı, %7,2 (10)'si memur, %6,5 (9)'i öğrenci ve %5,0 (7)'nin de emekli olduğu görülmektedir.

Üyelerle yaptığımız görüşmelerde çalışmanın önemine vurgu yapılmıştır. Helal rızık kazanmaktan daha güzel bir şey olmadığı ve bunun için de alın teriyle çalışmak gerektiği üyeler tarafından farklı zamanlarda dile getirilmiştir.

İslam, dünyalık olana yaklaşımında vasat bir konumdadır. İslam'da çalışmanın belli ölçüler içerisinde katlanılır bir külfetten, ibadet mesabesinde bir Tanrı buyruğu haline getirildiğini görmek zor değildir (Ülgener, 2006: 61 vd.).

Tablo incelendiğinde hemen hemen her meslek grubundan insanın örnekleme yansıdığı görülecektir. Çünkü mesleki durum bireyin iş dışı hayatında önemli yansımaları olan bir değişkendir. Sosyalleşme sürecinin ilk ve yoğun belirleyici aşaması aile içinde geçerken, daha uzun olan ikinci aşama ise mesleki sosyalleşme süreci ile devam etmektedir.

Toplumda, tarikat cemaatlerinde dünyaya pek fazla önem verilmez kanısı yaygındır. Ancak araştırma verilerine göre bu yargının geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Anketimize katılanların yaşamsal koşullar neticesinde farklı mesleklerde çalıştığını görmekteyiz.

Tablo 6: Ankete Katılanların Doğum Yerleri Dağılımı

Doğum Yeriniz?	N	%
Köy	15	10,8
Belde	8	5,8
İlçe	35	25,2
Şehir	81	58,3
Toplam	139	100,0

Örnekleme katılanların doğum yerlerine bakıldığında köyde doğanların oranı %10,8(15), beldede doğanların oranı % 5,8 (8), ilçede doğanların oranı %25,2 (35) şehirde doğanların oranı ise % 58,3 (81) ile en yüksek orandadır. Sonuçlara bakıldığında şehirde doğanların oranının yüksek olduğu görülmektedir.

Dini tutumların oluşması ve gelişmesinde etkili olan faktörlerin başında kişinin yetiştiği çevre gelmektedir (Güngör, 1977: 104). İnsan, toplumsal bir varlıktır. Bu özelliği ile de âdeta çevrenin ürünüdür. İçinde doğup-yaşadığı sosyo-kültürel çevre onun benliğini, kişiliğini oluşturduğu gibi, insan-toplum, insan-tabiat

ilişkilerinde de yönlendirici rol oynar, aynı zamanda ona dünya görüşü kazandırır (Bayyığıt, 2002: 40).

Köylülük, şehirlilik, bir hayat biçimidir. Kendine özgü sosyo-kültürel yapısı vardır. Şehirdeki hayatın yoruculuğu ve ilişkilerin ikincil derecede olması insanların tarikatlar gibi dini cemaatlere katılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu dini gruplara katılan insanlar ortak kültürleri içinde ortak düşüncelere ve yaşamlara sahip olurlar ve ortak davranışlar sergilerler. Onun için bireyin zihniyet dünyasını tespit edebilmek için bu sosyo kültürel yapıyı bilmek gereklidir.

Tablo 7: Ankete Katılanların Aylık Gelir Dağılımı

Aylık Ortalama geliriniz?	N	%
Çok iyi	4	2,9
İyi	32	23,0
Orta	89	64,0
Düşük	13	9,4
Çok Düşük	1	,7
Toplam	139	100,0

Ankete katılanların aylık ortalama gelir düzeylerini incelediğimizde en yüksek oranın %64 (89) ile orta düzeylilere ait olduğu gözlenmektedir. Ortalama geliri çok iyi olanların oranı %2,9 (4), iyi olanların oranı %23 (32), düşük olanların oranı %9,4 (13), çok düşük olanların oranı ise %0,7 (1)'dir.

Sosyal varlık alanını belirleyen temel ilkelerden bir tanesi de ekonomi olup bunun deneklere yansıma biçimi de büyük önem arz etmektedir. Çünkü insanların gelir durumları onların yaşam standartlarını doğrudan etkilediği gibi buna paralel olarak belli bir yaşam tarzı geliştirmelerine ve farklı sosyalleşme süreçleri yaşamalarına da sebebiyet vermektedir. Bu durum kişilik yapısı kadar belli olaylar karşısında takınılan tutum ve davranışların da şekillenmesine etki eder (Coşkun, 2005: 158).

Çizelgeden de anlaşıldığı gibi orta halli insanların tarikatlara, maddi durumu iyi olanlara göre daha çok yöneldiği görülmektedir. Ekonomik olarak orta gelir grubuna dayanan tarikat üyeleri zamanın ekonomik değerlerine uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu çerçevede dünyaya yüz çeviren değil, tersine onunla uğraşan insan modeli görülmektedir.

Öte yandan tarikat, müntesiplerinin çalışma zamanları dışında kalan boş zamanlarını tarikata gelerek değerlendirebilecekleri bir mekân işlevi görmektedir.

Tablo 8: Ankete Katılanların Kaç Yıldır Kadiri Tarikatında Olduklarının Dağılımı

Kaç yıldır bu tarikattasınız?	N	%
1-3	19	13,7
3-6	21	15,1
6 ve üzeri	99	71,2
Toplam	139	100,0

Kaç yıldır bu tarikatın içindesiniz şeklindeki soruya katılımcıların % 71,2 (99)’si 6 yıl ve üzeri cevabını vermiştir. İkinci sırada % 15,1 (21) oranla 3 ile 6 yıl arasında olanlar bulunmaktadır. 1 ile 3 yıl arasında olanların oranı ise % 13,7 (19)’dir.

Tablodaki veriler incelendiğinde müridlerin büyük bir çoğunluğunun 6 yıl ve üzeri bir süredir tarikata üye oldukları gözlenmektedir. Bu oran tarikata katılanların burada kendilerini ailenin bir ferdi gibi görüp bu tarikattan ayrılma gibi bir düşüncelerinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim yaptığımız görüşmelerde “bu tarikattan hiç ayrılmayı düşünüyor musunuz?” sorusuna “Kendimi burada evimde gibi hissediyorum. Diğer müridlerle aramızda kardeşlik ortamı var. Bu yüzden uzun süredir bu tarikata bağlıyım ve ayrılmayı da düşünmüyorum.” şeklinde cevaplar aldık.

3.2. ARAŞTIRMA BULGULARININ YORUMLANMASI

Tablo 9: Tarikat Üyeleri için Tarikata Bağlanmanın Dünya Hayatına Katkıları Hakkındaki Görüşleri Dağılımı

Tarikata Bağlanmanın Size Dünya Hayatında Ne Kazandıracağını Düşünüyorsunuz? (Birden çok madde işaretleyebilirsiniz.)	N	Ortalama	Standart Sapma
Tarikatta huzur buluyorum.	139	,9209	,27093
Tarikat sosyal çevre sağlıyor.	139	,8201	,38546
Dini konularda bilgi sahibi oluyorum.	139	,8129	,39136
Tarikat kötü davranışlardan beni koruyor.	139	,6691	,47225
Maddi yardımlar alıyorum.	139	,1583	,36632
Diğer	139	,0863	,28187

Tarikatlara bağlanma müridler için hem bu dünya hem de ahiret hayatına yönelik işlevler görmektedir. Tarikatların bu dünyaya yönelik işlevlerini ortaya çıkarmak için sorduğumuz “*Tarikata Bağlanmanın Size Dünya Hayatında Ne Kazandıracağını Düşünüyorsunuz?*” sorusuna müridlerin en fazla işaretlediği seçenek “*tarikatta huzur buluyorum (,9209)*” olmuştur. İkinci olarak “*tarikat sosyal çevre sağlıyor (,8201)*” seçeneği işaretlenmiştir. Tarikatın müridlerini “*dini konularda bilgi sahibi etme (,8129)*” işlevi ise üçüncü cevap olmuştur. Dördüncü sırada tarikatın “*kötü davranışlardan koruması (,6691)*”, kalan seçenekler ise sırasıyla “*maddi yardımlar alıyorum (,1583)*” ve “*diğer (,0863)*” seçeneği olmuştur.

Mistik tecrübe veya tasavvufi boyut dindar insanı kuru bir formalizm ve şekilcilikten öte, duygu ve heyecan yüklü deruni bir manevi hayata taşıyabilmekte, ya da dindarlığı yüksek duygusallık ve vecd içinde yaşamak isteyenlere bir seçenek olmaktadır. Bu çerçevede tarikat formunda dini gruplar, etkileyici bir şiirsellik,

ilahi, musiki, sema, ritimsel zikir ayinleri gibi sahip oldukları özelliklerle müntesiplerini ruhsal coşkunluğa, manevi dinginliğe erişirme potansiyeli taşırlar (Çelik, 2011:25).

Din ve dini arayışlar neticesinde doğan dini grupların en önemli işlevlerinden birisi de müntesiplerinin sosyalleşmelerini sağlamasıdır. Tarikat birçok mürid için sosyal bir çevre anlamına gelmektedir. Bu anlamda tarikat, üyeleri için adeta bir sosyal kulüp niteliği göstermektedir. Zikir toplantıları öncesinde ve sonrasında üyeler yaşlarına ve statülerine göre gruplaşmakta ve çok çeşitli konularda sohbet etmektedir.

Tarikatlar, sohbetler ve dersler aracılığıyla müridlerin dini eğitimleri için önemli işlevler üstlenmektedir. Nitekim müridlerin cevapları da bunu desteklemektedir.

Üyelerin bazısı için tarikat daha çok dini bilgilenme imkânı sağlamakta ve bu bilinç ibadetlerine yansımaktadır. Yaptığımız mülakatlarda, müridler, tarikata bağlılığın dini bilgilerini artırdığını ve dine samimi bir şekilde bağlanmanın tarikat sayesinde canlı ve sürekli olduğunu onların da bu durumdan memnuniyet duyduklarını beyan etmektedirler. Tarikata bağlılığın insanı kötülüklerden koruyacağına inanç yoğun olarak görülmektedir. Tarikattaki birinin sürekli şeyhinin ya da halifelerinin gözetim altında olduğu düşüncesi onları kötü davranışlardan uzak tutmaktadır.

Kadiri tarikatın en dikkat çekici özelliklerinden biri de müridlerinin ekonomik anlamda tarikattan büyük bir beklenti içinde olmamalarıdır. Müridlerden maddi durumu iyi olmayanlara diğer müridler tarafından yardım edilmekle beraber müridler tarikata maddi bir yardım almak amacıyla gitmemektedir.

Diğer seçeneğini işaretleyenler bunu yazmadıkları için bu konuda herhangi bir yorum yapılamamaktadır.

Tarikatın müridlerin ahiret hayatı için işlevlerini ortaya çıkarmak için, “tarikata bağlanmanın size ahiret hayatında ne kazandıracağını düşünüyorsunuz” şeklindeki soruya verilen cevaplar tablo 10’daki gibidir.

Tablo 10: Tarikat Üyeleri için Tarikata Bağlanmanın Ahiret Hayatına Katkıları Tutumuna Göre Dağılımı

Tarikata bağlanmanın size ahiret hayatında ne kazandıracağını düşünüyorsunuz? (Birden çok madde işaretleyebilirsiniz).	N	Ortalama	Standart Sapma
Şeyhimin şefaatine nail olacağıma inanıyorum.	139	,7626	,42703
Ölürken imanlı olarak ruhumu teslim etmeme şeyhimin vesile olacağına inanıyorum.	139	,5971	,49225
Cennete gideceğime inanıyorum.	139	,5899	,49363
Cehennem azabından beni koruyacağına inanıyorum.	139	,5324	,50076
Diğer	139	,1583	,36632

Tablodaki veriler incelendiğinde müridlerin en fazla işaretledikleri seçenek “*şeyhimin şefaatine nail olacağına inanıyorum* (,7626)” seçeneği olmuştur. İbadetlere bağlılıkla beraber bir şeyhe bağlanmanın, bir cemaatin içinde yer almanın müridlerin ahirete yönelik ümitlerine kuvvet kazandırdığı görülmektedir. Birçok tarikat üyesi şeyhinin ahirette yardımcı olacağına inanmaktadır. (Karataş, 2004: 162-163).

Tarikata bağlanmanın ahiret hayatına yönelik müridlere kazandıracağına inanılan ikinci husus, “*ölürken imanlı bir şekilde ruhumu teslim etmeye şeyhin vesile olacağına olan inançtır* (,5971)”.

Müridler üçüncü sırada işaretledikleri seçenek “*tarikatin onların cennete gitmelerine vesile olacağına inançtır* (,5899). Bunun ile ilgili yaptığımız mülakatta müridler, “tarikata verdiği dini bilgiler ve tarikat büyüklerinin yaşam biçimleri bizim hayatımızı şekillendirmemiz noktasında örnek olmaktadır. Şeyhimizi kendimize örnek alıp onun direktifleri doğrultusunda hayatımızı şekillendirdiğimizde tarikatın cennete gitmemize vesile olacağına inanıyoruz.” şeklinde cevaplar aldık.

Müridlerin son olarak işaretlediği seçenekler ise sırasıyla “*cehennem azabından koruyacağına olan inanç(,5324)*” ve “*diğer (,1583)*” seçeneğidir. Ancak diğer seçeneğini işaretleyenler bunu yazmadıkları için bu seçeneği işaretlemekle ne ifade ettikleri anlaşılamamıştır.

Tarikatın, müridler için ne anlam ifade ettiğini öğrenmemiz, onun fonksiyonlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu nun için müridlerin kendileri için önem sırasına göre numaralandırmaları için sorduğumuz “Tarikat sizin için ne anlama gelmektedir?” sorusunun verileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 11: Tarikatın Müridler İçin Ne Anlama Geldiğinin Dağılımı

Tarikat Sizin İçin Ne Anlama Gelmektedir? (Sizin için önem sırasına göre sıralayınız)	N	Ortalama	Standart Sapma
Huzur bulduğum yerdir.	139	,9209	,27093
Dinimi öğrendiğim yerdir.	139	,9065	,29222
Günahlardan arınma yeridir.	139	,6763	,46959
Şeyhin manevi gözetiminde olmaktır.	139	,6043	,49077
Nefis terbiyesinin gerçekleştiği yerdir.	139	,7914	,40780

Müridler için tarikat, huzur buldukları yer olarak en çok tercih edilen seçenek olmuştur. İkinci sırada dini öğrendikleri yer gelmektedir. Tarikatta yapılan sohbetler ve dersler müridlerin dini bilgileri elde etmelerini sağlamaktadır. Tarikatların temel gayelerinden biri olan nefis terbiyesi üyeler için üçüncü sırada gelmektedir. Günahlardan arınma yeri olarak müridler için tarikat dördüncü sırada gelmektedir. Şeyhin manevi gözetiminde olmak son sırada yer almaktadır.

Burada en çok dikkat çeken husus tarikatın müridlerin nefis terbiyesinden ziyade daha çok huzur bulmak için birer sığınma mekanizması veya ortamı olmaktadır.

Tablo 12: Tarikat Üyelerinin Bir Araya Gelme Sebepleri Dağılımı

Tarikat üyeleriyle ne için bir araya geliyorsunuz?	N	%
Namaz	11	7,9
Sohbet	20	14,4
Tespîh-Zikir	105	75,5
Diğer	3	2,2
Toplam	139	100,0

Tarikat üyelerinin, diğer üyelerle bir araya gelme nedenleri farklılık göstermektedir. Tablo incelendiğinde üyelerin Büyük bir çoğunluğunun % 75,5 (105)'nin zikir-tesbih için dergâha gittiği anlaşılmaktadır. Bu veriler “haftalık zikirle ne sıklıkla katılırsınız?” şeklindeki sorudan elde ettiğimiz verilerle de uygunluk göstermektedir. Üyelerin % 14,4 (20)'ü sohbet için diğer üyelerle bir araya geldiğini belirtirken, % 7,9 (11)'u namaz seçeneğini işaretlemiş, % 2,2 (33)'lük bir kesim ise diğer seçeneğini işaretlemiştir.

Katıldığımız zikir toplantılarından sonra üyelerin hemen dağılmadığı ikramlarda bulunduğu gözlenmiştir. Bu esnada dergâh çavuşlarına dini ya da içtimai konularda soruların yöneltildiğini müşahede ettik. Zikirten önce de namazların toplu bir halde kılındığı görülmüştür.

Yapılan mülakatlar neticesinde müridlerin evlilik, yas, hastalık, vs. gibi durumlarda manevi ve toplumsal bir duyarlılıkla, birbirlerini yalnız bırakmamakta dini bir gurubun üyeleri olarak birbirlerini ziyaret etmekte, sorunlarını paylaşmaktadırlar.

Yaptığımız gözlemler doğrultusunda, dergâha gelen müridler hal hatır sorduktan sonra dini veya sosyal sorunlarını dile getirdikleri ve birbirlerine önerilerde buldukları görülmüştür. Tarikat dergâhları müridler için bir nevi sosyal bir mekân olmaktadır. Müridler birbirlerine hem sosyal hem de manevi destek sundukları görülmektedir.

Bu gözlemlerimizden de anlaşıldığı üzere haftalık kurulan bu zikir meclisleri salt zikir ile geçmemektedir. Aynı zamanda cemaatle namaz kılınmakta ve sohbetler edilmektedir.

Tablo 13: Müridlerin Dini Yaşantısında Kimin En Etkili Olduğunun Dağılımı

Dini yaşantınızda en etkili olan kimdir?	N	%
Ailem	26	18,7
Şeyhim-Onun Halifeleri	90	64,7
İmam(Cami İmamı)	8	5,8
Komşular	3	2,2
Diğer	12	8,6
Toplam	139	100,0

Dini yaşantınızda en etkili olan kimdir şeklindeki soruya örneklem grubumuzun % 64,7 (90)' şeyhim- onun halifeleri şeklinde cevap vermiştir. % 18,7 (26)'si ailem, % 8,6 (12)'sı diğer, % 5,8 (8)'i imam, % 2,2 (3)'si de komşular şeklinde cevap vermiştir.

Tablo incelendiğinde tarikat mensuplarının büyük bir kısmı için dini otorite olarak en etkili kişinin şeyhi ya da onun halifeleri olduğu gözlenmektedir. Üyelerle yaptığımız görüşmede bunun nedenini sorduğumuzda “şeyhim ya da onun halifelerine dilediğim zaman ulaşabilmem ve kimi zaman en yakınlarıma bile anlatamadığım şeyleri rahatlıkla şeyhim ya da halifelerine anlatabiliyor olmam vb.” şeklinde olmuştur. Öte yandan şeyh ve halifelerinin dini hassasiyetleri de yine üyelerin onları kendilerine örnek almaları ve dini olarak otorite kabul etmelerinde etkili olmuştur.

Sultan Şeyhmus Ezûli dergâhının çavuşu¹ ile bu konudaki görüşmemizde kendilerine herhangi bir konuda başvurulduğunda mümkün oldukça yardımcı olmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bizim üyelerimize yakın davranmamız ve diledikleri

¹ Hacı Hızır

konuda soru sorabilme imkânı vermemiz bu konuda etkili olmuştur şeklinde cevap verilmiştir.

İkinci sırada mürdler için aile dini otorite olarak ön plana çıkmaktadır. Üçüncü sırada diğer seçeneği işaretlenmiştir. Diğer seçeneğini işaretleyen müridler bu konudaki görüşlerini incelediğimizde bölgede “Mele” diye tabir edilen toplum tarafından dini otorite olarak kabul gören şahıslar ve arkadaş grubu cevapları gözlenmektedir.

Anketlerden ve görüşmelerden elde ettiğimiz verilere göre dini otorite olarak ağırlıklı olarak şeyh ya da onun halifeleri kabul edildikleri görülmüştür.

Tablo 14: Katılımcıların Zikir Toplantılarına Katılma Sıklığı

Zikir toplantılarına ne sıklıkla katılırsınız?	N	%
Her hafta	73	52,5
Fırsat buldukça	48	34,5
Kendimi yalnız hissettiğimde	3	2,2
Mutlu olduğum zamanlarda	2	1,4
Manevi olarak kendimi zayıf hissettiğimde	13	9,4
Toplam	139	100,0

Örneklem grubuna yönelttiğimiz zikir toplantılarına ne sıklıkla katılırsınız şeklindeki soruya üyelerin % 52,5 (73)'i her hafta cevabını vermiştir. % 34,5 (48)'i fırsat buldukça, % 9,4 (13)'ü manevi olarak kendimi zayıf hissettiğimde, % 2,2 (3)'si kendimi yalnız hissettiğimde, % 1,4 (2)'ü ise mutlu olduğum zamanlarda şeklinde cevap vermiştir.

Kutsalı barındıran, üreten ve kolektif bir paylaşımın konusu haline getiren niteliği ile ritüeller, inanca toplumsal bir boyut katmakta, inancın ifade edilmesini sağlamakta, böylece birey ve toplum arasında bir köprü kurmaktadır. Dinler, kutsalla iletişimi tanrı-insan ilişkisi temelinde bireysel bir zemin üzerine kursalar da söz

konusu inançlar sosyokültürel yaşamın temel biçimlerinden ritüeller içinde toplumsallaştırılmakta ve kolektif paylaşımın konusu haline gelmektedir. Bu yönüyle ritüeller dinlerin kendilerini ifade etme, toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmelerinin önemli bir kanalı olma niteliğini taşımakta, dindarlığın pratik boyutunun ötesinde toplumsal ve kültürel boyutu bağlamında bir anlam ve önem kazanmaktadır (Şahin, 2008: 271).

Tablodaki veriler incelendiğinde üyelerin yarsından fazlası her hafta düzenli olarak zikir toplantılarına katılmaktadır. Haftalık zikir meclislerine katılmayı önemsedikleri gözlenmiştir. Müntesiplerle yaptığımız görüşmelerde, haftalık zikirle katılıp dünyalık olandan uzaklaşarak kendilerini daha huzurlu hissettiklerini ifade etmişler.

Örnekleme grubundakilerin bir kısmı da fırsat buldukça zikirle katılmaktadır. Bunu ise günlük iş hayatının yoğunluğu ve yoruculuğuna bağlamaktadırlar. Üyelerin % 9'luk bir kısmının haftalık zikirle katılımı ise kendilerini manevi olarak zayıf hissettikleri zamanlardadır. Bu ise haftalık zikirlerin üyelerden bir kısmı için dini anlamda bir yenilenme ve güçlenme olarak algılandığını göstermektedir.

Müridlerle yaptığımız mülakatlarda zikir toplantılarına katılma konusunda herhangi bir baskı (şeyhe karşı bir sorumluluk, utanma, tarikat üyelerinin gözünden düşme vb.) görüp görmedikleri sorulmuştur. Bu soruya müridlerin büyük bir kısmı "biz bu zikre Allah rızası için katılıyoruz. Burada topluca yaptığımız dualar ve ibadetlerle Allah'a karşı olan sorumluluklarımızı yerine getiriyoruz. Elbette ki şeyhimizin ya da onun halifelerinin huzuruna gelmek onlarla görüşmek isteği de var ancak temel amacımız Allah'a karşı sorumluluğumuzu yerine getirmektedir." şeklinde cevap verilmiştir.

3.3. TARİKATLARIN TOPLUMSAL İŞLEVLERİ

3.3.1. Toplumsal Dayanışma ve Sosyal Uyum Boyutu

Tarihsel süreç içerisinde dinin toplum hayatında muhtelif işlevler ve görünüşler üstlendiği gözlenmektedir. Dinin birçok sosyal fonksiyonunun yanında toplumsal dayanışmayı destekleme ve toplumda birlik, bütünlük oluşturma etkileri

dikkat çekmektedir (Altıkardeş, 2004: 157 vd.). Dinin yüklendiği bu işlev kimi zaman toplumda bütünleşmeyi sağlamanın yanında kimi zaman da ihtilaflara, hatta ayrılıklara sebep olabilmektedir. Ancak dinin bütünleştirici rolü ayrıştırıcı rolünden daha yaygındır. Çünkü din, yayıldığı toplumda mevcut kurumlarla uyum kurarak onlarla kaynaşır. Böylece din, toplumdaki bireyleri dini ve sosyo-kültürel açıdan bütünleştirir.

Sosyalleşmeyi bireyi içinde yaşadığı topluma uyumlu hale getirme süreci olarak tanımlamak olanaklıdır. Dinde de asıl olan birlik ve bütünleşmedir. Bu bakımdan şüphesiz dinin en önemli sosyal fonksiyonlarından biri içtimaî birlik ve beraberliğin sağlanmasıdır. Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde Müslümanları birlik ve beraberlik, kardeşlik ve bütünleşme, dayanışma ve kaynaşmaya teşvik eden birçok emir ve tavsiyeler vardır (Tatlılıoğlu, 2008: 118).

Dini ritüeller ferdin topluma katılımında ve grup bilinci oluşturmada etkin bir rol oynamaktadır. Dini törenler, onu icra etmek için bir araya gelen fertler arasındaki teması arttırır. Bunun neticesinde bu ilişki daha samimi ve içten bir hale getirir (Durkheim, 2005:412).

Toplumsal işlevler açısından din, birleştirici bir faktördür. Toplu yapılan dinî ibadetler, dinî törenler topluluğun ortak duygu ve düşüncelerini yeniler. Dinî değerler, topluluğun dayanışma ve kaynaşmasında önemli bir işlevi yerine getirirler. Aynı zamanda dinin emir ve yasakları toplumsal denetimi sağlamaktadır. Bunun yanında bazı durumlarda din, toplumsal anlaşmazlıklara ve çeşitli huzursuzluklara neden olabilmektedir. Tarihte din savaşları toplumları karşı karşıya getirmiş. Günümüzde aynı toplumlarda bile grup çatışmalarına veya cemaat çatışmalarına şahit olmaktayız. Bunun temel sebebi dinî konuları farklı yorumlamaktan ve anlayış farklılığından ileri gelmektedir.

Bu bakımdan dinî cemaatler, toplumun varlığını oluşturan yapı taşlarıdır. Toplumsal yapının vazgeçilmez unsurlarıdır. Dinî cemaatler toplumsal yapıyı koruyan, birlik ve beraberliği, dengeyi sağlayan temel organlardır. Dinî cemaatlerde geleneksel ilişkiler hâkim olduğu için toplumdaki var olan yapının değişmesini istemez. Bu bakımdan da dinî cemaatler de durağan bir düşünce hâkimdir. Bu da

toplumdaki düzeni, birliği korumada önemli bir etkidir. Bu tür cemaat hareketleriyle kişinin kendini güvenli hissetmesi ve içinde yaşadığı topluma uyumlu hale gelmesi amaçlanmaktadır. Dinî cemaatlerde üyelerini kendi kuralları doğrultusunda eğiterek belli bir kalıba sokarak önce kendi içlerinde sosyalleşmeyi sağlamakta ve daha sonra ise var olan düzenle çatışmaya girmeden kendi varlığını devam ettirici önlemler almaktadır. Bireyler gereksinim duydukça da dinî cemaat ve tarikatlar varlıklarını devam ettireceklerdir. Bu kurumların fonksiyonlarını karşılayacak yeni kurumlar ortaya çıkana kadar da varlıklarını sürdüreceklerdir (Tatlılıoğlu, 2008: 121).

Tablo 15: Tarikatın Toplumsal Dayanışmayı Sağlayan Yerler Olmasına Yönelik Tutumların Dağılımı

“Tarikatlar Toplumsal Dayanışmayı Sağlayan Yerlerdir” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	6	4,3
Katılmıyorum	3	2,2
Kararsızım	0	0
Katılıyorum	13	9,4
Kesinlikle Katılıyorum	117	84,2
Toplam	139	100,0

“*Tarikatlar, toplumsal dayanışmayı sağlayan yerlerdir*” görüşüne örneklem grubunda yer alanların %84,2 (117)’lik kısmı *Tamamen Katılıyorum*, %9,4 (13)’ü *Katılıyorum* şeklinde cevap vermiştir. *Kesinlikle Katılmayanların* oranı %4,3 (6), *Katılmıyorum* diyenlerin oranı ise %2,2 (3) olarak ölçülmüştür. *Kararsızım* seçeneğini işaretleyen olmamıştır.

Dinin olduğu her yerde sosyal ilişkiden söz etmek zaruridir. Çünkü din, hem ibadetleriyle hem de bunun dışındaki bireyler arasındaki formlarıyla sosyal bir yapı arz etmektedir (Bilgin, 2011: 30).

Din, bir dinî birliği ve cemaatleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Bizzat kutsalın kavranışı, şu veya bu şekildeki topluluğu ifade etmektedir. Din öyle bir sistemdir ki unsurları; dinî inançlar, değerler, kurumlar, pratikler, ayinler ve teşkilatlarıdır. Dinî inançların ve pratiklerin, toplumun gerek bütünleşmesinde ve gerekse farklılaşmasında önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Sırf dinî gruplar, üyelerini her şeyden önce din bağı ile birbirine bağlamış grup ve topluluk şekilleridir. Din kardeşliği esasına dayandıkları için bu tür gruplarda manevî ve dinî bağ, tabii ve organik bağlardan daha güçlüdür. Yeni bir dinî inanç etrafında bir araya gelenler müşterek dinî tören ve tapınmalarla birbirlerine kenetlenir ve dış dünyaya karşı yeni bir tutum oluştururlar (Günay, 1986: 165).

Dinî grupların psiko-sosyal ihtiyaçları karşılayan birincil ilişkiler yapısı, onların sosyal sistem mağdurları için bir sığınak olma işlevlerini öne çıkarmaktadır. Modernleşme sürecinde yaşanan hızlı değişimler, toplumsal yapıda sosyo-ekonomik yoksunluklara maruz kalan geniş kitleler de üretiyor. Dinî gruplar bir bakıma özellikle yardımlaşma ve dayanışma özellikleriyle birer sosyal ağlar olarak sosyal mağduriyet içinde kalanlar için cazip adresler haline gelebilmektedir (Çelik, 2011: 26).

Tablo incelendiğinde tarikatın toplumsal dayanışma merkezi olarak önemli fonksiyonlarının olduğu gözlenmiştir. Tarikat üyelerinin haftalık zikirler, sohbet ya da başka herhangi bir amaçla bir araya gelmeleri, üyeler arasında karşılıklı birbirinden haberdar olmayı bu da dayanışmayı sağlamaktadır. Tarikatın müridler için bir dayanışma merkezi gibi görev üstlendiği görülmektedir.

Tablo 16: Tarikatların Toplumsal İlerlemenin Önünde Bir Engel Olması Yönündeki Tutumlarının Dağılımı

Tarikatlar Toplumsal İlerlemenin Önünde Bir Engeldir” Görüşüne Katılıyormusunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	115	82,7
Katılmıyorum	15	10,8
Kararsızım	1	0,7
Katılıyorum	4	2,9
Kesinlikle Katılıyorum	4	2,9
Toplam	139	100,0

“*Tarikatlar toplumsal ilerlemenin önünde bir engeldir*” şeklindeki önermeye örneklem grubumuzdakilerin % 82,7 (115)’si *Kesinlikle Katılmıyorum*, % 10,8 (15)’i *Katılmıyorum*, % 0,7 (1)’sı *Kararsızım*, %2,9 (4)’u *Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

Ankete katılan müridlerin çok büyük bir oranı tarikatı toplumsal ilerlemenin önünde bir engel olarak görmemektedir. Tarikat, kültürel değerlerin yozlaşmasını engelleyerek bir yerde geleneksel bir yapıya bürünmektedir. Ancak bu toplumun faydasına olan gelişmelere de karşı çıktığı anlamına gelmemektedir. Tarikatın uygulamaları ve telkinleri, toplumsal ilerlemeyi engelleyen değil; toplumsal kültüre ve dini inanca ters olmamak şartıyla desteklediği ifade edilmiştir. Ekonomik, teknolojik, eğitim vb. alanlardaki gelişmeler tarikat tarafından desteklenmektedir. Örneğin teknolojik gelişmelere karşı herhangi bir duruş sergilenmemektedir. Örneğin; dergâh çavuşlarından müridlere birçok kişinin teknolojik aletleri kullandıkları gözlenmiştir.

Tablo 17: Tarikatların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Merkezleri Olmalarına Göre Dağılımı

“Tarikatlar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Merkezleri Gibidir” Görüşüne Katılıyormusunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,4
Katılmıyorum	3	2,2
Kararsızım	5	3,6
Katılıyorum	54	38,8
Kesinlikle Katılıyorum	75	54,0
Toplam	139	100,0

“*Tarikatlar, sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezleri gibidir*” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin %54,0 (75)’ü *Kesinlikle Katılıyorum*, %38,8 (54)’i *Katılıyorum*, %3,6 (5)’sı *Kararsızım*, %2,2 (3)’sü *Katılmıyorum*, %1,4 (2)’ü ise *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

Toplum hayatı birtakım ayrışmalara ve bütünlemelere imkân verdiği gibi, beşerî münasebetlerin tabii bir sonucu olarak da yardımlaşma ve dayanışma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Zaten insan için toplum hayatının zaruriliği ilkesi toplumu meydana getiren fertler arasındaki sosyal yardımlaşmayı zorunlu kılmaktadır (Bayyigit, 2001: 59).

Her insanın ihtiyaç duyacağı, yardımlaşma ve dayanışma duygusu dini gruplarda ileri düzeyde yaşatılmaktadır. Bu yardımlaşma, hem üye kazandırma, hem de mensuplarını bir arada tutma gibi çift yönlü bir işlev görmektedir.

Verilerden de anlaşılacağı üzere tarikat üyelerinin çoğunluğu tarikatı bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezi gibi görmektedirler. Elde ettiğimiz verilerden yola çıkarak tarikatların bu fonksiyonu icra etme şeklini anlamak için yaptığımız görüşmelerde şu cevabı aldık: Tarikatımızın üyesi olsun ya da olmasın bize maruzatını bizzat kendisi ya da üyelerden birinin aracılığıyla bildiren kişiler için

üyelerimizden yardım etmek isteyenleri belirleyip ihtiyaç sahibi kişilerin ihtiyacını karşılamaya çalışıyoruz. Yaptığımız yardımlar daha çok erzak, yiyecek, giyecek vs. şeklinde olmaktadır. Kimileri nakit olarak yardım ederken kimi esnaflar da kendi dükkânlarından ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyor.

Ancak bu yardımlaşma ve dayanışma sadece maddi yardımlarla sınırlı değildir. Taziye ya da başka türlü geçiş dönemlerinde de üyeler arasında bir dayanışma örneği sergilenmektedir.

Tablo 18: Tarikat Büyüklerinin Keramet ve Menkıbelerinin Müridlerin Dini Yaşantısındaki Önemine Göre Dağılımı

“Tarikat Büyüklerinin Keramet Ve Menkıbeleri Dini Yaşantıda Önemli Bir Yere Sahiptir” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	5	3,6
Kararsızım	7	5,0
Katılıyorum	77	55,4
Kesinlikle Katılıyorum	47	33,8
Toplam	139	100,0

“*Tarikat büyüklerinin keramet ve menkıbeleri dini yaşantıda önemli bir yere sahiptir*” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin % 55,4 (77)’ü *Katılıyorum*, % 33,8 (47)’i *Kesinlikle Katılıyorum*, % 5,0 (7)’i *Kararsızım*, %2,2 (3)’si *Kesinlikle Katılmıyorum*, % 3,6 (5)’si ise *Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

Yaptığımız görüşmelerde,“özellikle Kadiri tarikatının kurucusu kabul edilen Abdülkadir-i Geylani’nin menkıbelerinin dini hayatı etkilediği ifade edilmiştir. Nefis terbiyesini hakkıyla yaptıktan sonra kişinin kalp gözünün daha açık olacağı ve dini yaşantılarında özverili davranılacağı belirtilmiştir. Buna da en güzel örneklerin tarikat büyüklerinin kerametleri gösterilmektedir. Keramet göstermenin yolunun

tahkiki bir iman ve onun gerektirdiği gibi bir dini hayat gerektirmektedir. Elbette ki bizim keramet göstermek gibi bir gayemiz yoktur; ancak bunları varlığı kişinin hangi mertebelere kadar çıkabildiğini göstermektedir. Bu manada mürid de bu keramet ve menkıbelerden yola çıkarak dini hayatını daha iyi şekillendirmektedir. Kerametlerdeki olağanüstü haller insanın manevi anlamda yükselmesinin göstergesidir. Bu keramet gösterme durumu, bize insanın manevi anlamda yükselebilenin bir yolunun da sağlam bir irade ve nefis terbiyesiyle olabileceğini göstermektedir. Böyle bir gerçekliğin tarikat büyüklerinin menkıbeleri ve kerametleriyle hayat bulması dini isteklendirme açısından derin etkiler bırakmaktadır.”

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, dergâh çavuşlarından biriyle yaptığımız görüşmelerde dergâh çavuşu “menkıbelerin tarikatın dışındaki bir bireyi dergâha katılması konusunda eskisi gibi etkili olmadıklarını belirtmiştir. İnsanların fizik ve metafizik ile ilgili bilgi sahibi olacak birçok kanalın olması, mevcut dünya görüşünün ve eğitimin daha çok pozitivist bir yapıda olması insanların anlatılan menkıbelere ve kerametlere inanmayı ve bunlardan etkilenmeyi zayıflatmıştır. Bu da menkıbe ve kerametlerin dini hayattaki etkisini azalttığını belirtmiştir.

Bu şu husus da belirtmek gerekmektedir. Tarikat üyelerine anlatılan bazı menkıbe ve kerametler müridlerin rasyonellikten uzaklaşmasına sebep olabilmektedir. Bir tarikat büyüğünün öneminin gösterdiği kerametlerin çokluğu ve ya olağanüstülüğüyle ölçülmesi gerçek anlamda Allah’ın Salih kulları olma konusunda yanlış bir algının oluşmasına sebep olabilmektedir.

Tablodan da anlaşıldığı üzere müridlerin dini hayatlarında menkıbe ve kerametlerin etkisi bulunmaktadır. Bu menkıbe ve kerametler müridler için dini hayatı şekillendirme işlevi görmektedir.

Tablo 19: Köyden Şehre Göç Edenlerin Şehre Uyum Sağlamasında Tarikatın Önemiyle İlgili Tutumların Dağılımı.

“Köyden Şehre Göç Edenlerin Şehre Uyum Sağlamasında Tarikatlar Etkilidir” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	4	2,9
Katılmıyorum	9	6,5
Kararsızım	22	15,8
Katılıyorum	61	43,9
Kesinlikle Katılıyorum	43	30,9
Toplam	139	100,0

“Köyden şehre göç edenlerin şehre uyum sağlamasında tarikatlar etkilidir” önermesine en yüksek oran % 43,9 (61) ile *Katılıyorum* olmuştur. Katılımcıların %30,9 (43)’u *Kesinlikle Katılıyorum*, % 15,8 (22)’i *Kararsızım*, % 6,5 (9)’i *katılmıyorum*, % 2,9 (4)’u ise kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir.

Toplumsal deneyimlerin açıkça teyit ettiği üzere, dün olduğu gibi, bugün de tarikat ve tasavvufa veya daha genel bir ifade ile geniş cemaat hayatına büyük bir ihtiyaç var. Nitekim tarikat ve cemaat yapıları sosyal göç sonucunda sanki bir avuç toprağın zerrecikleri gibi dört bir yana savrulan insanları bir araya getiriyor, mekânda yönünü şaşırılmış insan kitlelerine istikamet kazandırıyor, bir sosyal çevreye ait kılıyor; kısaca toplumu harmanlıyorlar. Sosyal göçün önümüze çıkardığı en önemli sorunlardan biri, modern kent bağlamındaki yeni tür toplumsallaşma sürecidir. Elbette modern cemaat yapıları ile silsilelerinde birer halka olan geçmiş tarikat yapıları arasında çok büyük farklılıklar var; ancak yine de geleneğin önemli unsurları bu modern ve iradi cemaat yapılarında belirgin bir rol oynamıştır. Modern formatları içinde tarikat ve cemaatleri ortaya çıkaran modern kentin zorlayıcı etkileri, teşekkül etmelerinde rol oynayan ise köklü gelenektir (Bulaç, 2001).

Süratli bir toplumsal değişme ve iletişim çağını yaşıyor olmanın getirdiği bunalımlar fertleri çoğu zaman kimlik bunalımına kadar götürmektedir. Oysa bir

cemaate mensubiyet kişiye bir sosyal statünün yanı sıra, kimlik ve kişilikte kazandırmaktadır(Aydemir, 1998: 7).

Günümüz metropollerinde yaşayan insanların yaşadıkları belirsizlikler karşısında zaman zaman kendi etnisitelerini, dini inanışlarını ya da bölgesel özelliklerini tampon mekanizmalar olarak kullandıkları görülmektedir.

Köyden; güvenlik, ekonomik ya da başka bir nedenle şehre göç eden insanların şehir hayatına uyum sağlamasında tarikatlar önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Kendi toprağından kopup bir anda kendisini şehirdeki yoğun hayatın içerisinde bulan insanların bu yeni hayata uyum sağlamaları kolay olmamaktadır. Bir yere ait olma hissini vereceği güven duygusundan yoksun kalmaktadır. Bununla beraber sığınacak birer güvenli liman aramaktadırlar. İşte tam da bu durumda tarikatlar dileyene kapısını açarak onların bu ontolojik güven problemlerine imkânları dâhilinde çözüm üretmektedir.

Mekanik dayanışmanın olduğu kırsal kesimden *organik dayanışmanın* (Slattery, 2010: 115) olduğu şehir hayatına geçişte bireyin bu süreçte uyum problemi yaşaması olasıdır. Tarikatlardaki ilişki biçimi ve yakınlık müridlerin bu uyum problemini aşmalarında önemli bir rol üstlenmektedir. Müridlerin vermiş olduğu cevaplar tarikatların bu fonksiyonunu açıkça göstermektedir.

Tablo 20: İnsanların Kendilerini Yalnız Hissetmelerini Engellemesi Açısından Tarikatların Öneminin Dağılımı

“Tarikat, İnsanın Kendini Yalnız Hissetmesini Engeller” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	1	0,7
Kararsızım	2	1,4
Katılıyorum	27	19,4
Kesinlikle Katılıyorum	106	76,3
Toplam	139	100,0

“*Tarikat, insanın kendini yalnız hissetmesini engeller*” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin % 76,3 (106)’ü *Kesinlikle Katılıyorum*, % 19,4 (27)’ü *Katılıyorum*, % 1,4 (2)’sı *Kararsızım*, % 0,7 (1)’si *Katılmıyorum*, %2,2 (3)’si ise *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

Yalnızlık duygusu, insanın ruh sağlığını önemli ölçüde etkileyen faktörlerden birisidir. Şöyle ki bazı durumlarda insanın yalnız kalması ve kendisini dinlemeye çalışması onu rahatlatıcı bir işlev icra ederken, istediği halde başkalarıyla iletişim kuramayan, kendisini tek başına, terk edilmiş olarak hisseden insanların ruhsal dengeleri bu durumdan olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Çünkü tek başına ve tecrit edilmiş olmak, insan tabiatına son derece aykırı bir görünüm arz etmekte ve onda birtakım huzursuzlukların meydana gelmesine neden olmaktadır. Zira sosyal bir varlık olan insanın, bireyselliğin en ağır bastığı anlarda bile başkalarına karşı birtakım ilgiler taşıdığı herkes tarafından bilinmektedir. Olaya dindar insan açısından bakıldığında, Kutsal’la ilişkiye girmenin, insanın iç dünyasında manevi bir alan yarattığı, sosyal olarak kendisini yalnız hisseden insanın en azında bu alanda yalnızlık hissetmeyeceği (Kaf, 50/16; Mücadele, 58/17) ve terk edilmişliğin insan psikolojisinde oluşturacağı yansımaların olumsuz etkisini en alt düzeye indirebileceği söylenebilir.

Nitekim bu konuda yapılan araştırmalar, dindar insanların daha az yalnızlık duygusu hissettiklerini ortaya koymuştur. Ancak burada şunu ilave etmek gerekir ki, dinler hiçbir şekilde gerçeklik âleminden farklı bir âlem yaratıp, bireyi gerçek âlemde koparmaya çalışmamaktadır. Dinin etkisi ancak gerçeklik âleminde meydana gelebilecek bazı gelişmelerin ortaya çıkarabileceği olumsuz durumlara karşı bir tampon işlevinden ibarettir. Yani inanan insanlar, zaman zaman kendilerini kurtaramadıkları sosyal tecrit duygularının olduğu olumsuz etkileri, Kutsal ile girmiş oldukları ilişki ile ödünleyebilirler. Kur’an’da dinin bu tür bir etki ortaya koyabileceğine atıfta bulunan birçok ayet vardır. Örneğin “*Gerçek bir dost olarak Allah yeter*” (Nisa, 5/45)” ayeti, bütün sosyal bağların çözüldüğü durumlarda bile, dinî inancın insanın ayakta kalmasına katkıda bulunabileceğine atıfta bulunurken; “*Allah’ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de*” (Yunus,10/62) ayeti ise,

Kutsal ile girilen bu ilişkinin, huzursuzlukların etkisini azaltmada işlevsel olabileceğini ima etmektedir (Karaca, 2010: 80).

Dini grupları diğer gruplardan ayıran en önemli özellik, bireyin vicdanına ve ruh dünyasına derinden işleyen etki kapasiteleridir. Modern dünyanın kalabalık sanayi şehirlerinde devasa kurumların resmi ilişkilerinin arasında kaybolan ve giderek yalnızlaşan insanoğlu için, dini gruplar bu yabancılaşma ve yalnızlaşma gibi psikososyal sorunlardan kurtuluş vaat ederler. Birincil ve samimi ilişkilerin motive ettiği cemaat ortamları, bir anlamda gündelik hayatın rutin düzeninden ve kentsel bunalımlardan insanları uzak tutma imkânı sunarlar. Her ne kadar dini gruplar sadece psikolojik ihtiyaçlar temelinde açıklanamazlarsa da, onların bu anlamda modern insanın ruhi, duygusal ve zihni ihtiyaçlarını karşılayan psikolojik işlevleri dikkat çekmektedir (Çelik C. , 2011: 25-26)

Kimi zaman tarikatlardaki gruba aşırı bağımlılık, bireyi yalnızlık duygusundan uzaklaştırırken öte yandan bireyselliği grup bilinci içerisinde eriterek yeni bir problemi doğurabilmektedir.

Tablodan anlaşıldığı üzere tarikat, üyelerinin kendilerini yalnız hissetmelerini engellemektedir. Yapılan görüşmelerde birçok müridin tarikata katıldıktan sonra yeni arkadaşlar edindiği görülmüştür. Tarikattaki zikir toplantıları ve sohbetler, bireye sosyal bir çevre sağlamaktadır. Müridler diledikleri zaman dergâha gidebilmekte ya da dışarıda kendi tarikatından biriyle görüşebilmektedir. Bu sosyal çevre müridin kendini yalnız hissetmesini engellemektedir.

Tablo 21: Toplumdaki Bozulmaları Onarmaya Çalışması Açısından Tarikatların Öneminin Dağılımı

“Tarikatlar Toplumdaki Bozulmaları Onarmaya Çalışır” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,4
Katılmıyorum	3	2,2
Kararsızım	3	2,2
Katılıyorum	31	22,3
Kesinlikle Katılıyorum	100	71,9
Toplam	139	100,0

“*Tarikatlar toplumdaki bozulmaları onarmaya çalışır*” önermesinin verileri incelendiğinde katılanların oranı çok yüksektir. Örneklem grubumuzdakilerin % 71,9 (100)’u *Kesinlikle Katılıyorum*, % 22,3 (31)’ü *Katılıyorum*, % 2,2 (3)’si *Kararsızım*, %2,2 (3)’si *Katılmıyorum*, %1,4 (2)’ü ise *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

Dini grupların toplumla ilişkilerinde önemli bir etken de grubun içinde bulunduğu toplumun durumudur. Toplumda herhangi bir buhran, eskiden beri kabul edilmiş değerlerde bir yıpranma olduğu zaman fertler, onları buhrandan kurtaracak bir sığınak ararlar. Dini grupların dinin özelliğinden kaynaklanan sarıcı, teselli edici, idealleri hedef gösterici özellikleri ferde bir sığınak oluşturmaktadır.

Özellikle evrensel dinlerde çok çeşitli yorumlar yapıldığı için, fert bütün yorumları birden kapsayamadığı gibi, bazı yorumlar aralarında seçim yapmayı zorunlu kılmaktadır. Bu durumda birey kendisine yakın hissettiği yorumları temel kabul eden bir gruba katılmayı tercih edebilir(Cezayirli, 1997 :375).

Tablo 22: Kültürel Yabancılaşmayı Engelleme Açısından Tarikatın İşlevine Yönelik Tutumların Dağılımı

“Tarikatlar, Gençlerin Kendi Kültürlerine Yabancılaşmasını Engeller” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	5	3,6
Kararsızım	6	4,3
Katılıyorum	41	29,5
Kesinlikle Katılıyorum	84	60,4
Toplam	139	100,0

“*Tarikatlar, gençlerin kendi kültürlerine yabancılaşmasını engeller*” görüşüne katılıyor musunuz? sorusuna örneklem grubumuzdakilerin % 60,4 (84)’ü *Kesinlikle Katılıyorum*, % 29,5 (41)’i *Katılıyorum*, % 4,3 (6)’ü *Kararsızım*, % 3,6 (5)’si *Katılmıyorum*, % 2,2 (3)’si ise *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

Kültür: bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan öyle bir bütündür ki, toplumun içindeki her türlü bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumi tavırları, görüş ve zihniyet ile her türlü davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlarla birlikte, o cemiyet üyelerinin ekserisinde müşterek olan ve onları diğer cemiyetlerden ayıran hususi bir hayat tarzı temin eder (Turhan, 2010: 48).

Yabancılaşma, birey ile onun dünyası arasındaki diyalektik ilişkinin bilinçte kaybolduğu bir süreçtir (Berger, 2005: 142). Yabancılaşma, bireyin kendi kimlik ve şahsiyetini oluşturan tarihi, sosyolojik, kültürel psikolojik sürece ve bütünlüğe aykırılık ve onun dışına çıkma, toplumun değerlerinin uzağına düşüp başka değerleri benimseme veya benimsemeksizin tekrarlama anlamına gelmektedir (Sezen, 2002: 93).

Geleneksel toplumsal yapının bireye sunduğu roller vasıtasıyla bahsettiği anlam ve değer, yaşanan kuramsal değişimler, hayatın tekdüzeliği ve mekanikleşmesi neticesinde modern toplumsal kurumlar tarafından bireye sunulamamaktadır. Bu durumda bireyler, maruz kaldıkları anlam, değer ve kimlik krizini kendisi gibi düşünen veya düşündüğünü hissettiği din gruplara yönelerek gidermeye çalışmaktadır (Özay, 2007: 216). Bu yönüyle birer dini grup olan tarikatlar, geleneksel anlam ve değerleri bireye sunarak onun hızlı bir şekilde değişen dünya karşısında kendi kültürüne yabancılaşmayı engellemektedir.

Léger'e göre, *“dini inancın genel ve ayırt edici bir özelliği olarak meşru bir gelenek hâkimiyetine vurguyu belirtmek mümkündür. Bu tipik- ideal bakış açısından hareketle, her din hem somut bir sosyal gruptan müteşekkil inançlı bir toplum; hem de geçmişte ve gelecekte inanan neslin devamının ayrıntılı haritasını çizen hayali bir soy ağacını meydana getirir.”* (Léger, 2009: 106) Bu bağlamda ele alındığında tarikatlar, hem yeni neslin dini sosyalleşmesine, hem de geleneğin aktarılmasına katkı sunmakta ve ‘toplumsal bellek’in (Connerton, 1999: 25) parçalanmasını önlemeye çalışan bir etkiye sahiptir denebilir.

Tablo incelendiğinde tarikatların kültürel yabancılaşmayı engellediği açık bir şekilde görülmektedir. Tarikatlardaki adap, erkân ve usuller tarikatın içerisinde geliştiği kültürel ortamın normlarından bağımsız düşünülemez. Bu açıdan bakıldığında tarikatların kültürel değerleri koruması ve onları üyelerine aktararak bu değerlerin erozyona uğramasını engellemesi tabii bir süreç haline gelmektedir.

Odak grup görüşmelerinden elde ettiğimiz bilgiler de tablodaki verileri desteklemektedir. Daha önce toplumsal normlara uyma konusunda problem yaşayan birçok kişinin tarikata girmesi ile bu sorunların zamanla ortadan kalktığı ifade edilmiştir. Örneğin lise mezunu bir genç *“öğrencilik yıllarımda arkadaş ortamında madde kullanıyordum. Mezun olduktan sonra bir arkadaşım aracılığıyla bu tarikattaki zikir, dersler ve sohbetlere katılmaya başladım. Zaman ilerledikçe aldığım dersler ve tarikat büyüklerinin bu konudaki yardımları sayesinde bu kötü alışkanlığımı terk etmeye başladım. Şimdi çok şükür bu kötü alışkanlığımı tamamen bıraktım.”*

Tablo 23: Toplumdaki Kültürel Yozlaşmayı Engellemesi Konusunda Tarikatın Rolü.

“Tarikatlar Toplumdaki Kültürel Yozlaşmayı Engelliyor” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	4	2,9
Kararsızım	4	2,9
Katılıyorum	33	23,7
Kesinlikle Katılıyorum	95	68,3
Toplam	139	100,0

“*Tarikatlar toplumdaki kültürel yozlaşmayı engelliyor*” şeklindeki önermeye örneklem grubumuzdakilerin % 68,3 (95)’ü *Kesinlikle Katılıyorum*, % 23,7 (33)’si *Katılıyorum*, %2,9 (4)’ü *Kararsızım*, % 2,9 (4)’ü *Katılmıyorum*, % 2,2 (3)’si ise *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

Din; kültürün korunmasında, kuşaktan kuşağa aktarılmasında, kültürün süreklilik kanmasında işlevseldir. Din, muhafazakâr ve meşrulaştırıcı özelliklerinin sonucu olarak kültürü koruma ve aktarma işlevlerine sahiptir. Din; topluma kültürün geçerliliğini kabul ettirerek, kültürü kendi şemsiyesi altında korur ve verdiği eğitim ve anlayışla da kuşaktan kuşağa aktarır. (Dursun, 1992: 42-43). Dinin bu özelliğinden hareketle şunu söyleyebiliriz. tarikatlar, dinden doğan gruplar olduğu için dinin toplumdaki kültürü koruyarak onun yozlaşmasını önleme işlevini üstlenmektedir.

Tablo incelendiğinde müridlerin % 92’si tarikatların kültürel yozlaşmayı engellediği şeklinde cevaplar verdiği görülmektedir.

3.3.2. Dini Hayatı Şekillendirme Boyutu

Tarikatların çıkış noktaları din olduğu için, bir başka deyişle dinden doğan bir grup olduğu için, dini hayatı etkileme, ona şekil verme ve buna karşılık dinden etkilenmemesi düşünülemez.

Tarikatların birçok işlevi bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de şüphesiz dini hayatı şekillendirme ve dini daha derinden yaşatma işlevidir. Haftalık zikirler, sohbetler ve dersler sayesinde müridlerin dini eğitimine katkıda bulunarak, onların dini hayatına etkide bulunmaktadır. Öte yandan tarikat büyüklerinin, müridlerin hayatlarında merkezi bir öneme sahip olması, tarikata girenlerin dini hayatlarını kendileri için rol-model olarak seçtikleri Mürşid'e göre şekillendirmeleri dini hayatlarına yeni bir boyut katmaktadır.

Tarikatın müridlerin dini yaşamları konusundaki işlevlerini ortaya çıkarmak için sorduğumuz sorular ve bu sorulara aldığımız cevaplar aşağıda tablolar halinde verilecektir.

Tablo 24:Gerçek İslam'ı Yaşayabilmek ve Allah'ın Yolunu Bulabilmek İçin Bir Mürşide ve Tarikata Olan İhtiyacın Dağılımı

“Gerçek İslam'ı Yaşayabilmek ve Allah'ın Yolunu Bulabilmek İçin Bir Mürşide ve Tarikata İhtiyaç Vardır” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,4
Katılmıyorum	2	1,4
Kararsızım	4	2,9
Katılıyorum	73	52,5
Kesinlikle Katılıyorum	58	41,7
Toplam	139	100,0

Ankete katılanların % 94,2 (131)'si gerçek İslam'ı yaşayabilmek ve Allah'ın yolunu bulabilmek için tarikata girilmesi gerekliliğini savunmuştur. Onlara göre İslam'ı daha bilinçli yaşamak, Allah'a gerçek manada kul olabilmek, nefisle cihatta başarıya ulaşabilmek gibi yaradılış gayesini gerçekleştirmek için tarikatlara ihtiyaç vardır. Ayrıca günümüzde tasavvufun yaşayan şekli olarak gördükleri tarikatları, Kuran-ı Kerim ile Hz. Peygamberin sözleri ve yaşama tarzı olarak görmüşler. Bu zamanda gerçek İslam'ı yaşamak isteyenlerin tarikatlara yönelmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu düşüncede olan katılımcılar, şeyhi (mürşid) bir anlamda kişinin elinden tutacak ve Peygamber'e götürecektir, böylece Allah'ın emir ve yasaklarını bilmede bir vasıta olarak görmektedirler.

“Gerçek İslam'ı yaşayabilmek ve Allah'ın yolunu bulabilmek için bir mürşide ve tarikata ihtiyaç vardır.” şeklindeki önermeye müridlerin % 2,8 (4)'ü İslam dinini yaşayabilmek için tarikata girmenin gerekli olmadığı yanıtını vermişlerdir. Şeriatı tam manası ile bilen kişinin tarikata girmeden de kurtulabileceği fakat bunun günümüzde zor olacağı görüşündedirler. % 2,9 (4)'ü ise *Kararsızım* şeklinde cevap vermiştir.

Tarikatlar, müntesiplerini içinde buldukları dini anlayışa göre yetiştirmeye gayret etmektedir. Kurulan zikir meclisleriyle müridlerin dini duygularının tazelenmesi vasıtasıyla gerçek anlamda İslam'ı yaşayabilmelerine katkı sağlamaktadır. Tarikatlar, informel dini eğitim yoluyla müntesiplerinin dini bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. İnanç ve ibadetler konusundaki bilgileri Kur'an ve Sünnete dayandırılmak suretiyle sağlamlaştırmaktadır. Bu hususlar göz önüne alındığında, tarikatların müntesiplerinin gerçek İslam'ı yaşayabilmeleri ve Allah'ın yolunu bulmalarına katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Ancak şu hususu da göz önünde bulundurmak gerekir: Elbette ki tarikatlar dini arayışların neticesinde ortaya çıkan dini gruplardır. Ancak bütün tarikatlar ve onların bütün uygulamaları tam anlamıyla İslam'a uygundur diyemeyiz. Örneğin; bazı tarikatlarda dua edilirken sanki duaları kabul edecek merci şeyhleriymiş gibi bir düşüncenin olması farkında olmadan İslam'ın tamamen yasakladığı şirk koşma problemini doğurmaktadır.

Öte yandan kimi tarikatların çıkış noktası İslamiyet olmakla beraber zamanla, kısmen ya da tamamen İslam inancına ters uygulamalara dönüşebilmektedir. Mesela koşulsuz şartsız şeyhe bağlılık veya şeyhin hata yapmaz günah işlemez biri olarak görülmesi örnek verilebilir.

Tablo 25: Bir Rol-Model Olarak Şeyhin Önemine Göre Dağılımı

“Şeyh Takip Edilecek En İyi Modeldir” Görüşüne Katılıyormusunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	16	11,5
Kararsızım	6	4,3
Katılıyorum	31	22,3
Kesinlikle Katılıyorum	86	61,9
Toplam	139	100,0

“Şeyh takip edilecek en iyi modeldir” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin % 61,9 (86)’u *Kesinlikle Katılıyorum*, % 22,3 (31)’ü *Katılıyorum*, % 4,3 (6)’ü *Kararsızım*, %11,5 (16)’i *Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir. *Kesinlikle Katılmıyorum* seçeneği hiç kimse tarafından işaretlenmemiştir.

Şeyh, tarikat üyeleri için ideal insan tipi olarak kabul edilmektedir. Şeyh, müridleri için tasavvufun yetiştirmeyi amaç edindiği “insan-ı kâmil” örneğidir. Onun sahip olduğu derin bilgi ve feraset, hayatına yön vermektedir. Onun hayatının her aşaması ve davranışı bu yönüyle müridleri için arzu edilen hayat ve davranış tarzıdır. Şeyh veya onun halifelerinin olası bir durumda hakem olarak tayin edilmesinin temelinde yatan neden de budur. Bizzat şahit olduğumuz bir durumda şeyhine danışan bir mürid, “şeyhim, sizin yaptığınız bir şey ya da söylediğiniz bir söz bizim için yol haritası olacaktır. Sen ne karar verirsen biz de ona göre davranacağız.” denilmiştir.

Tablo 20'deki veriler ve mülakatlarda elde ettiğimiz veriler, şeyhin müridleri için rol-model olduğu ve takip edilecek bir model olduğu anlaşılmaktadır. Bu rol modelliğin niteliği kişiden kişiye değişmekle beraber şeyhin en ideal model olduğu katılımcıların büyük bir oranı tarafından kabul edilmektedir.

Tablo 26:Cennete Gitmek İçin Bir Tarikata Bağlanmanın Önemine Göre Dağılımı

“Cennete Gitmek İçin Bir Tarikata Bağlı Olmak Gerekir” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	18	12,9
Katılmıyorum	53	38,1
Kararsızım	23	16,5
Katılıyorum	14	10,1
Kesinlikle Katılıyorum	31	22,3
Toplam	139	100,0

“Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir” şeklindeki soruya örneklem grubumuzdakilerin %12,9 (18) *Kesinlikle Katılmıyorum*, % 38,1 (53)'i *Katılmıyorum*, % 16,5 (23)'i *Kararsızım*, % 10,1 (14)'i *Katılıyorum*, % 22,3 (31)'ü ise *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

Tablodaki veriler incelendiğinde katılmıyorum diyenlerin oranı en fazla olmaktadır. Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir görüşüne katılmayanlara bu düşüncelerinin sebebini sorduğumuzda, tarikat insanı kötü iş ve davranışlardan korur, dini vecibelerini yerine getirebilir ancak bir insan herhangi bir tarikata bağlı olmadan da dini vecibelerini yapabilir ve kötü davranışlardan uzak kalabilir şeklinde cevaplar alınmıştır.

3.3.3. Psikolojik Boyutu

Tarikatların bir başka fonksiyonu da insanların üstesinden gelemedikleri sıkıntılarını, tarikatlardaki sohbet ve zikirlerle katılarak aşacaklarına inanmasında görülebilir. İnsan, yapısı gereği "doğal", ya da içtimaî hayatlar girdabında bir dayanak, bir destek arar. Modern anlayış, insanın bilimle tabiatı yeneceği ve "tabiat olayları'nın yol açtığı korkudan kurtulacağını varsaymış, fakat bu anlayış, insana müspet hiçbir şey kazandırmamış, tam tersine insan, kendisini manasız bir hayat, sürekli ölüm korkusu ve acımasız bir çevrenin içinde daha yalnız, daha kimsesiz ve güçsüz hissetmiştir. Buna karşılık din, insana her türlü hâdise karşısında, bütün varlıkların sahibi merhametli ve gücü her şeye yeten bir varlığa dayanma, O'na yönelmekle kendini güçlü hissetme, bütün kâinatı kendisi için bir kardeş, bir dost çevresi görme, ölümü hayattan öte, daha üst bir hayat mertebesine yükselme ve inancı kazandırır. İnsan, iman ile Allah'a bağlanma, bütün eşya ve hâdiselere bu bağlılığın penceresinden bakmakla tam bir huzur bulur, sonsuz bir hayatın basamağı olarak gördüğü dünya hayatını da sever ve bu hayatı aslî gaye hâline getirmenin yol açtığı yıpratıcı hırs, kıskançlık, tatmin edildiği sanıldıkça daha da susuzluk ve açlık veren nefsanî arzular kapanından kurtulur (Kaymak, 2003).

Aşkın bir varlığa inanma ve bu inancı gereği olarak dini hayata yön vermek bireyi psikolojik açıdan rahatlatmaktadır. Dinden doğan gruplar olan tarikatlar da müridlerin dini hayatını şekillendirerek bireyin psikolojik olarak rahat etmesine ve huzurlu olmasına katkıda bulunmaktadır. Tarikatların bu konudaki işlevlerini ortaya çıkarmak için sorduğumuz sorulara verilen cevaplar aşağıdaki gibidir.

Tablo 27: Tarikattaki Her Şeyin Müridlerin İstekleri Doğrultusunda Gitmesine Göre Dağılımı

“Her Şeyi Göz Önüne Aldığımda, Tarikattaki Her Şey Gönümce Gidiyor” Görüşüne Katılıyormusunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	2	1,4
Kararsızım	11	7,9
Katılıyorum	36	25,9
Kesinlikle Katılıyorum	90	64,7
Toplam	139	100,0

“Her şeyi göz önüne aldığımda, tarikattaki her şey gönümce gidiyor” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin % 64,7 (90)’si *Kesinlikle Katılıyorum*, % 25,9 (36)’u *Katılıyorum*, % 7,9 (11)’i *Kararsızım*, %1,4 (2)’ü ise *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir. Katılımcılardan hiçbiri *Kesinlikle Katılmıyorum* seçeneğini işaretlememiştir.

Tablo 23’teki veriler elde edilen diğer verilerle beraber değerlendirildiğinde, tarikat, sağladığı kardeşlik hukuku, aynı amaç uğruna bir araya gelme, yaptığı sohbet ve dersler sayesinde müridlerinin huzurlu ve mutlu olmasını sağlamaktadır.

Tablo 28: Müridler Arasındaki İşbirliğinin Kendilerini İyi Hissetmelerindeki Öneme Göre Dağılımı

“Tarikat Üyeleri, Birbirleri İle İşbirliği Yaptıkları Zaman Kendilerini İyi Hissederler” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	4	2,9
Kararsızım	3	2,2
Katılıyorum	42	30,2
Kesinlikle Katılıyorum	90	64,7
Toplam	139	100,0

“Tarikat üyeleri, birbirleri ile işbirliği yaptıkları zaman kendilerini iyi hissederler” görüşüne katılımcıların % 64,7 (90)’si *Kesinlikle Katılıyorum*, % 30,2 (42)’si *Katılıyorum*, % 2,2 (3)’si *Kararsızım*, %2,9 (4)’u *Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir. *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap veren olmamıştır

Dini bir topluluğa katılmanın faydalı yanları vardır. İlk olarak, düzenli bir biçimde dini ibadetlere devam, kişinin kendi inancını devam ettirmesi açısından önemlidir. İkinci olarak da, dini inanç kişiye zor ve sıkıntılı durumlarında bir ümit kaynağı olabilir. İnanç sayesinde kişiler acı ve ıstıraplarında bir anlam ve hikmet bulabilirler. Dolayısıyla dini inancın zayıfladığı, stresli ve zor durumlarda, cemaatle gelen manevi destek, kişinin dini inancını ve ruhsal sağlığını devam ettirmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, özellikle cemaatin, hasta kişi için yaptığı dualar son derece anlamlıdır. Kişinin adına dua edilmesi, o kişiye değerli olma hissini kazandırır. Ayrıca diğerlerinin hasta için duası, kontrolün Allah’ın elinde olduğu inancı güçlendirir. Araştırmalar, sosyal desteğin stresli durumlarda stresle başa çıkmada önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Cemaat üyelerinin hastaları ziyareti, onların ihtiyaçlarını karşılamaları vs. hasta için son derece bir önemli moral kaynağıdır (Köylü, 2007: 83).

Tablo 29: Bütün Tarikat Üyelerinin Huzur ve Mutluluğunun Kadiri Tarikatı İçin Önemine Göre Dağılımı

“Her Bir Tarikat Üyesinin Refah Ve Mutluluğu, Bu Tarikat İçin Önemlidir” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	6	4,3
Kararsızım	5	3,6
Katılıyorum	40	28,8
Kesinlikle Katılıyorum	88	63,3
Toplam	139	100,0

Tablo incelendiğinde, “*Her bir tarikat üyesinin refah ve mutluluğu, bu tarikat için önemlidir*” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin % 63,3 (88)’ü *Kesinlikle Katılıyorum*, % 28,8 (40)’i *Katılıyorum*, %3,6 (5)’sı *Kararsızım*, % 4,3 (6)’ü *Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir. *Kesinlikle Katılmıyorum* seçeneğini işaretleyen olmamıştır.

Tarikat, gerek toplu zikirler ve sohbetlerle gerekse içtimai konulardaki rehberliği ile her bir üyesinin mutluluğu ve huzurunu hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda, müridler arasında bir kardeşlik hukuku oluşturarak her birinin kendisini bu ailenin bir ferdi olarak görüp huzur duymasını sağlamaktadır. Sultan Şeyhmus Ezuli Dergâhı çavuşu ile yaptığımız mülakatta bu kardeşlik hukuku ile ilgili “Bizim tarikata gelen herkes bizim için son derece önemlidir. Temel gayemiz onların dini yaşamlarında daha ihlâslı davranarak iç huzuru yaşamalarına yardımcı olmaktır. Dergâhımıza gelen müridler arasında kesinlikle bir ayırım yoktur. Her biri bizim için değerlidir.” şeklinde cevaplar aldık. Gerek tablodaki verilerden gerekse yaptığımız mülakatlardan anlaşılmaktadır ki, her mürid bu tarikat için önemlidir. Onların kendi aralarında sağlanan kardeşlik hukuku sayesinde hepsinin huzurlu ve mutlu olması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Tablo 30: Tarikatın, Üyelerinin Mutlu Olmasındaki Öneme Tutumuna Göre Dağılımı

“Tarikat, Tüm Koşulları Düşündüğümde Beni Mutlu Ediyor” Görüşüne Katılıyor Musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	4	2,9
Kararsızım	1	0,7
Katılıyorum	37	26,6
Kesinlikle Katılıyorum	97	69,8
Toplam	139	100,0

“*Tarikat, tüm koşulları düşündüğümde beni mutlu ediyor*” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin çok büyük bir oranı % 69,8 (97)’i *Kesinlikle Katılıyorum* şeklinde cevap vermiştir. *Katılıyorum* diyenlerin oranı % 26,6 (37), *Kararsızım* diyenler % 0,7 (1), *Katılmıyorum* diyenlerin oranı ise % 2,9 (4)’dur. *Kesinlikle katılmıyorum* diyen olmamıştır.

Taftazani, tasavvufun psikolojik, etik ve epistemolojik özelliği bulunduğunu ifade edip, bu özelliklerden birinin huzur ve mutluluk olduğunu belirtmektedir. Bu huzur ve mutluluk özelliği, her çeşit tasavvufun mümeyyiz vasfıdır. Çünkü tasavvuf bedeninin isteklerini tahrik eden unsurları yenmeyi veya düzene koymayı hedefler ve Sufinin bir nevi nefsi ile uyumunu sağlar. Bu durum kişiyi bütün kaygılardan azad edip ona sonsuz iç huzuru ve mutluluk verir (Haşşab, 2010: 71).

Tablodaki veriler incelendiğinde; tarikatların, sadece toplumsal işlevleri olmadığı, bu işlevlerinin yanında bireysel fonksiyonlarının da olduğu görülmektedir.

Tarikatın bireysel boyutlarından biri de psikoloji anlamında üstlenmiş olduğu işlevdir. Tarikatta kutsal bir amaç için bir araya gelme, haftalık zikirlerle katılma, sıkı bir dostluk ve kardeşlik bağının kurulması vb. müridlerin psikolojik açıdan rahatlatmaktadır. Tarikatların bu işlevini ortaya çıkarmak için “*Haftalık zikirlerle*

katılmak beni psikolojik açıdan rahatlatıyor” görüşüne katılıyor musunuz? Sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki gibidir.

Tablo 31:Müridlerin Psikolojik Açıdan Rahatlamalarında Haftalık Zikirle Katılmanın Önemine Göre Dağılımı

“Haftalık Zikirle Katılmak Beni Psikolojik Açıdan Rahatlatıyor” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	1	0,7
Katılmıyorum	5	3,6
Kararsızım	3	2,2
Katılıyorum	28	20,1
Kesinlikle Katılıyorum	102	73,4
Toplam	139	100,0

“Haftalık zikirle katılmak beni psikolojik açıdan rahatlatıyor” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin % 73,4 (102)’ü Kesinlikle Katılıyorum, % 20,1 (28)’i Katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Kararsızım diyenler %2,2 (3) Katılmıyorum diyenler %3,6 (5), Kesinlikle Katılmıyorum diyenlerin oranı ise %1,4 (2)’tür.

İbadethanede cemaat/grup halinde düzenli olarak yapılan ibadetlere devam etme, kişinin psikolojik olarak rahatlamasını ve sosyalleşmesi sağlayan unsurlardan birisidir (Horozcu, 2010:213). Hz. Peygamber de Allah’ı zikretmenin insanın içinde huzur ve sükûnet yaydığını dile getirmiştir: *“Bir topluluk Allah’ı zikretmek üzere oturursa, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar, üzerlerine sekine (huzur, feyiz) iner ve Allah onları yanındakilere (meleklerle) zikreder ”* (Müslim, 2005: 481).

Zikir, kalbin katılık ve karanlığını giderir; gam ve kederi, hüznün ve tasayı, gönül darlığı ve can sıkıntısını dağıtır. Zikir, bir çeşit bilinç hâlidir ve bilinci diri tutar. Zikir, gönülleri gafletten korur. Zikir, bir tür âb-ı hayattır, canlara can katan merhemdir. Zikir, yoksullukları kanaat zenginliğine, yalnızlıkları dostluğa,

mahrumiyetleri ilâhî ilgiye dönüştürür. Zikir, dünyalık korkuları giderir ve endişeleri umuda çevirir (Aydın, 2009: 98).

Birçok dini uygulama (meditasyon, dua ve zikir vs. gibi), literatürde “dinlenme tepkisi” olarak adlandırılan bir etkiye neden olarak, sempatik sinir sistemi merkezini düzenler, kas kasılmalarını azaltır, adrenal eksenini, düşük kan basıncını düzenler, kalp atışı hızını düşürür ve beyin dalgalarını değiştirir. Tüm bu dinlenme ve rahatlanma şekilleri de önemli derecede sağlığa etki eder. Dini katılım ve bu tür olumlu psikolojik duygular bir taraftan yaşama bir anlam kazandırırken, diğer taraftan da insanın yaşama daha olumlu ve ümitli bir şekilde bakabilmesini sağlar. Böyle bir haleti ruhiye ise, insanların hem ruh hem de beden sağlığını korumaya yardımcı olur (Köylü, 2007: 85-86).

Toplum hayatının çeşitli zaruretleri ve engellemeleri kişilerde kaygı ve bunalımlara yol açarken, bu durumdaki kişilerin kendilerine sosyal destek sağlayacak hedeflere yönelmeleri mümkündür. Dini gruplara katılma ve bu yolla mahrumiyetlerin acısını telafi etme, bir çok insan için muhtemel bir gelişme yoludur (Hökelekli, 2008: 94).

Haftalık zikirle katılmanın müridlerin psikolojik açıdan rahatlamaları konusunda önemli olduğu görülmektedir. Yaptığımız mülakatlarda müridlerden biri, “zikir esnasında dünyanın yorucu ritminden uzaklaşıp kendimi zikrin derinliklerine bırakıyorum. Bu hal beni bütün streslerimden uzaklaştırıyor. Zikir bittiğinde kendimi formatlanmış gibi hissediyorum. Zikir esnasında dile getirdiğim her “ism-i celil” ile içimdeki sıkıntılar bir bir eriyip kayboluyor.” şeklinde cevap aldık. Bu bilgiler ışığında zikir meclislere katılmanın müridlerin psikolojik açıdan rahatlamalarını sağladığı görülmektedir.

Tablo 32:Müridler Arasında İşbirliği, Katılım ve Güven İklimi Oluşturmada Tarikatın Önemine Göre Dağılımı

“Tarikat, Üyeleri Arasında İşbirliği, Katılım ve Güven İklimi Oluşturur” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	2	1,4
Kararsızım	1	0,7
Katılıyorum	41	29,5
Kesinlikle Katılıyorum	95	68,3
Toplam	139	100,0

“*Tarikat, üyeleri arasında işbirliği, katılım ve güven iklimi oluşturur*” önermesine katılıp katılmadıkları sorulduğunda, örneklem grubumuzdakilerin % 68,3 (95)’ü *Kesinlikle Katılıyorum*, % 29,5 (41)’i *Katılıyorum*, % 0,7 (1)’si *Kararsızım*, % 1,4 (2)’si *Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir. *Kesinlikle Katılmıyorum* seçeneğini işaretleyen olmamıştır.

İslamiyet’te mezhepler, tarikatlar, dinî cemaatler, sır grupları, dayanışma teşkilatları gibi değişik boyut ve özellikteki sosyal gruplara mensubiyet, kişileri birer fert olmanın ötesine taşır. Ortak bir irade etrafında onları toplar. Grubun müşterek menfaati çoğu kez bireysel menfaatlerin önüne geçer. Tabii bir dayanışma/kardeşlik ruhu doğar (Büyükkara, 2007:108).

Tablo incelendiğinde tarikatların, üyeleri arasında işbirliği, katılım ve güven iklimi oluşturmada önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Yapılan mülakatlarda, üyelerden herhangi birisinin bir sorunu olduğunda diğer üyelerin ellerinden geldiği kadarıyla yardımcı olmaya çalıştığı belirtilmiştir. Özellikle düğün, sünnet törenleri, taziye gibi geçiş dönemlerinde üyeler arasında bir işbirliği olduğu öğrenilmiştir. Yapılacak herhangi bir yardımda müridler arasında işbirliği yapılmakta ve her mürid imkânları dâhilinde yardım etmektedir. Yine güven konusunda üyelerin tereddüt etmeden birbirilerine güvendiği, bu güvenin de tarikatın sayesinde olduğu

belirtilmiştir. “*Bu güvenin temel dayanağı nedir?*” şeklindeki derinleştirici sorumuza, “Biz haftalık zikirler ve diğer zamanlarda tarikatta bir arada bulunuyoruz. Aynı sofrada yemek yiyor ve aynı ortamı paylaşıyoruz. Aramızdaki bağ kardeşlik seviyesindedir. Bu bizim birbirimize güvenmemizde önemli bir faktördür. Öte yandan şeyh ya da onun halifelerinin olası bir olumsuzluktaki tavırları ve telkinleri de bu güven ortamının oluşmasında etkilidir.” şeklinde cevaplar aldık.

3.3.4. Ekonomik Boyutu

Tablo 33:Aynı Tarikattan Olmanın Alış-Verişe Etkisi

“Alış-Verişte Mümkün Oldukça Kendi Tarikatımdan Olan Esnafı Tercih Ederim” Görüşüne Katılıyorsunuzunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	14	10,1
Kararsızım	21	15,1
Katılıyorum	72	51,8
Kesinlikle Katılıyorum	29	20,9
Toplam	139	100,0

“*Alış-verişte mümkün oldukça kendi tarikatımdan olan esnafı tercih ederim*” önermesine *Katılıyorum* diyenler % 51,8 (72) ile en yüksek orandadır. Diğer seçenekleri işaretleyenlerin oranları ise birbirine yakındır. *Kesinlikle Katılıyorum* diyenler % 20,9 (29), *Kararsızım* diyenler %15,1 (21) *Katılmıyorum* diyenler % 10,1 (14), *Kesinlikle Katılmıyorum* diyenler ise % 2,2 (3) oranındadır.

Yaptığımız görüşmelerde birçok mürid, kendi tarikatından esnafları tercih ettiklerini belirttiler. Tarikatın müridler arasında kurduğu kardeşlik hukukunun bunda önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Olaya sadece esnafa getirisi açıdan bakmak eksik olacaktır. Esnaf, kendi mürid dostlarına kâr oranını çok cüz’i bir

seviyede tutarak satış yapmaktadır. Kendi esnafını tercih eden müridler alış-verişlerini normal fiyatların altında yapabilmektedir. Bu uygulamanın tarikata üye olan müridlere ve esnafa ekonomik anlamda bir getiri sağladığını göstermektedir.

3.3.5. Hayata Anlam Katma Boyutu

Tablo 34:Ölüm, Hastalık Ve Musibetler Karşısında Tarikatın İnsana Başka Yoldan Elde Edemeyeceği Bir Güven Duygusu Vermesi Açısından Öneminin Dağılımı

“Tarikat; Ölüm, Hastalık ve Musibetler Karşısında İnsana, Başka Yoldan Elde Edemeyeceği Bir Güven Duygusu Verir” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	2,2
Kararsızım	4	2,9
Katılıyorum	25	18,0
Kesinlikle Katılıyorum	107	77,0
Toplam	139	100,0

“Tarikata bağlılığın insan hayatına sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırır” görüşüne, örneklem grubunda yer alanların, % 77,0 (107)’si *Kesinlikle Katılıyorum*, % 18,0 (25)’i *Katılıyorum*, %2,9 (4)’u *Kararsızım*, %2,2 (3)’si *Katılmıyorum* cevabını vermişlerdir. *Kesinlikle Katılmıyorum* seçeneği katılımcıların hiçbiri tarafından işaretlenmemiştir.

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde tarikat mensuplarının tamamına yakın bir oranının tarikatın, müntesiplerine başka yolla elde edemeyecekleri bir güven duygusu verdiğine inanmakta oldukları görülmektedir.

Tablo 35:Hayata Anlam Ve Gaye Katmada Tarikatın Öneminin Dağılımı

“Tarikata Bağlılık, İnsanın Hayatına Başka Türü Sahip Olamayacağı Bir Gaye ve Anlam Kazandırır” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	1	,7
Katılmıyorum	3	2,2
Kararsızım	17	12,2
Katılıyorum	27	19,4
Kesinlikle Katılıyorum	91	65,5
Toplam	139	100,0

“*Tarikata bağlılık, insanın hayatına başka türlü sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırır*” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin % 65,5 (91)’i *Kesinlikle Katılıyorum*, % 19,4 (27)’ü *Katılıyorum*, % 12,2 (17)’si *Kararsızım*, %2,2 (3)’si *Katılmıyorum*, % 0,7 (1)’si ise *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

Tarikat üyeleriyle yaptığımız görüşmelerden edindiğimiz bilgiler tablodaki verileri desteklemektedir. Üyelerin birçoğu, tarikata bağlandıktan sonra kutsal bir amaç etrafında toplanmanın hayatlarına anlam kattığını ifade etmektedirler. Özellikle müridlerden biriyle yaptığımız görüşme dikkat çekiciydi: “*Bu tarikata girmeden önce nerde akşam orda sabah tarzında yaşıyordum. Hayattan hiçbir beklentim yoktu. Daha doğrusu yaşamın bir anlamı yoktu. Bir başıboşluk içerisinde yaşayıp gidiyordum. Ancak bir arkadaş vasıtasıyla bu tarikata girdikten sonra deyim yerindeyse dünyam değişti. Hayatta kendime, yaratıcıma ve içinde yaşadığım topluma karşı sorumluluklarımın olduğunu fark ettim. Daha önceleri rüzgârın önüne kattığı bir yaprak gibiyken, tarikata girdikten sonra adeta kendimi yeniden keşfettim. Hayatım anlamlı olmaya başladı. Bu doğrultuda ibadetlerimi yapmaya dikkat ettim. Bir iş buldum ve aileme destek olmaya çalıştım. Hayattan keyif almaya başladım. Artık peşinden gidebileceğim bir amacım ve hedefim var.*”

Tablodaki veriler ve mülakatlardan elde edilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere araştırma alanımızda tarikata bağlılık, müridler için dünya hayatına anlam veren bir katalizör olma konumundadır. Dolayısıyla tarikat müridler için bambaşka bir alam dünyası olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 36: Manevi Bir Haz Alma ve Dini Duygularımı Yenilenmiş Hissetmede Tarikattaki Zikir Ve Sohbetlerin Öneminin Dağılımı

“Tarikattaki Sohbet ve Zikirlerden Manevi Bir Haz Alırım ve Dini Duygularımı Yenilenmiş Hissederim” Görüşüne Katılıyorsunuzunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	3	2,2
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	2	1,4
Katılıyorum	27	19,4
Kesinlikle Katılıyorum	107	77,0
Toplam	139	100,0

“*Tarikattaki sohbet ve zikirlerden manevi bir haz alırım ve dini duygularımı yenilenmiş hissederim*” görüşüne örneklem grubumuzdakilerin % 77 (107)’si *Kesinlikle Katılıyorum*, % 19,7 (27)’i *Katılıyorum*, % 1,4 (2)’ü *Kararsızım*, % 2,2 (3)’si ise *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir. Katılmıyorum seçeneğini işaretleyen olmamıştır.

Dinî grupların her şeyden önce yapısal anlamda dinden kaynaklanan dinî daha iyi anlama, bilme, tecrübe etme ve yaşamaya dönük özsel işlevleri bulunmaktadır. Bunların başında başka bir gerçeklik alanına indirgenmesi ve gözlenmesi imkânsız olan sübjektif tecrübeyle ilgili boyut bireysel yönelişlerin temeli olabilmektedir. Mistik tecrübe veya tasavvufi boyut dindar insanı kuru bir formalizm ve şekilcilikten öte, duygu ve heyecan yüklü deruni bir manevi hayata taşıyabilmekte, ya da dindarlığı yüksek duygusallık ve vecd içinde yaşamak

isteyenlere bir seçenek olmaktadır. Bu çerçevede tarikat formunda dini gruplar, etkileyici bir şiirsellik, ilahi, musiki, sema, ritimsel zikir ayinleri gibi sahip oldukları özelliklerle müntesiplerini ruhsal coşkunluğa, manevi dinginliğe eriştirme potansiyeli taşırlar (Çelik, 2011: 25).

Tarikatlar, zikir ve sohbetlerle haram olan şeyleri uzaklaştırarak yaşantıları şeriata uygun hale getirmeyi, Allah korkusunu ve sevgisini kişinin kalbine koyarak nefsinin kontrol etmeyi amaçlamışlardır. Tarikat zikir ve sohbetleri bir anlamda onlar için davranışlarını kontrol etmede bir araç, psikolojik bir rahatlama ve manevi açıdan bir yenilenme işlevi görmektedir. Öyle ki, katılımcılar zikir meclislerine ve sohbetlere katılım ile davranışlarını kontrol etme, psikolojik rahatlama ve duygusal bir yenileme arasında paralellik olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu nedenle tarikat sohbetlerine katılma dini daha dikkatli ve huşu içerisinde yaşamaya katkı sağlamıştır denilebilir.

3.3.6. Eğitim Boyutu

Modern dünyamızda tarikatlar ve diğer bir çok dini alt kurum, toplumsallaştırma ve eğitim işlevlerini yerine getirmektedir. Cemaat olgusu, toplu olarak yerine getirilen dualar ve ibadet uygulamaları, hutbe ve vaaz, sohbet gibi öğüt verme şekilleri, dini işlem oldukları kadar, aynı zamanda birer eğitim tarzları ve faaliyetleridir (Solmaz, 2012: 417).

Tarikatlar, bünyelerinde düzenledikleri ders ve sohbetler aracılığıyla müridleri için bir eğitim merkezi işlevi üstlenmektedir. Tarikatların eğitim işlevini anlayabilmek için “*Tarikatlar İnsanların Dini Eğitimlerine Katkı Sağlıyor*” şeklinde bir soru yönelttik ve elde edilen veriler aşağıdaki gibidir.

Tablo 37: Dini Eğitimlerine Katkı Sağlaması Açısından Tarikatın Öneminin Dağılımı

“Tarikatlar İnsanların Dini Eğitimlerine Katkı Sağlıyor” Görüşüne Katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,4
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	5	3,6
Katılıyorum	24	17,3
Kesinlikle Katılıyorum	108	77,7
Toplam	139	100,0

“*Tarikatlar insanların din eğitimine katkı sağlıyor*” şeklindeki soruya *Kesinlikle Katılıyorum* diyenlerin oranı %77,7 (108) ile en fazla olmaktadır. *Katılıyorum* diyenlerin oranı %17,3 (24), *Kararsızım* diyenler %3,6 (5), *Kesinlikle Katılmıyorum* diyenlerin oranı ise %1,4 (2)'tür. Katılımcılar katılmıyorum seçeneğini işaretlememişler.

Köklü bir geleneğe dayanan tasavvuf, özünde bir eğitim müessesesidir. Birey, tasavvufî terbiyenin nihayetinde, potansiyelinde bulunan eşref-i mahlûkat niteliğini açığa çıkarır. Bir “gönül eğitimi” öngören tasavvufta, gerek kişisel yani dikey ve derinlik boyutunda gerekse toplumsal yani yatay genişlik boyutunda sohbet, zikir, tefekkür, murakabe, hizmet ve rabıta gibi çok çeşitli terbiye metotları kullanıldığını görülmektedir. Kişisel ve toplumsal eğitimin birlikte yürütülmesi, tasavvufî eğitimi diğer disiplinlerden hatta eğitim yaklaşımlarından ayıran temel faktörlerin başında gelmektedir (Göktaş, 2011: 139).

Türkiye'de yeni rejimin politikasına uygun olarak, 1933- 1947 arasında din eğitimi yasaklanmış ve bazı konjektürel inkılâplar yürürlüğe konulmuştur. Bu dönemde tarikatların ve dinî cemaatlerin önemli bir görev üstlendiklerini gözlemleyebiliriz. Bu görev, hem halkın dinî hayatını sürdürmeyi temin edecek nitelikte dinî ilimleri tedris etmiş din hizmetlileri kadrosunun yetişmesi; hem de

asgarisi, ilmihal bilgileri ve Kur'an-ı Kerim kıraatıyla ilgili öğretim esas alınarak halkın dinî kültürünün devamlılığının sağlanmasıdır.

1947'den itibaren devletin çeşitli saiklerle din eğitiminde yeni düzenlemelere gidilmesi, zamanla dinî tarikat ve cemaatlerin bu sahadaki faaliyet alanlarının sınırlandırılmasına neden olmuştur (Sarıkaya, 1998: 96).

Niyazi Usta'ya göre, tarikatlar özellikle informal din eğitimi kurumları olarak görülmelidirler. Bu da dinin sosyalleşmeye etkileri bakımından tarikatları önemli kılmaktadır (Usta, 1997: 15-16).

Tarikatın dergâhlarında yaptığımız gözlemlerde her dergâhta imkânlar dâhilinde bir kütüphanenin olduğu gözlenmiştir. Bu kütüphanelerde tasavvuf kitaplarının yanında Kur'an-ı Kerim öğrenmek isteyenler için Elif-Ba, Fıkıh, Siyer, ilmihal kitapları bulunmaktadır. Dergâhlarda farklı zamanlarda yapılan derslerle müridlerin din eğitimlerine katkı sağlanmaktadır. Yaptığımız görüşmelerde birçok müridin Kur'an-ı Kerim'i dergâhta öğrendiklerini öğrendik. Tarikat dergâhlarında yapılan sohbetler, haftalık zikirler sonrasındaki soru-cevap imkânı ve dergâh çavuşları ile yapılan birebir görüşmeler üyelerin dini konuda bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır. Dergâh sorumlularına yönelttiğimiz “dersleriniz ya da sohbetlerinizin konusu ağırlıklı olarak nedir?” sorusuna aldığımız cevaplarda, tasavvufi konularında olmasıyla beraber daha çok fıkıh, siyer, kelim ve tefsir üzerine olduğu öğrenilmiştir.

Yaptığımız mülakatlarda dikkat çeken bir husus müridlerin ve tarikat büyüklerinin dini eğitim için birçok kurumun birlikte çalışmaları gerektiği vurgusudur. Din eğitiminin paydaşları olan her resmi ya da gayr-i resmi oluşumun kendi imkânları ölçüsünde bu konuda çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının kursları, Milli eğitim bakanlığına bağlı okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin yanı sıra son iki yıldaki seçmeli Siyer, Temel Dini Bilgiler ve Kur'an-ı Kerim dersleri bireyin din eğitimine çok büyük katkı sağlamaktadır. Bu resmi kurumlardaki din eğitimlerine tarikat ve cemaatlerin de katkı sunması din eğitimi açısından önem arz etmektedir.

Bir mürid ile mülakatımızda, çocuğunun yaz aylarında Diyanetin açtığı kurslarda eğitim gördüğünü, okulların açılmasıyla beraber okulda eğitimine devam

ettiği ve okul dışındaki zamanlarda da tarikata gidip dersler aldığını belirterek bundan duyduğu mutluluğu ifade etmekteydi.

3.4. DEMOGRAFİK YAPI ve TARİKAT İLİŞKİSİ (Kİ-KARE TESTİ)

Farklı demografik faktörlere ve sosyo-kültürel durumlara göre dini hayatın değişim gösterdiği bilinen bir durumdur (Barbarosoğlu, 2002: 203). Herhangi bir tarikata bağlı olmak tek başına bir dindarlık göstergesi olmasa da, farklı demografik faktörler ve sosyo-kültürel şartların tarikat büyüklerine ve tarikata karşı takınılan tavrı etkilemektedir. Tarikat büyüklerine ve tarikata yüklenen anlam ile cinsiyet, eğitim, yaş, ekonomik durum, medeni durum, yaşanılan yer arasında nasıl bir ilişki olduğu gözlemlerle beraber nicel bir araştırmayı da gerektirmektedir.

3.4.1. Cinsiyet ve Tarikat ilişkisi

Tablo 38: Cinsiyete Göre Müridlerin Dini Yaşantısındaki En Etkili Olan Kişilerin Dağılımı

Cinsiyetiniz	Dini Yaşantınızda En Etkili Olan Kimdir?					Total
	Ailem	Şeyhim-Onun Halifeleri	İmam	Komşular	Diğer	
Kadın	7 36,8%	10 52,6%	0 0,0%	2 10,5%	0 0,0%	19 100,0%
Erkek	19 15,8%	80 66,7%	8 6,7%	1 0,8%	12 10,0%	120 100,0%
Total	26 18,7%	90 64,7%	8 5,8%	3 2,2%	12 8,6%	139 100,0%

$P < 0,05$

Cinsiyet ile “*dini hayatınızda en etkili olan kimdir*” şeklindeki soru için yapılan ki-kare bağımsızlık testine göre anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($P < 0,05$). Kadınlar için dini yaşantılarında en etkili olan % 52,6 ile şeyh ya da onun halifeleridir. Erkeklerde bu oran % 66,7’dir. Burada dikkat çeken hususlardan biri kadınlar için ailenin dini yaşantıda en etkili olma oranının erkeklerle göre iki katı

olmasıdır. Kadınlarda erkeklere göre ailenin ön plana çıkması kadının aile bağlarına daha sıkı bağlı olması, sosyal şartların erkeklere oranla daha kısıtlı olması, kadınların erkekler kadar tarikatın içine, zikir toplantıları ve sohbetlere katılamaması, şeyh veya onun temsilcileriyle daha yakından iletişime geçememesi gibi nedenlere bağlanabilir.

Tablo 39: Cinsiyete Göre Gerçek İslam'ı Yaşayabilmek ve Allah'ın Yolunu Bulabilmek İçin Bir Mürşide ve Tarikata Bağlanma Gerçeği Tutumuyla ilgili Dağılım

Cinsiyet	Gerçek İslam'ı Yaşayabilmek Ve Allah'ın Yolunu Bulabilmek İçin Bir Mürşide Ve Tarikata İhtiyaç Vardır.					Total
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Kadın	0	0	1	17	1	19
	0,0%	0,0%	5,3%	89,5%	5,3%	100,0%
Erkek	2	2	3	56	57	120
	1,7%	1,7%	2,5%	46,7%	47,5%	100,0%
Total	2	2	4	73	58	139
	1,4%	1,4%	2,9%	52,5%	41,7%	100,0%

$P \leq 0,05$

“Cinsiyete Göre Gerçek İslam'ı Yaşayabilmek ve Allah'ın Yolunu Bulabilmek İçin Bir Mürşide ve Tarikata Bağlanma Gerçeği Tutumuyla ilgili Dağılım arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir ($P \leq 0,05$). Bu anlamlılık ilişkisi kadınların % 89,5 oranında katılıyorum dediği hücrededir. Kadınlar için en yüksek oran %89,5 ile *Katılıyorum* seçeneği olmuştur. Erkekler %47,5 ile *Kesinlikle Katılıyorum* seçeneğini işaretlemişlerdir. Kadınlarda bu oran % 01 düzeyindedir. Erkekler bu konuda kadınlara göre daha kesin bir şekilde mürşide ve tarikata ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 40:Cinsiyete Göre Cennete Gitmek İçin Bir Tarikata Bağlanma Tutumuyla İlgili Dağılım

Cinsiyet	Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir					Total
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Kadın	3	13	2	0	1	19
	15,8%	68,4%	10,5%	0,0%	5,3%	100,0%
Erkek	15	40	21	14	30	120
	12,5%	33,3%	17,5%	11,7%	25,0%	100,0%
Total	18	53	23	14	31	139
	12,9%	38,1%	16,5%	10,1%	22,3%	100,0%

$P \leq 0,05$

Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir sorusu ile cinsiyet arasında yapılan ki-kare testine göre bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P \leq 0,05$). Bu anlamlı ilişki kadınların % 68,4'ünün cennete gitmek için bir tarikata bağlanmaya gerek yoktur şeklinde cevap verdikleri hücrededir. Kadınların %84,2'si "cennete gitmek için tarikata bağlı olmak gerekir" sorusuna *Katılmıyorum* ve *Kesinlikle Katılmıyorum* şeklinde cevap verirken, erkeklerde bu oran %45,8'dir. Kadınlarda *Kesinlikle Katılıyorum* diyenlerin oranı % 5,3 iken erkeklerde bu oran %25,0'tir.

Kadınların % 68'lik bir kesiminin cennete gitmek için tarikata bağlanmanın gerekmediğini ifade etmesi kadınların erkeklere nazaran tarikata daha az gitmeleri ve şeyh veya onun halifeleriyle daha yakından iletişim ve ilişkiye girememeleriyle açıklanabilir. Cinsiyete göre dini hayatta kimin etkili olduğunun analiz edildiği tablo 38'de kadınların %36,8'nin ailem cevabını vermesi yukarıda zikrettiğimiz gerekçelerle uyum sağladığı görülmektedir.

Tablo 41: Cinsiyete Göre Şeyhe Bağlanma Dağılımı

Cinsiyet	Şeyh takip edilecek en iyi modeldir.				Total
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Kadın	0	0	7	12	19
	0,0%	0,0%	36,8%	63,2%	100,0%
Erkek	16	6	24	74	120
	13,3%	5,0%	20,0%	61,7%	100,0%
Total	16	6	31	86	139
	11,5%	4,3%	22,3%	61,9%	100,0%

$P \geq 0,05$

“Cinsiyet” ile “şeyh takip edilecek en iyi modeldir” soruları arasında yapılan ki-kare analizinde iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($P \geq 0,05$). *Katılıyorum* ve *Kesinlikle Katılıyorum* diyen kadınların oranı %100 iken erkeklerde bu oran %81,7’dir. Erkeklerin %13,3’ü şeyh takip edilecek en iyi modeldir sorusuna *Katılmıyorum* şeklinde cevap vermiştir.

3.4.2. Yaş ve Tarikat İlişkisi

Tablo 42: Yaşa Göre Müridlerin Dini Yaşantılarındaki Otorite Dağılımı

Yaş	Dini yaşantınızda en etkili olan kimdir?					Total
	Ailem	Şeyhim-Onun Halifeleri	İmam	Komşular	Diğer	
15-30	13	33	4	1	9	60
	21,7%	55,0%	6,7%	1,7%	15,0%	100,0%
31-45	6	34	4	1	2	47
	12,8%	72,3%	8,5%	2,1%	4,3%	100,0%
46-60	7	23	0	1	1	32
	21,9%	71,9%	0,0%	3,1%	3,1%	100,0%
Total	26	90	8	3	12	139
	18,7%	64,7%	5,8%	2,2%	8,6%	100,0%

$P \geq 0,05$

Ankete katılanların “yaşları” ile “dini hayatınızda en etkili olan kimdir” soruları arasındaki ki-kare analizinde iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($P \geq 0,05$). 15-30 yaş Aralığındakilerin %55’i dini yaşantılarında en etkili olanın *Şeyhim-onun halifeleri* cevabını vermişler. 31-45 yaş grubundakilerde bu oran %72,3; 46-60 yaş aralığındakilerin oranı 71,9’dur. 15-30 yaş grubundakileri incelediğimizde, dini yaşantılarında etkili olanların dağılımı diğer yaş grubundakilere göre daha homojen dağıldığı görülmektedir.

Tablo 43:Yaşa Göre Şeyhe Bağlanma Dağılımı

Yaş	Şeyh takip edilecek en iyi modeldir.				Total
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
15-30	12	6	12	30	60
	20,0%	10,0%	20,0%	50,0%	100,0%
31-45	3	0	14	30	47
	6,4%	0,0%	29,8%	63,8%	100,0%
46-60	1	0	5	26	32
	3,1%	0,0%	15,6%	81,2%	100,0%
Total	16	6	31	86	139
	11,5%	4,3%	22,3%	61,9%	100,0%

$P \leq 0,05$

“*Şeyh takip edilecek en iyi modeldir*” sorusuna verilen cevaplar ile “yaş” arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını görmek için veri analizinde ki-kare testi uygulanmıştır. Uygulanan test sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P \leq 0,05$). Anlamlılık Katılmıyorum cevabında göze çarpmaktadır. Buradaki veriler incelendiğinde yaş arttıkça şeyhin rol-model olarak takip edilecek en iyi model olduğu konusunda katılmıyorum diyenlerin oranının düştüğü görülmektedir. Buna paralel olarak yaş arttıkça *katılıyorum* ve *kesinlikle katılıyorum* şeklinde cevap verenlerin oranının yükseldiği görülmüştür.

Buna analize göre 15- 30 yaş grubundakilerin % 70’i bu soruya *Kesinlikle Katılıyorum* ya da *Katılıyorum* cevabını verirken, aynı soruya 31-45 yaş grubunun % 93,6’sı, 46-60 yaş grubunun % 96,8’i olumlu yanıt vermektedir.

Yapılan ki-kare analizi sonucunda en dikkat çeken hususlardan biri de 15-30 yaş grubundakilerin %30'unun "şeyh takip edilecek en iyi modeldir" görüşüne *Katılmıyor* ve *Kararsız* olmasıdır. Bu gruptakilerin tarikata yeni girmiş olmaları ve bu dönemdekilerin rol model olarak seçtiklerinin değişkenlik arz edebilmesine bağlanabilir.

Tablo 44: Yaşa Göre Cennete gitmek için bir tarikata bağlanmanın Tutumuyla ilgili Dağılım

Yaş	Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir					Total
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
15-30	11	18	18	5	8	60
	18,3%	30,0%	30,0%	8,3%	13,3%	100,0%
31-45	4	20	4	7	12	47
	8,5%	42,6%	8,5%	14,9%	25,5%	100,0%
46-60	3	15	1	2	11	32
	9,4%	46,9%	3,1%	6,2%	34,4%	100,0%
Total	18	53	23	14	31	139
	12,9%	38,1%	16,5%	10,1%	22,3%	100,0%

$P \leq 0,05$

"Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir" sorusuna verilen cevaplar ile "yaş" arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını görmek için uygulanan ki-kare testi sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P \leq 0,05$). Anlamlılık kesinlikle katılıyorum seçeneğinde olmuştur. Yaş yükseldikçe cennete gitmek için tarikata bağlanmanın gerekliliği yönündeki tutumların arttığı gözlenmektedir.

Buna analize göre 15- 30 yaş grubundakilerin % 48,3'ü bu soruya *Katılmıyorum* ya da *Kesinlikle Katılmıyorum* cevabını verirken, aynı soruya 31-45 yaş grubunun %51,1'i, 46-60 yaş grubunun % 56,3'ü olumsuz yanıt vermiştir.

3.4.3. Eğitim ve Tarikat İlişkisi

Tablo 45:Eğitim Durumuna Göre Müridlerin Dini Yaşantılarındaki Otorite Dağılımı

Eğitim durumu	Dini yaşantınızda en etkili olan kimdir?					Total
	Ailem	Şeyhim-Onun Halifeleri	İmam	Komşular	Diğer	
İlköğretim	9	30	4	1	1	45
	20,0%	66,7%	8,9%	2,2%	2,2%	100,0%
Lise	14	37	4	2	10	67
	20,9%	55,2%	6,0%	3,0%	14,9%	100,0%
Yüksek okul-üniversite	3	23	0	0	1	27
	11,1%	85,2%	0,0%	0,0%	3,7%	100,0%
Total	26	90	8	3	12	139
	18,7%	64,7%	5,8%	2,2%	8,6%	100,0%

$P \geq 0,05$

Örneklem grubumuzun “Eğitim durumu” ile dini yaşantılarında kimin etkili olduğu sorusu anket sonuçları üzerinden okunduğunda da ki-kare testine göre anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($P \geq 0,05$). Eğitim durumlarına göre ilköğretim mezunu olanların %66,7’si “Şeyhim-onun halifeleri” derken bu oran lise mezunu olanlarda %55,2; yüksekokul-üniversite mezunlarında % 85,2 olarak bulunmuştur

Tablo 46: Eğitim Durumuna Göre Müridlerin Dini Yaşantısında Tarikat Büyüklerinin Keramet ve Menkıbelerinin Önemiyle İlgili Tutum Dağılımı

Eğitim Durumu	Tarikat büyüklerinin keramet ve menkıbeleri dini yaşantımda önemli bir yere sahiptir.					Total
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
İlköğretim	0	2	2	26	15	45
	0,0%	4,4%	4,4%	57,8%	33,3%	100,0%
Lise	3	3	4	42	15	67
	4,5%	4,5%	6,0%	62,7%	22,4%	100,0%
Yüksek okul-üniversite	0	0	1	9	17	27
	0,0%	0,0%	3,7%	33,3%	63,0%	100,0%
Total	3	5	7	77	47	139
	2,2%	3,6%	5,0%	55,4%	33,8%	100,0%

$P \leq 0,05$

“Eğitim durumu” ile “tarikat büyüklerinin keramet ve menkıbeleri dini yaşantımda önemli bir yere sahiptir” sorusuna uyguladığımız ki-kare analizinde iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P \leq 0,05$). Anlamlılık % 63 ile yüksek okul- üniversite mezunlarının kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap verdikleri hücrede olmuştur. İlköğretim mezunlarının %91,1’i “tarikat büyüklerinin keramet ve menkıbeleri dini hayatımda önemli bir yere sahiptir” sorusuna *Katılıyorum* ve *Kesinlikle Katılıyorum* cevabını vermiştir. Lise mezunu olanlar arasında bu oran % 85,1 iken, yüksekokul-üniversite mezunlarında % 96,3’tür.

Tablo 47: Eğitim Durumuna Göre Şeyhe Bağlanma dağılımı

Eğitim Durumu	Şeyh takip edilecek en iyi modeldir.				Total
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
İlköğretim	5	3	12	25	45
	11,1%	6,7%	26,7%	55,6%	100,0%
Lise	11	3	15	38	67
	16,4%	4,5%	22,4%	56,7%	100,0%
Yüksek okul-üniversite	0	0	4	23	27
	0,0%	0,0%	14,8%	85,2%	100,0%
Total	16	6	31	86	139
	11,5%	4,3%	22,3%	61,9%	100,0%

$P \geq 0,05$

Yapılan ki- kare testine göre, eğitim durumu ile “Şeyh takip edilecek en iyi modeldir.” sorusu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($P \geq 0,05$). İlköğretim mezunu olanların % 82,3’ü “Şeyh takip edilecek en iyi modeldir.” sorusuna olumlu cevap verirken, bu oran lise mezunlarında %79,1, yüksekokul-üniversite mezunlarında %100 olarak bulunmuştur. Burada yaklaşık 20 puanlık fark varsa da bunun anlamlı bir ilişki oluşturmadığı görülür.

Tablo 48: Eğitim Durumuna Göre Cennete Gitmek İçin Bir Tarikata Bağlanma Gereği Tutumuyla İlgili Dağılım

Eğitim durumu	Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir					Total
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
İlköğretim	5	20	4	6	10	45
	11,1%	44,4%	8,9%	13,3%	22,2%	100,0%
Lise	9	26	19	6	7	67
	13,4%	38,8%	28,4%	9,0%	10,4%	100,0%
Yüksek okul-üniversite	4	7	0	2	14	27
	14,8%	25,9%	0,0%	7,4%	51,9%	100,0%
Total	18	53	23	14	31	139
	12,9%	38,1%	16,5%	10,1%	22,3%	100,0%

$P \leq 0,05$

“Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir” sorusuna verilen cevaplar ile “Eğitim durumu” arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını görmek için uygulanan ki-kare testi sonucunda iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P \leq 0,05$). Bu anlamlı ilişki % 59,3'lük hücrede olmuştur. İlköğretim mezunu olanların % 35,5'i “Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir” sorusuna olumlu cevap verirken, bu oran lise mezunlarında %19,4, yüksekokul-üniversite mezunlarında %59,3 olarak bulunmuştur. Bu soruya “kararsızım” cevabını verenler %28,4 ile lise mezunlarıdır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Din ve toplum arasındaki bu etkilenme geçmişte olduğu gibi günümüz insanının dini hayatı ve yaşantılarında da görülmektedir. Öyle ki, günümüz Türkiye'sinde geleneksel tasavvuf anlayışını sürdürmeyi hedefleyen tarikatlar, her cins ve ırktan insanlara kapısını açarak bu etkilenmeyi sürdürmektedirler. Ayrıca günümüzde tarikatlar kapısına gelen her bireye sosyal konumu ne olursa olsun kucak açıp onun dini ve sosyal hayatında birçok işlev üstlenmektedir.

Bu gerçekten hareketle, bu çalışma, tasavvufun kurumsallaşmış hali olan tarikatların toplumsal işlevlerini ortaya çıkarmak, toplumsal yapı içerisinde hangi yönleri ile ne derecede etkili olduğunu göstermek amacı ile yapılmıştır.

İnsanların kutsal ya da din merkezli arayışlarının sonucu oluşan cemaat şekillerinden tarikatın sosyolojik bakımdan analiz edildiği bu çalışmada Kadiri tarikatına mensup müridler örneklem olarak seçilmiştir. Elde edilen veriler anket, katılımcı gözlem ve mülakat tekniği ile toplanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular, geliştirilen varsayımlara göre ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Anketimize katılanların çok büyük bir kısmı erkeklerden oluşmaktadır. Bu durum kadiri tarikatının kadınlara yönelik ayrı dergâhlarının bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bayan müridlere ulaşma noktasında çektiğimiz sıkıntı da kadınların oranının düşük olmasında etkili olmuştur.

Araştırmaya katılan müridlerin yaş aralığına baktığımızda ağırlıklı olarak genç olarak nitelendirebileceğimiz 15-30 yaş aralığında olduğu gözlenmektedir. Bu verilerden hareketle tarikatların gençler için birer sosyal dernek görevi gördüğü sonucuna varabiliriz. Ayrıca tarikat büyükleriyle yaptığımız görüşmeler sonucunda gençlerin oranının fazla olması tarikatın çok önem verdiği bir konu olduğu tespit edilmiştir.

Eğitim durumları göz önüne aldığımızda tarikatın her eğitim düzeyindeki bireyler hitap ettiği görülmüştür. Bu veriler, “tarikatlara üye olanların eğitim düzeyleri düşüktür.” varsayımımızın doğru olmadığını göstermiştir.

Katılımcıların medeni durumları göz önüne alındığında evli olanların oranı daha yüksektir. Bekâr olanların oranı ikinci sıradadır.

Mesleki özellikler incelendiğinde katılımcıların ağırlıklı olarak esnaf ve işçi grubuna ait olduğu gözlenmektedir.

Ekonomik durumlara baktığımızda genel olarak orta gelir düzeyinde oldukları ortaya çıkmıştır. Bu veriler araştırmamızın başında kurduğumuz “kadiri tarikatı müntesiplerinin gelir düzeyleri düşüktür.” Hipotezimizi çürüten bir sonuçtur.

Tarikatlar, dini arayışlar sonucunda doğan gruplar olduğu için elbette ki en büyük işlevlerinden biri dini yaşam alanında olmaktadır. Tarikata giren her müridin dini daha iyi yaşaması tarikatın en büyük hedefidir. Bu amaç doğrultusunda tarikat müntesiplerinin dini vecibelerini yerine getirmeleri ve dinin gerektirdiği bir şekilde hayatlarını sürdürmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda tarikat müridler üzerinde bir kontrol mekanizması işlevi görmektedir. Ancak bu hiçbir zaman zorlama şeklinde olmamaktadır.

Tarikatın, müridler için huzur buldukları yer, sosyal çevre sağlamak ve dini bilgilerini aldıkları yerler olarak ön plana çıktığı gözlenmiştir. Müridlerin büyük bir oranını her hafta zikir meclisine katılmaktadır.

Kadiri tarikatının müntesipleri için dini yaşantılarında en etkili olan kişi şeyhi ya da onun halifeleridir.

Tarikatların en büyük işlevlerinden bir tanesi şüphesiz toplumsal yardımlaşma ve dayanışma konusunda üstlendikleri roldür. Müridler arasında ihdas edilmeye çalışılan kardeşlik hukuku sayesinde müridler arasında sıkı bir dayanışma ruhu oluşturulmaktadır. Müridlerden birisinin herhangi bir ihtiyacı olduğunda el birliğiyle halledilmeye çalışılmaktadır.

Ekonomik veya güvenlik sebebiyle kırsaldan kente yapılan göç neticesinde şehre gelenlerin, şehir hayatına uyum sağlaması ve kendini yalnız hissetmemesi konusunda tarikatların üstlenmiş oldukları rol göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Anketlerden elde edilen veriler ve yapılan mülakatlar tarikatın bu konuda önemli bir fonksiyonu olduğunu göstermiştir.

Tarikata üye olmak müridler için bir gruba ait olma psikolojisi sonucu kendilerini güven içerisinde hissetmektedirler. Dini eğitim noktasında da tarikat önemli bir işlev üstlenmektedir. Yapılan ders ve sohbetler müridlerin dini eğitimine katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak tarikat mensuplarının genelde dini manevi edimler dışında bir dini gruba mensup olmanın bazı imkânlarından yararlandıklarını, özellikle dostluk ortamından hoşnut olduklarını söyleyebiliriz.

Tarikatlardaki adap, erkân ve usuller tarikatın içerisinde geliştiği kültürel ortamın normlarından bağımsız düşünülemez. Bu açıdan bakıldığında tarikatların kültürel değerleri koruması ve onları üyelerine aktararak bu değerlerin erozyona uğramasını engellemesi tabii bir süreç haline gelmektedir.

Tarikat haftalık zikirler, toplantılar veya dersler aracılığıyla birbirinden eğitim, ekonomik, meslek gibi özelliklerle ayrılan farklı grupları veya kişileri bir araya getirmektedir.

Tarikat büyükleri toplumsal uzlaşma konusunda da merkezi bir rol üstlenmektedir. Müridler, şeyhlerini kendileri için en iyi model olarak kabul etmektedirler. Herhangi bir sorunda ilk başvurdukları kişi şeyh ya da onun halifeleri olmaktadır. Onların verdikleri karar her iki taraf için de bağlayıcı olmaktadır. Özellikle ailevi meselelerde bu faktör göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak dini arayışlardan doğan gruplar olan tarikatların toplumsal hayat içerisinde birden çok fonksiyonunun olduğu söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde toplumsal hayata etki eden tarikatlar, cumhuriyet döneminde kapatılmasına rağmen bir şekilde varlıklarını sürdürmeye devam etmişler. Bu varoluş süresi boyunca toplumsal hayattaki birçok işlevi de icra etmeye devam etmişleridir.

Yukarıdaki sonuçların ışığında şu önerileri sıralayabiliriz;

Yaptığımız bu çalışmada Kadiri tarikatı örneğinde tarikatların olumlu toplumsal işlevleri üzerinde durmaya çalıştık. Bizden sonra yapılacak çalışmalarda tarikatların fonksiyonel yönlerinin yanında disfonksiyonel işlevlerinin ortaya çıkarılmasına yönelik yapılacak çalışmalar tarikatların toplumsal işlevlerinin daha kapsamlı bir şekilde ortaya çıkmasına imkân verecektir.

Hızlı bir değişim sürecinden geçmekte olan ülkemizde birtakım kültürel değerler erozyona uğramaktadır. Bu değerlerin korunması adına yapılan çalışmalarda tarikatların da bu konudaki işlevleri göz önünde bulundurularak tüm paydaşların birlikte hareket etmeleri değerler eğitimi açısından önem arz etmektedir.

Şehir hayatına uyum konusunda geliştirilen politikalarda birer dini grup olan tarikatların üstlenmiş oldukları roller göz önüne alınarak onların da sürece dâhil edilmesi daha yararlı olacak görüşündeyiz.

KAYNAKÇA

- Abuzer, Celil, (2010), “Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği -Bir Toplumsal Yapı Çözümlemesi-” **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C: 10 S: 2, (ss. 259-274).
- Akyüz, Niyazi, & Çapcıoğlu, İhsan (2010), **Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi** (2. Baskı), Ankara: Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.
- Altıkardeş, İsmail, (2004), **Din ve Toplumsal Bütünleşme**, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Altıntaş, Hayrani (1981) “Tasavvuf”, **AÜİFD** , C: 24, S: 1, (ss.413-423).
- Arslan, Mustafa, (2004), **Türk Popüler Dindarlığı**, İstanbul: Dem Yayınları.
- Arslan, Rıfki, (1999). **Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu, Müzeşehir Diyarbakır**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslantürk, Zeki, & Amman, Tayfun, (2012), **Sosyoloji**, (8 Baskı), İstanbul: Çamlıca yayınları.
- Atacan, Fulya, (1990), **Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahiler**, İstanbul: Hil Yayınları.
- Ateş, Süleyman, (1966),“ Zikir” **AÜİFD**, C: 14, S: 1.
- Aydemir, Salih, (1998), “Şeyh-Mürid İlişkisiyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarikat(Şanlıurfa-Kadiri-Şeyh Sodey ve Müridleri üzerine yapılan Bir Din Sosyolojisi Araştırması)” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D. Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Ankara.
- Aydın, Ali Rıza, (2009), “İnanma İhtiyacı ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri” . **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** , C: 9, S:3, (ss. 89-99).
- Azamat, Nihat, (2001), “Kadiriyye” İslam ansiklopedisi, C: 24, ss.131-136, İstanbul: TDV Yayınevi
- Bağlı, Mazhar, & Erkan, Rüstem, (2005), “Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi : Diyarbakır Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**”, C:22, S: 1, (ss.105-124).
- Barbarosoğlu, Fatma K. (2002), **İmaj ve Takva**, İstanbul : Timaş Yayınları.
- Bayyigit, Mehmet, (2002), “Çevre Problematiği ve Din”, **SÜİFD** S: 14, (ss. 39-50)
- Bayyigit Mehmet, (2003) Din- Siyaset İlişkileri Bağlamında Seçmen davranışları ve Din, Konya: **SÜİFD**, S:15

- Bayyigit, Mehmet, (2013), “Din Sosyolojisinin Doğuşu ve Gelişimi”, **Din Sosyolojisi**, (ss. 3-40), Ed. Mehmet Bayyigit, Konya: Palet Yayınları.
- Bayyigit, Mehmet, (2001), “Sosyal Yardımlama Ve Dayanıma Kurumu Olarak Vakıflar”, **SÜİFD**, (ss. 59-66), S: 11.
- Berger, Peter L. (2005), **Kutsal Şemsiye** (3 Baskı), (Çev. Ali Coşkun) İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Beysanoğlu, Şevket, (1998), **Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi (başlangıçtan Akkoyunlular’a kadar)**, C:1, Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları.
- Bilgin, Vejdi. (2011), **İbadet (Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal)**, Bursa : Emin Yayınları.
- Bruinessen, van Martin. (2004), **Ağa, Şeyh ,Devlet**, Çev. B. Yalkut, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, Martin van (2013), “Kâdiriyye ve Kürtler Arasında Kâdiriyye Kolları”, Çev. H. M. YÜCER, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi** , C:2, S:1, (ss.374-392),
- Buhari. (1987), **Sahih-i Buhari ve Tercemesi**, 1. Cilt, (M. Sofuoğlu, Çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bulaç, Ali. (2001), “Tasavvuf, Tarikat ve Cemaat”, **Yağmur (Dil, kültür ve Edebiyat Dergisi)** S:10
- Bulduk, Abdulgani Fahri, (1999), **Mardin Tarihi**, Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- Büyükkara, Mehmet Ali, (2007), “Dinî Grup Yapılarında Dine İlişkin Muhtemel Anlama ve Temsil Sorunları” , **Usul Araştırmaları Dergisi**, S: 7, (ss.107-136)
- Büyüköztürk, Şener, & vd. (2011), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri** (9. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Cezayirli, Gülay (1997), “Dini Grup ve Toplumsal Grup”, **AÜİFD**, C: 37, S:1, (ss.365-375)
- Connerton, Paul (1999), **Toplumlar Nasıl Anımsar**, Çev. A. Şenel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, Ali, (2005), **Sosyal Değişme ve Dini Normlar**, İstanbul: Dem Yayınları.
- Coştu, Yakup, (2012), “Toplumsallaşma ve Din”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, (ss. 369-385), Ed. N. Akyüz, & İ. Çapcıoğlu, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çağatay, Neşet & Çubukçu, İbrahim Agah (1985), **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Çakır, Adalet, (2006), “Mehmet Rif‘at Efendi’nin Nefhatü’r-Riyâzi’l-Âliye Adlı Eserinin Işığında Anadolu’da Kâdirîlik” İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Anabilim Dalı.
- Çelebi, Nilgün, (2004), **Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları**, (2 Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelik, Celaleddin, (2013), “Dini Gruplar Sosyolojisi”, **Din Sosyolojisi**, (ss. 277-302), Ed. Mehmet Bayyigit, Konya: Palet Yayınları.
- Çelik, Celalettin, (2011, Ekim 20), “Türkiye’de Dini Gruplar Sosyolojisi” **ERUSAM** (ss. 2-29).
- Çiçek, Zeynel A. (2007), **Diyarbakır’ın Fethi, Tarihi ve Kültürü**, Diyarbakır: Diyarbakır Söz Matbaası.
- Diyarbakır Salnameleri 1286–1323 (1869–1905) I-V, (1999), İstanbul : Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Doğan, Mehmet, (1989), **Büyük Türkçe Sözlük** (6. Baskı). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Dönmezer, Sulhi, (1994), **Toplumbilim**, (11. Baskı), Beta Yayın ve Dağıtım, İstanbul
- Durkheim, Emile, (2005), **Dini Hayatın İlkel biçimleri**, İstanbul: Ataç yayınları.
- Dursun, Davut (1992), **Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din**, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Duverger, Maurice, (2006), **Sosyal Bilimlere Giriş**, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- EFE, Adem, (2008), **Dini Gruplaşma Ve Cemaatleşme Olgusunun Sosyolojik Açıdan İncelenmesi (Isparta Örneği)**, Isparta: Tuğra matbaası.
- Geylani, Abdülkadir, (2012), **Mektubat-ı Geylani**, Çev. M. Tutmaz, İstanbul: Bahar Yayınları.
- Geylani, Abdülkadir (2007), **Tasavvuf Yolu (Başı ve Sonu)**, Ed. M. E. Başpehlivan, İstanbul: Bahar Yayınları.
- Geylani, Abdülkadir ,(2012), **Tasavvufun Esasları**, Ed. M. E. Başpehlivan, İstanbul: Bahar Yayınları.
- Glock, Charles Y. (2007), “Dindarlığın Boyutları Üzerine”, **Din Sosyoloji**, Ed. Yasin Aktay, & Mehmet Emin Köktaş, Ankara: Vadi Yayınları.
- Göktaş, Vahit, (2011). “Tasavvufi Terbiye’nin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkânlar”, **AÜİFD**, C: 52, S: 2, (ss. 137-155).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, (1968), **Türkiye’de mezhepler ve Tarikatlar**, istanbul: Bereket Yayınları.

- Göyünç, Nejat, (1994), “Bugünkü Diyarbakır”, **İslam Ansiklopedisi** (ss. 469-472). İstanbul: TDV.Yayımları.
- Günaltay, Şemsettin, (1946), “Anadolu” Ankara : TTK.
- Günay, Ünver, (1986), **Din Sosyolojisi Ders Notları**, Kayseri: E.Ü.İ.F.Yayımları.
- Günay, Ünver, (2011), **Din sosyolojisi**, (10. Baskı), İstanbul: İnsan Yayımları.
- Günay, Ünver, (1999), **Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**, İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Günay, Ünver (2010, Ocak- Haziran). “Gruplar Sosyolojisi ve Günümüz Türkiye'sinde Dini Gruplar”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, C: 4, S: 7, (ss. 7-52).
- Günay, Ünver & Ecer, Vehbi, (1996), “Toplumsal Değişme Tasavvuf ve Tarikatlar ve Türkiye” Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayımları .
- Güngör, Erol, (1996), **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, İstanbul: Ötüken Yayımları.
- Güngör, Erol, (1977), **Sosyal Bilimler: Psikoloji**, Ankara: Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu Yayımları.
- Gürer, Dilaver, (2010), **Abdülkadir-i Geylani**, (2. Baskı). İstanbul: İnsan Yayımları
- Gürer, Dilaver (2012), “İslam Düşüncesinde Tasavvuf”, **Tasavvuf El Kitabı**, (ss. 27-32), Ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayımları.
- Gürer, Dilaver, (2012), “Tasavvufun Konusu ve Gayesi” **Tasavvuf El Kitabı**, (ss. 27-32), Ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayımları.
- Haksever, A. C. (2012), “Tasavvuf Tanımları” **Tasavvuf El Kitabı**, (ss. 27-32), Ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayımları.
- Hançerlioğlu, Orhan, (1996), **Felsefe Sözlüğü**, (10. Baskı) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Haşşab, Samiye Mustafa, (2010), **İslam sosyolojisi** , Çev. Ali Coşkun & Nebile Özmen, İstanbul: Çamlıca Yayımları.
- Holm, Nils G. (2002), “Sosyal Bir Fenomen Olarak Din”, Çev. A. BAHADIR, **NEÜİFD** S: 14, (ss. 271-286).
- Horozeu, Ümit, (2010), “Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki” **Milel ve Nihal Dergisi** , C: 7 S: 1, (ss. 209-240).
- Hökelekli, Hayati, (2008), **Din Psikolojisi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayımları.
- Hökelekli, Hayati, (2009), **İslam Psikolojisi Yazıları**, İstanbul: Dem Yayımları.

- İlmihal, (2008), (15. baskı), C. I. Ankara: TDV yayınevi.
- Kaptan, Saim, (1983), **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, Ankara: Beta Yayınları.
- Kara, Mustafa, (2002), **Günümüzde Tasavvuf Hareketleri**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, Mustafa, (2013), **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, (11. Baskı), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karaca, Faruk, (2010), “**Din Psikolojisi**”, Ed. Hayati Hökelekli, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Karan, Cuma, (2010), **Diyar- ı Bekir ve Müslümanlarca Fethi**, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Karasar, Niyazi, (2006), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Nobel Yayınları.
- Karataş, Gülşen, (2004). “Tarikatlara Yönelmenin Sosyo-Kültürel ve Psikolojik Nedenleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kaymak, Abdurrahman, (2003, Temmuz-Ağustos-Eylül), “Dinî Tutum ve İnançların Sosyal Ahlaka Etkisi ile İlgili Görüş ve Değerlendirmeler”, **Yeni Ümit**, S: 61.
- Kıssling, Hans Joachim, (1994). “Osmanlı İmparatorluğunda Derviş Tarikatlarının Sosyolojik ve Eğitsel Rollerini”, Çev.Bünyamin Solmaz, **SÜİFD**, S: 5,(ss. 335-347).
- Kongar, Emre, (2012), **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, (16 Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köktaş, Mehmet, Emin (1993), **Türkiye’de Dini Hayat (İzmir örneği)**, Ankara: İşaret Yayınları.
- Köylü, Mustafa, (2007). “Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumunu Açısından Bir Değerlendirme” **OMÜFİD** , S: 2, (ss. 65-92).
- Küçük, Hasan, (1976), **Tarikatlar**, İstanbul: TÜRDAV Yayınları.
- Küçük, Hülya, (2011), **Tasavvuf Tarihine Giriş**, (3.Baskı), İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Léger, Daniele Hervuie, (2009). “Sekülerleşme, Gelenek ve Dindarlığın Yeni Şekilleri: Bazı Teorik Önermeler” Çev. Halil Aydınalp, **Din Sosyolojisi (Klasik Ve Çağdaş Yaklaşımlar I)** Ed. Bünyamin Solmaz & İhsan Çapcıoğlu, (2.Baskı), Konya: Çizgi Yayınevi.
- Mardin, Şerif (1994), **Bediüzzaman Said Nursi Olayı Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim**, Çev. M. Çulhaoğlu, İstanbul: İletişim Yay.

- Mayring, Philipp, (2000), **Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş**, Nitel Düşünce İçin Bir Rehber, Çev. Adnan Gümüş & M. Sezai Durgun, Adana: Baki Kitabevi.
- Mesching, Gustav, (2012), **Din Sosyolojisi**, (3. Baskı), Çev. Mehmet Aydın, Konya: Literatürk Yayınları.
- Muslu, Ramazan, (2007), **Anadolou'da Tasavvuf Yolları**, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Muslu, Ramazan, (2012), “Seyr u Süluk Metotları”, **Tasavvuf El Kitabı**, Ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Müslim. (2005), **Sahih-i Müslim (muhtasar)**, (Çev. A. F. Kocaer), C: 2, Konya: Hüner Yayınevi.
- Öngören, Reşat, (2006), **Ehl-i Sünnette Tasavvufun Yeri Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet**, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Öngören, Reşat, (2012), “Başlıca Tarikatlar” **Tasavvuf El Kitabı**, (ss. 253-272), Ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özalp, Ahmet, (1994), “Tasavvuf”, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, Ed. A. Ağırakça, C: 7, Akit Gazetesi Yayınları.
- Özay, Mehmet, (2007), **Sekülerleşme ve Din**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özköse, Kadir, (2012), “Tarikatların Ortak Unsurları”, **Tasavvuf El Kitabı**, (ss. 225-247), Ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Peker, Hüseyin, (2003), **Din Psikolojisi**, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Perşembe, Erkan, (2003), **Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon**, Ankara: Araştırma Yayınları.
- Revnakoğlu, Cemaladdin Server, (2003), **Eski Sosyal Hyatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü**, Ed. M. D. Bayın, & İ. Dervişoğlu, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- Sarıkaya, M. Saffet, (1998). “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 3, (ss. 93-102).
- Sarıkaya, M. Saffet, (2001) “Dinî Zihniyetimizin Oluşumunda Dini Tarikat Ve Cemaatlerin Olumsuz İz Düşümleri” **Arayışlar** (İnsan Bilimleri Araştırmaları) Yıl 3, S: 5-6
- Sencer, Muzaffer, (1989), **Toplumbilimlerinde Yöntem**, İstanbul: Beta Yayınları.
- Sevim, Nefin Huvaj, (2008, Nisan-Mayıs-Haziran), “Odak Grup Grüşmeleri” **Sosyoloji Notları**, S: 5, (ss. 80-85).
- Sezen, Yümni, (2002), **Çağdaşlaşma, Yabancılaşma ve Kimlik**, İstanbul: Rağbet Yayınları.

- Sezen, Yümni, (1994), **İslam Sosyolojisine Giriş**, istanbul: Turan Kültür Yayınları.
- Sezen, Yümni, (2003), **İslamın Sosyolojik Yorumu**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sezer, Baykan, (2011), **Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Slattey, Martin, (2010), **Sosyolojideki Temel Fikirler**, Ed. Ümit Tatlıcan, (3 .Baskı), İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Solmaz, Bünyamin, (2012). “Eğitim ve Din”, **Din Sosyolojisi El Kitabı**, (ss. 401-422), Ed. Niyazi Akyüz, & İhsan Çapcıoğlu Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sunar, Cevat, (1966). “Tasavvuf ve Kur'an”, **AÜİFD** ,C:14, (ss.53-65).
- Şahin, İlkay, (2008). “Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik”, **AÜİFD**, XLIX (II), (ss. 269-285).
- Şimşek, Halil İbrahim, (2012). “Tasavvufun Menşei Meselesi,” **Tasavvuf El Kitabı**, Ed. Kadir Özköse, (ss. 21-24). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Taftazani, Ebu-l Vefa, (1997), “Gazzali'nin Tasavvuf Ekollerine Etkisi ve Gazzali'den Sonra Ortaya Çıkan Tarikatlar”, (Çev. M. Aşkar), **A.Ü.İ.F.D** , C: 36, S: 1.
- Tapper, Richard, (1991), **Çağdaş Türkiye'de İslam**, Çev. Ö. Arıkan, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Tatlılıoğlu, Durmuş, (1995), Dini Cemaatlerin Yapısal-Fonksiyonel Analizi; Ankara ve Kayseri illeri Rıfai Cemaati Örneği, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri.
- Tezokur, M. Hadi, (2010), Diyarbakır'da Ayakta Duran Üç Kilise . Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır , Ankara
- Toktay, M. Vehbi, (2006), “Birecik’te Dinî Hayat”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Şanlıurfa.
- Turhan, Mümtaz, (2010), **Kültür Değişmeleri**, (6.Baskı), İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- TÜİK. (2013), **Şeçilmiş Göstergelerle Diyarbakır**, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türer, Osman, (1995), **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, İstanbul : Seha Neşriyat.
- Usta, Niyazi (1997), **Menzil Nakşiliği Sosyolojik Bir Araştırma**, Ankara: Töre Yayınları .

- Ülgener, Sabri F. (2006), **Zihniyet ve Din, İslam Tasavvuf ve Çözülme Devri, İktisat Ahlakı**, İstanbul: Derin Yayınları.
- Wach, Joachim, (1995), **Din Sosyolojisi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yanmış, Mehmet, (2012). “Diyarbakır’da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz” **UÜİFD**, C: 21, S: 1, (ss. 115-133).
- Yetik, Erhan, (1994), **Tarikatlar ve Dini Hayat**, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yetkin, Saffet Kemalüddün, (1952), “Tasavvuf ve İstılahları” **AÜİFD**, C: 1, S: 4, (ss. 1-12).
- Yılmaz, H. Kamil, (2013), **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, (16.Baskı), İstanbul: Ensar Nırsıyat.
- Yınanç, Mükrimin Halil, (1963), **MEB İslam Ansiklopedisi** (Cilt III). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

EK**ANKET FORMU**

Bu çalışma tarikatların toplumsal işlevini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Anket formu sadece bilimsel amaçlı kullanılacağı için kimlik bilgilerinizi belirleyen sorulara yer verilmemiştir. Çalışmamızın bilimsel güvenilirliği sizin vereceğiniz samimi ve doğru cevaplara bağlıdır. Lütfen soruları dikkatlice okuyunuz ve sizin için en doğru olan seçeneği işaretleyiniz. Katılımlarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Ahmet AKTAŞ

Necmettin Erbakan Üni. Sos. Bil. Enstitüsü Din Sosyolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

I. BÖLÜM**1. Cinsiyetiniz**

Kadın Erkek

2. Yaşınız

15-30 31-45 46-60 61- ve üstü

3. Eğitim durumunuz:

Okur-yazar değil İlköğretim Lise Yüksek okul/ Üniversite

4. Medeni durumunuz

Evli Bekâr Boşanmış ya da Dul

5. Mesleğiniz

Memur Özel Sektör Esnaf Ev hanımı İşsiz Öğrenci

Emekli İşçi

6. Doğum Yeriniz

Köy Belde İlçe Şehir

7. Aylık Ortalama Geliriniz:

Çok İyi İyi Orta Düşük Çok Düşük

8. Kaç yıldan beri bu tarikatın içindesiniz?

- 1- 3 3-6 6 ve üzeri

9. Tarikata bağlanmanın size dünyada ne faydası olacağına inanıyorsunuz? (birden çok şık işaretleyebilirsiniz)

- Tarikatta huzur buluyorum.
 Tarikat sosyal çevre sağlıyor.
 Dini konularda bilgi sahibi oluyorum.
 Tarikat kötü davranışlardan beni koruyor.
 Maddi yardımlar alıyorum.
 Diğer (Lütfen Yazınız).....

10. Tarikata bağlanmanın size ahiret hayatında ne kazandıracağını düşünüyorsunuz? (Birden çok şık işaretleyebilirsiniz).

- Şeyhimin şefaatine nail olacağıma inanıyorum.
 Ölürken imanlı olarak ruhumu teslim etmeme şeyhimin vesile olacağına inanıyorum.
 Cehennem azabından beni koruyacağına inanıyorum.
 Cennete gideceğime inanıyorum.
 Diğer (Lütfen Yazınız).....

11. “Sizin için tarikat ne anlama gelmektedir?” (birden çok şık işaretleyebilirsiniz)

- Huzur bulduğum yerdir.
 Dinimi öğrendiğim yerdir.
 Günahlardan arınma yeridir.
 Şeyhin manevi gözetiminde olmaktır.
 Nefis terbiyesinin gerçekleştiği yerdir.

12. Tarikat üyeleriyle ne için bir araya geliyorsunuz?

- Namaz Sohbet Tespih-Zikir Dua
 Diğer(Lütfen yazınız).....

13. Dini yaşantınızda en etkili olan kimdir?

- Ailem Şeyhim/ Onun Halifeleri

- İmam Komşular
 Diğer(Lütfen yazınız).....

14. Zikir toplantılarına ne sıklıkla katılırsınız?

- Her hafta
 Fırsat buldukça
 Kendimi Yalnız hissettiğimde
 Mutlu olduğum zamanlarda
 Manevi olarak kendimi zayıf hissettiğimde

II. BÖLÜM

Aşağıda Verilen Maddelere Katılma Durumuza Göre (X) Şeklinde İşaretleyin

1. Tarikatlar toplumsal dayanışmayı sağlayan yerlerdir.

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.
 Kararsızım.
 Katılıyorum.
 Kesinlikle katılıyorum.

2. Tarikatlar toplumsal ilerlemenin önünde bir engeldir.

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.
 Kararsızım.
 Katılıyorum.
 Kesinlikle katılıyorum.

3. Tarikat büyüklerinin keramet ve menkıbeleri dini yaşantımda önemli bir yere sahiptir.

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

4. Gerçek İslam'ı yaşayabilmek ve Allah'ın yolunu bulabilmek için bir mürşide ve tarikata ihtiyaç vardır.

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

5. Tarikat, üyeleri arasında işbirliği, katılım ve güven iklimi oluşturur.

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

6. Şeyh takip edilecek en iyi modeldir.

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

7. Alış-verişte mümkün oldukça kendi tarikatımdan olan esnafı tercih ederim.

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

8. Tarikatlar, sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezleri gibidir.

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.
 Kararsızım.
 Katılıyorum.
 Kesinlikle katılıyorum.

9. Her şeyi göz önüne aldığımda, tarikattaki her şey gönlümce gidiyor.

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.
 Kararsızım.
 Katılıyorum.
 Kesinlikle katılıyorum.

10. Tarikat üyeleri, birbirleri ile işbirliği yaptıkları zaman kendilerini iyi hissederler

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.
 Kararsızım.
 Katılıyorum.
 Kesinlikle katılıyorum.

11. Her bir tarikat üyesinin refah ve mutluluğu, bu tarikat için önemlidir

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.
 Kararsızım.
 Katılıyorum.
 Kesinlikle katılıyorum.

12. Köyden şehre göç edenlerin şehre uyum sağlamasında tarikatlar etkilidir

- Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

13. Tarikat, tüm koşulları düşündüğümde beni mutlu ediyor

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

14. Tarikatlar toplumdaki bozulmaları onarmaya çalışır.

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

15. Haftalık zikirlerle katılmak beni psikolojik açıdan rahatlatıyor

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

16. Tarikat; ölüm, hastalık ve musibetler karşısında insana, başka yoldan elde edemeyeceği bir güven duygusu verir

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

17. Tarikatlar insanların dini eğitimlerine katkı sağlıyor

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

18. Tarikat, insanın kendini yalnız hissetmesini engeller

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

19. Tarikattaki sohbet ve zikirlerden manevi bir haz alırım ve dini duygularımı yenilenmiş hissedirim.

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

20. Tarikatlar gençlerin kendi kültürlerine yabancılaşmasını engeller

Kesinlikle katılmıyorum.

Katılmıyorum.

Kararsızım.

Katılıyorum.

Kesinlikle katılıyorum.

21. Tarikata bağlılık, insanın hayatına başka türlü sahip olamayacağı bir gaye ve anlam kazandırır

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.
 Kararsızım.
 Katılıyorum.
 Kesinlikle katılıyorum.

22. Tarikatlar toplumdaki kültürel yozlaşmayı engelliyor

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.
 Kararsızım.
 Katılıyorum.
 Kesinlikle katılıyorum.

23. Cennete gitmek için bir tarikata bağlı olmak gerekir

- Kesinlikle katılmıyorum.
 Katılmıyorum.
 Kararsızım.
 Katılıyorum.
 Kesinlikle katılıyorum

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Ahmet AKTAŞ			İmza:	
Doğum Yeri:	Bozova/Şanlıurfa				
Doğum Tarihi:	23.08.1986				
Medeni Durumu:	Evli				
Öğrenim Durumu					
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl	
İlköğretim	Şeyhler Köyü İlkokulu		Bozova	1992 - 1997	
Ortaöğretim	Bozova YİBO		Bozova	1997 - 2000	
Lise	Mesleki Açık Öğretim	İmam Hatip Lisesi	Şanlıurfa	2002- 2008	
Lisans	Dicle Üniversitesi	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü	Diyarbakır	2008 - 2012	
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Felsefe ve Din Bilimleri	Konya	-----	
İş Deneyimi:	Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği				
İlgi Alanları:					
Aldığı Ödüller:	-----				
Telefon	05424337512				
Adres					